

საქართველოს სახელმწიფო აგრარული უნივერსიტეტი

თათია მიშველაძე

წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების ოპერაციული და ფინანსური
ბერკეტები საქართველოს აგრარულ სექტორში

ბიზნესის მართვის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად

წარმოდგენილი

დ ი ს ე რ ტ ა ც ი ა

სპეციალობა: აგრობიზნესის მენეჯმენტი

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: ლავრენტი ჩიბურდანიძე
საქართველოს სახელმწიფო აგრარული უნივერსიტეტის
ეკონომიკურ-ჰუმანიტარული ფაკულტეტის ფინანსებისა
და აღრიცხვის დეპარტამენტის სრული პროფესორი,
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი

თბილისი - 2011 წელი

შ ი ნ ა ა რ ს ი

- შესავალი;
- თავი I საქართველოს აგრარული სექტორის საწარმოო-ეკონომიკური პოტენციალი და განვითარების შესაძლებლობები საბაზრო ეკონომიკის პირობებში;
- 1.1. საბაზრო ეკონომიკის არსი, თეორიული საფუძვლები, ძირითადი პრინციპები და მოტივაციური მექანიზმი;
  - 1.2. აგრარული სექტორის განვითარების თავისებურებები და შესაძლებლობები საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნების შესაბამისად;
  - 1.3. აგრარული სექტორის საწარმოო-რესურსული პოტენციალის გაგება და სასურსათო ბაზრის ფორმირების ამოცანები;
- თავი II. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეფექტიანობა, მისი განსაზღვრისა და შეფასების მეთოდოლოგიური საფუძვლები და ამაღლების გზები;
- თავი III აგრარული სექტორის ოპერაციული და ფინანსური პოტენციალი, მისი უზრუნველყოფის რეგულირება და სტრატეგიული მიმართულებები;
- 3.1. აგრარული სექტორის ოპერაციული პოტენციალის ეკონომიკური პარამეტრები და მისი ფინანსური უზრუნველყოფის სისტემა;
  - 3.2. ოპერაციული პოტენციალის გამოყენების უკუგების ძირითადი მახასიათებლები და მისი ფინანსური ბერკეტებით სრულყოფის რეკომენდაციები;
  - 3.3. აგრარული სექტორის ოპერაციული და ფინანსური პოტენციალით უზრუნველყოფის სახელმწიფო რეგულირების გზები;
  - 3.4. აგრარული სექტორის ოპერაციული და ფინანსური უზრუნველყოფის სტრატეგიული მიმართულებები; დასკვნები და წინადადებები; გამოყენებული ლიტერატურა.

შესავალი

თემის აქტუალობა. სოფლის მეურნეობა საქართველოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული დარგია. გარდამავალ ეტაპზე მის განვითარებას მრავალი პრობლემა შეექმნა. პირველ რიგში, ეს შეეხო ამ სფეროში დასაქმებული მუშაკების, სოფლად მოსახლეობის რიცხოვნობის, სასოფლო სამეურნეო წარმოების შემცირებას, სასურსათო პროდუქციებით თვითუზრუნველყოფას, მეურნეობის ახალი ორგანიზაციული ფორმების შექმნას და სხვა.

სოფლის მეურნეობაში, უკანასკნელი წლების მონაცემებით, დასაქმებულთა რიცხმა შეადგინა 910 ათასი კაცი, რაც ქვეყნის მასშტაბით მთლიანად დასაქმებულთა 53,4 პროცენტს შეადგენს. ამავედროულად, სოფლის მოსახლეობის რიცხვი 1990-2008 წლებში თითქმის 100 ათასი კაცით შემცირდა. სოფლად მცხოვრები ყველა შრომისუნარიანი პირი, მიწების კერძო მფლობელობაში გადაცემის შემდეგ, დასაქმებულად ჩაითვალა. ფაქტობრივად კი, მათი უმეტესობა დაუსაქმებელია. ამაზე მეტყველებს ისიც, რომ მთლიანი შიდა პროდუქტის სტრუქტურაში სოფლის მეურნეობაზე მხოლოდ 8-9 პროცენტი მოდის და ამ დარგში შექმნილი დამატებული ღირებულება არ აღემატება 1,5 მილიარდ ლარს. შემცირების ტენდენციით ხასიათდება ერთ სულ მოსახლეზე მთელი რიგი მნიშვნელოვანი პროდუქციის წარმოება. მაგალითად, 2000 წელთან შედარებით, 2008 წელს ერთ სულზე ხორბლის წარმოება შემცირდა 20 კგ-დან 18 კგ-მდე, სიმინდისა გაიზარდა - 66-დან 75 კგ-მდე, კარტოფილისა შემცირდა - 68-დან 44 კგ-

მდე, რძისა გაიზარდა - 138-დან 146 კგ-მდე და ა.შ.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პოტენციალის შემცირების ერთ-ერთი მიზეზი სასოფლო-სამეურნეო კულტურათა ნათესი ფართობის თანდათანობითი შემცირებაა.

სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების მოცულობის შემცირების გამო, საქართველო დღეისათვის სურსათზე მოთხოვნილებას ვერ იკმაყოფილებს. ამიტომ, იმატა პროდუქციის იმპორტმა. 2008 წლის მონაცემებით, საქართველოში ხორბლის იმპორტმა შეადგინა 613 ათასი ტონა, სიმინდის - 16 ათასი ტონა, კარტოფილის - 32 ათასი ტონა, ბოსტნეულის - 58 ათასი ტონა, მცენარეული ცხიმების - 30 ტონა, შაქრის - 253 ათასი ტონა, ხორცის - 62,1 ათასი ტონა და ა.შ. ამ პროცესმა სხვა პარტნიორ ქვეყნებში მოსახლეობის დასაქმებას შეუწყო ხელი, მაშინ, როდესაც ჩვენთან უმუშევრობის დონე პოსტსოციალისტურ და პოსტსაბჭოურ ქვეყნებს შორის ყველაზე მაღალია.

აგრარული სექტორის განვითარება დარგობრივი და ტერიტორიული სტრუქტურების სრულყოფის საფუძველზე უნდა წარიმართოს. ასეთ პრინციპზე სამეურნეო პოლიტიკის აგება მოითხოვს რეგიონებისადმი დიფერენციულ მიდგომას, რეგიონების თავისებურებების, რესურსული პოტენციალის და კონკრეტული ამოცანების გათვალისწინებას. ასეთი მიდგომა უზრუნველყოფს წარმოების საქონლიანობის მაღალ დონეს, რეგიონული ბაზრების შექმნას და სხვა დადებით ცვლილებებს ეკონომიკაში.

აღნიშნული და სხვა სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის

პრობლემების წარმატებით გადაჭრა აუცილებლად მოითხოვს ოპერაციული და ფინანსური ბერკეტების დასაბუთებულ და ურთიერთშეწონასწორებულ გამოყენებას, რომელიც ეკონომიკური მექანიზმის საერთო სისტემაში უნდა იყოს რეალიზებული.

ამ თვალსაზრისით, საკვლევი თემა აქტუალობის მაღალი ხარისხით გამოირჩევა და აქვს, როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული მნიშვნელობა.

საკვლევი თემის მიზანია საბაზრო ურთიერთობათა პირობებში აგრარული წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებისათვის ოპერაციული და ფინანსური ბერკეტების კლასიფიკაცია, მათი მიზნობრივი და ურთიერთშეწონასწორებული გამოყენების მეთოდოლოგიური საკითხების შესწავლა, ოპერაციული პოტენციალის ფინანსური უზრუნველყოფის სისტემის ჩამოყალიბება, მისი სრულყოფის სახელმწიფო რეგულირების გზებისა და სტრატეგიული მიმართულებების განსაზღვრა.

ამ მიზნის მისაღწევად გადაწყდა შემდეგი ამოცანები:

1. დადგინდა აგრარული სექტორის განვითარების თავისებურებები, ტენდენციები და შესაძლებლობები.

2. განისაზღვრა აგრარული სექტორის საწარმოო-ეკონომიკური პოტენციალი, როგორც რეგიონულ, ისე საწარმოო (ფერმერული მეურნეობების) დონეზე.

3. განისაზღვრა საბაზრო ურთიერთობების პირობებში აგრარული სექტორის განვითარების ძირითადი პრიორიტეტული და სტრატეგიული მიმართულებები;

4. გაანალიზდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეფექტიანობა, დარგობრივ-რეგიონულ ჭრილში ფინანსური დატვირთვის პირობებში.

5. გამოვლინდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ზრდის რეზერვები.

6. განისაზღვრა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ოპერაციული პოტენციალის ეკონომიკური პარამეტრები და მისი ფინანსური უზრუნველყოფის სისტემა.

7. განისაზღვრა აგრარული სექტორის ოპერაციული პოტენციალის უკუგების ძირითადი მახასიათებლები და მისი ფინანსური ბერკეტებით სრულყოფის რეკომენდაციები.

8. განისაზღვრა აგრარული სექტორის ოპერაციული და ფინანსური პოტენციალით უზრუნველყოფის სახელმწიფო რეგულირების რეგულირების გზები და სტრატეგიული მიმართულებები.

9. დამუშავდა აგრარული სექტორის გამოყენების მართვის სრულყოფის რეკომენდაციები წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების მიზნით.

კვლევის ობიექტი. კვლევის ობიექტს წარმოადგენს საქართველოს აგრარული სექტორი და ამ სექტორში ფუნქციონირებადი ფერმერული მეურნეობები და სხვა ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის სამეურნეო ერთეულები. კვლევის საგანია ოპერაციული და ფინანსური ბერკეტები, როგორც წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების მნიშვნელოვანი რგოლი.

კვლევის თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძვლები.

კვლევის თეორიულ და მეთოდოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს მაკროეკონომიკური თეორია, საბაზრო ეკონომიკურ ურთიერთობათა მოტივაციური მექანიზმი, ფინანსური მართვა და პროგნოზირების ტექნოლოგიები.

კვლევის მიზანდასახულობიდან გამომდინარე, კვლევის პროცესში გამოყენებული იქნა ისეთი მეთოდები, როგორიცაა: ეკონომიკურ-სტატისტიკური, შედარების, ფუნქციონალური ანალიზის, სისტემური და ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელირების, ანალიტიკური და საბალანსო.

კვლევის ინფორმაციული წყაროების არსენალი მოიცავდა: ოფიციალურ ეკონომიკურ-სტატისტიკურ მონაცემებს, მეცნიერეკონომისტთა თეორიულ, მეთოდოლოგიურ და მეცნიერულ შეხედულებებსა და დებულებებს, საერთაშორისო პუბლიკაციებს.

კვლევის მეცნიერული სიახლე

1. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლების თვალსაზრისით, პირველად არის შესწავლილ-დამუშავებული და განსაზღვრული ოპერაციული და ფინანსური რესურსების ეკონომიკური პარამეტრები, მათი უზრუნველყოფის სისტემა.

2. გამოვლენილია აგრარულ სექტორში ოპერაციული და ფინანსური პოტენციალის გამოყენების უზრუნველყოფის სახელმწიფო რეგულირების გზები და უზრუნველყოფის სტრატეგიული რეკომენდაციები.

3. დამუშავებულია აგრარული სექტორის ოპერაციული და ფინანსური ბერკეტების გამოყენების მართვის სრულყოფის

რეკომენდაციები.

ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა. თეორიული მნიშვნელობა გამოიხატება იმაში, რომ კვლევის შედეგად განსაზღვრული იქნა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეფექტიანობის მართვის სრულყოფის საქმეში ოპერაციული და ფინანსური ბერკეტების როლი.

კვლევის შედეგად მიღებული პარამეტრები, დასკვნები, წინადადებები, რეკომენდაციები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს აგრარული სექტორის ყველა ტიპის სასოფლო-სამეურნეო საწარმოს, სამეცნიერო-კვლევითი და სასწავლო-საგანმანათლებლო დაწესებულებების მართვის სტრუქტურის სრულყოფის მიზნით.

კვლევის შედეგების აპრობაცია და რეალიზაცია. სადისერტაციო ნაშრომის ირგვლივ ჩატარებული კვლევის შედეგები მოხსენდა რესპუბლიკურ კონფერენციას. შედეგები გამოქვეყნდა ხუთ სამეცნიერო სტატიაში.

ნაშრომის მოცულობა. სადისერტაციო ნაშრომი წარმოდგენილია კომპიუტერზე ნაბეჭდ 155 გვერდზე. იგი შედგება შესავლის, სამი თავის, დასკვნებისა და წინადადებებისაგან, ახლავს გამოყენებული ლიტერატურის სია.

**თავი I. საქართველოს აგრარული სექტორის საწარმო-
ეკონომიკური პოტენციალი და განვითარების შესაძლებლობები
საბაზრო ეკონომიკის პირობებში**

**1.1. საბაზრო ეკონომიკის არსი, თეორიული საფუძვლები, ძირითადი
პრინციპები და მოტივაციური მექანიზმი**

დღეისათვის ბაზრის ორნაირი გაგებაა მიღებული. პირველში იგულისხმება საქონლის, პროდუქციის გამყიდველისა და მყიდველის შეხვედრის ადგილი (სფერო), სადაც გარიგება ხდება ფასებში, რომელსაც აწესებს გამყიდველი და რომელზეც თანახმაა მყიდველი თავისი გადახდისუნარიანობიდან გამომდინარე. ესაა ბაზრის უმარტივესი განმარტება.

მეორე გაგებით, ბაზარი - ესაა თავისუფალი მომწოდებელი მეწარმე (გამყიდველი ანუ პიროვნებები, საწარმოები, ორგანიზაციები) და მომხმარებლის, ანუ მყიდველის დიდი რიცხვის ერთობლიობა, რომელიც ახორციელებს ყიდვა-გაყიდვის გარიგებებს, არა მარტო უშუალოდ პირისპირ შეხვედრისას, არამედ კონტრაქტების, ხელშეკრულებების, ბირჟების, აუქციონების და ა.შ. გამოყენებით.

ასე რომ, ბაზარში იგულისხმება სახმარი ღირებულების მესაკუთრეებისა და ამ ღირებულების მომხმარებლებს შორის ეკონომიკური ურთიერთობის რეალიზაციის საშუალება.

მინიმალური რესურსებით მაქსიმალური რაოდენობის პროდუქციის წარმოება კი არა, არამედ შეზღუდული მარაგების ისეთი კომბინაციები და იმ რაოდენობისა და ხარისხის პროდუქციით

გაჯერება, რომელიც სრულად უზრუნველყოფს მომხმარებელთა მოთხოვნებს.

საბაზრო ეკონომიკა - ესაა სისტემა, რომელიც ხელს უწყობს შუზღუდული რესურსების ეფექტიანი გამოყენების სტიმულირებას და მისი საშუალებით წარმოებული პროდუქციის (საქონლის) რეალიზაციიდან მიღებული მოგების (შემოსავლის) გაზრდასა და მის სამართლიან განაწილებას.

საბაზრო ეკონომიკის პროგრესულობა განისაზღვრება იმით, რომ იგი ქმნის მეწარმის, ბიზნესმენის პოტენციური შესაძლებლობის, ნიჭის გახსნის და საკუთრების ყველა ფორმის სამართლებრივი დაცვის პირობებს.

საბაზრო ეკონომიკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფუნქციას წარმოადგენს პრიორიტეტების განსაზღვრა. თავისუფალი და დამოუკიდებელი მწარმოებლები (ბიზნესმენები, მენეჯერები, ოჯახური მეურნეობები, ფერმერები და ა.შ.) ამ სისტემაში თვითონ წყვეტენ რა აწარმოონ, რა რაოდენობით, როგორი ხარისხის, როგორი სახით, სად მოახდინონ მათი რეალიზაცია.

ეკონომიკური ბაზარი განსაკუთრებით რთული და ობიექტური მექანიზმია და სულაც არაა სტიქიური, როგორც იყო მიჩნეული. იგი აქტიური ელემენტია დიდი სისტემისა, რომელსაც ფულად-სასაქონლო ურთიერთობა ეწოდება. სწორედ ბაზარი გამოდის ფულად-სასაქონლო ურთიერთობათა კატალიზატორის როლში, რომელიც არჩევს და აბალანსებს საკუთარ ფორმებს, კაპიტალდაბანდებებისა და ინოვაციების სტრუქტურას, ამყარებს დარგთაშორის კავშირებს და სხვა. [1]

საბაზრო ეკონომიკას აქვს ისეთი მექანიზმი, რომელიც უზრუნველყოფს წარმოების ტექნიკური პროგრესის უფრო მაღალ დონეს და მომხმარებელთა მოთხოვნილებების უფრო სრულად დაკმაყოფილებას.

შეიძლება ითქვას, რომ საბაზრო ეკონომიკის ყურადღების ცენტრში დგას მომხმარებელთა ინტერესები. საბოლოო ჯამში, სწორედ ისინი განსაზღვრავენ წარმოების სტრუქტურას და განაწილებას. ამ სისტემაში მწარმოებლები ემსახურებიან მომხმარებლებს.

საბაზრო ეკონომიკას ბევრი სუსტი მხარეც გააჩნია და არ შეიძლება მისი წარმოდგენა მაგიური სისტემის სახით, რომელსაც საზოგადოების ნებისმიერი წევრის მატერიალური კეთილდღეობის, სიუხვის პრობლემის გადაჭრა შეუძლია.

საბაზრო ეკონომიკაში საწარმოს, ფირმის მფლობელი თავისი საქმიანობის შედეგად იღებს მოგებას, ანუ რაც რჩება მას საქონლის რეალიზაციიდან მიღებული შემოსავლიდან ყველა ხარჯის გასტუმრების შემდეგ. ამრიგად, მას უჩნდება შრომითი და ფულად-მატერიალური რესურსების ეკონომიის დიდი სტიმული.

საბაზრო ურთიერთობების დროს აგრობიზნესმენები ერთმანეთს კონკურენციას უწევენ თავიანთი პროდუქციის გასაღებაში. მათი მთავარი საზრუნავი ხდება მომხმარებელთა ინტერესების დაცვა, რაც სტიმულს იძლევა ისეთი ახალი და ხარისხიანი სახის პროდუქციის წარმოებისათვის, რომელიც უკეთ აკმაყოფილებს მყიდველთა მოთხოვნილებებს. საწარმო, რომელიც წარმატებას აღწევს ნოვატორულ საქმიანობაში, იკავებს ბაზრის მეტ ნაწილს (სეგმენტს), ხოლო ის

მეწარმე, ბიზნესმენი, რომელიც ამას ვერ ახერხებს, იძულებული ხდება შეამციროს ან საერთოდ შეწყვიტოს წარმოება.

განასხვავებენ ორი სახის საბაზრო სისტემას: თავისუფალ საბაზრო სისტემას (მილტონ ფრიდმანის სკოლა) და შერეულ საბაზრო სისტემას (პოლ სამუელსონის).

პირველში იგულისხმება საქონლის თავისუფალი გაცვლის პროცესი. მომხმარებელი დაცულია გამყიდველის დამალებისაგან, ვინაიდან არიან სხვა გამყიდველებიც, რომლებისგანაც მას შეუძლია იყიდოს ის, რაც უნდა და რაც ფინანსურად ხელეწიფება. თვის მხრივ, გამყიდველიც თავისუფალია და დაცულია მყიდველის დამალებისაგან, რადგან არსებობენ სხვა მყიდველებიც (მომხმარებლები), ვისაც შეუძლია მიჰყიდოს თავისი პროდუქცია და ა.შ.

მსოფლიოში არსად არ არსებობს „წმინდა“ საბაზრო ეკონომიკა, სადაც ყველა საკითხი აბსოლუტურად თავისუფალ ბაზარზე წყდება. დღეისათვის საბაზრო ეკონომიკის ნებისმიერი სახე წარმოადგენს „შერეულს“, რადგან თანამედროვე საზოგადოებაში ბაზარზე მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სახელმწიფო, რომელიც გამოხატავს მისი ყველა წევრის ინტერესებს - მწარმოებლისას და მომხმარებლისას გარკვეული კანონმდებლობით, ურთიერთობათა ნორმებით, ბაზარზე თამაშის წესებით” და სხვა.

ბაზრის ნორმალური მუშაობის ძირითადი პირობაა არჩევითობის შესაძლებლობა, როგორც მწარმოებლის, ისე მომხმარებლისთვისაც, ანუ მონოპოლიზმის დაუშვებლობა.

იმ შემთხვევაში, როდესაც პროდუქციის მიწოდება და მოთხოვნა

არ ემთხვევა ერთმანეთს, წარმოიშობა დაბალანსების პრობლემა.

რაც შეეხება შემოსავლების განაწილებას, საბაზრო ეკონომიკის ჩარჩოებში შემოსავლის პირველდაწყებითი განაწილება (გადასახადების გადახდამდე) ხდება წარმოების პროცესთან ერთად, რათა მეწარმეს ჰქონდეს შესაძლებლობა ისარგებლოს საკუთარი გერგილიანობის ნაყოფით, რაც სტიმულს აძლევს მას გაზარდოს შრომის ნაყოფიერება და წარმოებაც.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში აგრობიზნესმენის, მეწარმის, ფერმერის მიერ გადაწყვეტილების მიღებისას, გადამწყვეტ როლს თამაშობს პროდუქციის ფასები ბაზარზე. მათი საშუალებით მომხმარებელი იღებს ინფორმაციას - რა თანხა შეუძლია გაიღოს ამა თუ იმ პროდუქციის შესასყიდად, ხოლო მწარმოებელი იგებს - მოგების რა მოცულობას მიიღებს თავისი პროდუქციის რეალიზაციით. სხვაობა მათ შორის არის სავარაუდო მოგება. ეცოდინება რა ეს, იგი წყვეტს, თუ რა სახით, რა რაოდენობით აწარმოოს პროდუქცია.

თუმცა, ფასები მოქმედებს კონკურენციის პირობებშიც. ფასები და კონკურენცია აიძულებს მწარმოებელს გამუდმებით იფიქროს პროდუქციის თვითღირებულების შემცირებაზე. ამავე დროს, მომხმარებელი თავისი ფინანსური შესაძლებლობის ფარგლებში განსაზღვრავს მოხმა-რების სტრუქტურას. ფასები იძლევა ინფორმაციას წარმოების ღირებულებისა და მისი ამოგების შესაძლებლობის შესახებ.

გადაწყვეტილებების დეცენტრალიზებულმა მიღებამ, რაზეც დაფუძნებულია ბაზარი, უჩვენა თავისი უპირატესობა ცენტრალურ-სამართავ სისტემასთან შედარებით, რომელზეც დაფუძნებულია

გეგმური ეკონომიკა.

მიწოდება და მოთხოვნა ნებისმიერი ეკონომიკური სისტემის მთავარ ცნებებს წარმოადგენს. მოწოდების ქვეშ იგულისხმება ამა თუ იმ პროდუქციის რამდენ ერთეულს გთავაზობთ მომწოდებელი გასაყიდად გარკვეული ფასით. მოთხოვნა ნიშნავს ამ პროდუქციის რა რაოდენობის ყიდვაზე არის თანახმა მომხმარებელი ამ ფასით. იმისათვის, რომ მყიდველმა განსაზღვროს რის ყიდვაზე დახარჯოს ფული, იძულებულია შეაფასოს შესასყიდი პროდუქცია სარგებლიანობის თვალსაზრისით სხვა პროდუქტებთან შედარებით და ისე მიიღოს გადაწყვეტილება - რომელი შეიძინოს პირველ რიგში და რომელი მერე. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში თითოეული მწარმოებელი ისწრაფვის მიიღოს მაქსიმალური მოგება და ამიტომ, აუცილებლად გაზრდის წარმოებას, პროდუქციაზე ფასის ზრდასთან ერთად. მეორე მხრივ, ფასების ზრდა ამცირებს ერთობლივ მოთხოვნილებებს.

როცა ყველა მყიდველს შეუძლია იყიდოს პროდუქცია დადგენილი ფასით და ყველა თანახმაა აწარმოოს იგი იმავე ფასებით, ბაზარზე მყარდება მიწოდებასა და მოთხოვნას შორის თანაფარდობა, რასაც საბაზრო გაწონასწორება ეწოდება. ეს თითქოს რაღაც უხილავი ხელით ხდება, საგეგმო ორგანოების გარეშე. [2]

სამწუხაროდ, დღევანდელ რეალობაში ამის მიღწევა ძალზე ძნელი აღმოჩნდა. სწორედ ეს ითვლება ამ მეორე სისტემის ერთ-ერთი სუსტ მხარედ, რომელზეც ზემოთ მივუთითეთ. ამიტომ, მათგან თავის დასაღწევად არის მცდელობა წავიდნენ მესამე გზით, ე.წ. „საბაზრო სოციალიზმის“ გზით - როცა მგეგმავი ინსტანციები არ განსაზღვრავს

მწარმოებლისათვის კონკრეტულ გეგმურ დავალებებს, მაგრამ ადგენს ფასებს სხვადასხვა სახის პირველად პროდუქტებზე, რათა ყველას შეეძლოს მათი ყიდვა, ხოლო მწარმოებლები (ამ შემთხვევაში, ბიზნესმენები) თვითონ მოერგონ მათ. ამით ვლტულობთ საბაზრო ეკონომიკის იმიტაციას მისი ფაქტიური დანერგვის გარეშე, რადგან შემოსავლის განაწილება ხდება ცენტრალიზებული გზით, ისე, რომ ამ შემთხვევაში, „უხილავი ხელის“ მაგივრად, „ხელოვნური ხელი“, ანუ სახელმწიფო მოქმედებს. [3]

ბაზრის გაწონასწორების ე.წ. „ინდიკატური დაგეგმვის“ ჩვენს სინამდვილეში დანერგვამ რაიმე ხელშესახები დადებითი შედეგები ვერ მოგვცა, თუმცა, საფრანგეთში, დანიაში, ნორვეგიასა და შვედეთში იგი ამართლებს. სახელმწიფო სამთავრობო სტრუქტურები არ ერევიან კერძო საწარმოების საქმეში და ამიტომ ეკონომიკური გადაწყვეტილება იქ ისევ ბაზარზე გამყიდველებსა და მყიდველებს შორის ურთიერთშეთანხმებითა და მორიგებით მიიღება. სახელმწიფო ამ პროცესში უშუალოდ არ ერევა, მაგრამ სხვადასხვა ეკონომიკური ხასიათის ბერკეტებით ორივე მხარეს უქმნის თანაბარ სასტარტო პირობებს, ანუ აიძულებს მათ სამართლებრივი კანონმდებლობით დაიცვან ბაზარზე პროდუქციის ექვივალენტური გაცვლის, ანუ „თამაშის წესები“, რადგან წმინდა კონკურენცია დღევანდელ რეალობაში ჯერჯერობით მიუღწევადია. ასეთი ჩარევისათვის გამოიყენება ფასები, პროცენტები, შეღავათიანი კრედიტები და დაზღვევები, ბიუჯეტში გადასახდელი თანხების ნორმატივები და სხვა გადასახადები, რომელსაც სახელმწიფო იყენებს პროდუქციის ბაზარზე

გაცვლამდე.

მთავრობის ჩარევა აუცილებელია კერძო სექტორის საწარმოების მიერ იმგვარი საქონლის საწარმოებლად, რომელიც ვერ უზრუნველყოფს გარანტირებული მოგების მიღებას. ეს საჭიროა ისეთი პრობლემების გადასაჭრელად, როგორიცაა ქვეყნის თავდაცვა, ჯანმრთელობის დაცვა, განათლება, გარემოს დაცვა, სოციალური პირობების უზრუნველყოფა და სხვა, რომელიც არ წარმოადგენს მოთხოვნისა და მიწოდების საგანს, მაგრამ ენიჭება პრიორიტეტი და უზრუნველყოფილი იქნება მთავრობის მიერ რესურსული ფონდებით, კაპიტალდაბანდებებითა და შეღავათებით.

თუ თითოეული თავისუფალი მეწარმე, ბიზნესმენი იმუშავებს თავისი ოპტიმალური პროგრამითა და კრიტერიუმებით მხოლოდ მაქსიმალური მოგების მიღებაზე, ქვეყანაში ჩამოყალიბდება სურეალისტური ეკონომიკური სისტემა.

ასეთ გზას, მესამე გზას ან შუალედურს უწოდებენ. მასში შეთანაწყობილია საბაზრო ეკონომიკის უპირატესობა, სახელმწიფოს მიერ ქვეყნის მოსახლეობის კეთილდღეობაზე ზრუნვა.

ეკონომიკის სისტემის ეს მოდელი ხასიათდება ორი ყურადსაღები ნიშნით:

პირველი - საწარმოო სექტორი ამ ქვეყნებში წარმოდგენილია კერძო საწარმოებით, რომლებიც მუშაობენ საბაზრო სისტემის პირობებში. შიდა ბაზარზე მათ მიერ წარმოებული პროდუქცია კონკურენციას უწევს სხვა ქვეყნიდან იმპორტირებულ პროდუქციას. ეს ხელს უწყობს წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებას და მაღალი

ხელფასის გაცემას.

მეორე - ამ საწარმოთა მუშაკების შემოსავლები იბეგრება შედარებით მეტი და მაღალი გადასახადებით, ვიდრე სხვა განვითარებულ ქვეყნებში, მაგრამ ისინი დარწმუნებულები არიან, რომ ამ გადასახადებიდან მთავრობის მიერ მიღებული დამატებითი შემოსავალი ნამდვილად ხმარდება მშრომელთა სოციალურ-ეკონომიკურ უზრუნველყოფას.

სახელმწიფოს რომ შეეძლოს რაიმე საშუალებით გაზარდოს ერთობლივი მიწოდება და არა ერთობლივი მოთხოვნა, შემცირდებოდა, როგორც უმუშევრობის, ისე ფასების დონე. მაგრამ დღემდე არაა გამონახული ამ მიზნის მიღწევის ეფექტიანი გზა.

ეკონომიკის ზრდის სტიმულირების ერთ-ერთი მეთოდი გამონახა ევროკავშირმა ერთობლივ მიწოდებაზე ზემოქმედებისათვის. საერთო ბაზრის მეშვეობით საქონელი, მომსახურება, კაპიტალი და სამუშაო ძალა თავისუფლად გადაედინება კავშირის ფარგლებში ერთი ქვეყნიდან მეორეში. ამით ზრდიან კონკურენციას და წარმოების ეფექტიანობას ცალკე აღებულ ქვეყანაში.

საბაზრო ეკონომიკამ დაამტკიცა, რომ იგი წარმოადგენს წარმოების ორგანიზაციის მოქნილ, სიცოცხლისუნარიან სისტემას თანამედროვე საზოგადოებაში. ნაკლად შეიძლება ჩავთვალოთ ის, რომ საწარმოს გაკოტრების შემთხვევაში, მუშაკთა გარკვეული რაოდენობა რჩება უმუშევარი. გარდა ამისა, ამ სისტემას ახასიათებს კონფლიქტებიც და დილემებიც, მაგრამ ქვეყნის ეკონომიკური პრობლემების გადაწყვეტისათვის, საზოგადოების ინტერესებიდან გამომდინარე,

შეიძლება მათი მოთოკვა.

თუ გვინდა, რომ ეკონომიკა, რომელიც თავისუფალ ბაზარს ემყარება, ფუნქციონირებდეს ნორმალურად, ხელისუფლებამ უნდა გადაჭრას სამი ამოცანა: კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობა, კონკურენციისა და თავისუფალი საქონელგაცვლის პირობა და სპეციალური კანონმდებლობის დამუშავება, რომელიც დაარეგულირებს საწარმოს (მათ შორის, სასოფლო-სამეურნეო) ბანკროტის წესებს. აგრობიზნესმენებს (კაპიტალის მფლობელებს) უნდა შეექმნათ საქმიანობის გაფართოების პირობები, მაგრამ სახელმწიფომ არ უნდა დაუშვას მონოპოლიის წარმოშობა.

სახელმწიფოს საბაზრო ეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირებაში ჩარევა უნდა შემოიფარგლოს მარეგულირებელი ეკონომიკური მეთოდების გამოყენებით და არა სამართავი დირექტიული დადგენილებებით და ბრძანებულებებით.

წვრილი ოჯახური მეურნეობების (რომელიც დღეისათვის უმრავლესობას წარმოადგენს ჩვენს სოფლის მეურნეობაში) ნორმალური მუშაობისათვის, საჭიროა სახელმწიფომ გაატაროს პროტექციონიზმის პოლიტიკა, რომლითაც იმპორტული პროდუქცია შიდა ბაზარზე უნდა იყიდებოდეს არა დემპინგური - დაბალი ფასებით, არამედ საერთაშორისო ბაზრის ფასებით. მაშინ კონკურენცია ჯანსაღი იქნება.

და, მაინც, ოჯახურ მეურნეობებს არ უნდა ჰქონდეთ სახელმწიფოსაგან დახმარების იმედი ზარალის შემთხვევაში. ისინი უნდა მიენდონ საკუთარ თავს და პასუხისმგებლობა აიღონ თავიანთი ფინანსური და ეკონომიკური საქმიანობის შედეგებზე. ამით

აგრობიზნესმენები და მცირე მეწარმეები გადარჩენისათვის ბრძოლაში იძულებული იქნებიან შეცვალონ წარმოება, როცა მათ პროდუქციაზე იცვლება ფასები, ტექნოლოგია ან სხვა გარეპირობები.

გაკოტრების უპირატესობა იმაში მდგომარეობს, რომ წარმოება ბიზნესის არარენტაბელურ საწარმოებში წყდება, მაგრამ რესურსები, რომლებიც გამოიყენებოდა მათში, თავისუფლდება სხვა მომგებიან სფეროში გამოსაყენებლად ან უფრო ეფექტიანი პროდუქციის საწარმოებლად.

პრაქტიკაში ეკონომიკურ ურთიერთობათა ბაზრის თითოეული სუბიექტი მაინც აკეთებს იმას, რაც ყველაზე მეტად პასუხობს მის ინტერესებს: მომხმარებელი ცდილობს შემოსავლებისა და ფასების მოცემული დონისას, მიიღოს რაც შეიძლება მეტი სარგებელი, ხოლო მწარმოებელი ცდილობს მიიღოს მაქსიმალური მოგება წარმოების შესაძლებლობებისა და ფასების მოცემული დონის დროს. თუმცა, აღმოჩნდა, რომ ამ პრობლემის გადაჭრა, არც ისე იოლი საქმეა.

საწარმოო ურთიერთობათა შერეული ეკონომიკური სისტემა გულისხმობს სურსათით თავისუფალი ვაჭრობის ბიზნესს, რომელსაც აგრობიზნესი ეწოდება. აგრობიზნესმენებს აქვთ ეკონომიკური თავისუფლება და მუშაობენ თვითრეგულირების პრინციპით. აზრი, რომ სურსათის მწარმოებლებს აუცილებლად უნდა ჰქონდეთ მიწა კერძო საკუთრებაში, არასწორად მიგვაჩნია. თუმცა, დღეისათვის საქართველოში მიწა ძირითადად უკვე პრივატიზებულია. იგი ერის სამემკვიდრეო საკუთრებაა და არ ერთი თაობისა. აშშ-ში მიწის 56% სახელმწიფოს ხელშია, ისრაელში - 91%, საფრანგეთში გაბატონებულია

მიწის იჯარით გაცემა (80%) და ა.შ. [5], [6].

საბაზრო ეკონომიკის რეალურად დამკვიდრებისათვის მიწის კერძო საკუთრებაში გადაცემა ყიდვა-გაყიდვის უფლებით აუცილებელი არაა. ამას ბევრი ცნობილი მეცნიერი ადასტურებს. მაგალითად, აკადემიკოსი დობრინინი წერს: „მეურნე-მეპატრონე ის კი არ არის, ვისაც მიწა კერძო საკუთრებაში აქვს, არამედ ის, ვისაც აქვს მასზე წარმოებული პროდუქციის განკარგვის უფლება“. [7]. ამერიკელი მეცნიერის, თ. ტიდემანის აზრით, „მიწა საერთო სამემკვიდრეოა ერის ყველა თაობისა“. [8] აკადემიკოსი ო. ქეშელაშვილი წერს: „იმის მტკიცებას, რომ საკუთრება მხოლოდ კერძო უნდა იყოს, საფუძველი არ აქვს. იგი უნდა შეერწყას კოლექტიურ, სახელმწიფო, აქციონერულ და სხვა ფორმებსაც“.

ჩვენ სავსებით ვეთანხმებით ამ მეცნიერთა მოსაზრებებს, რადგან დღეს ჩვენს ქვეყანაში მარტო მიწა კი არა, ტყე და მდინარეებიც გაყიდვის საგანია უმოკლეს პერიოდში მომავალ თაობას არაფერი დარჩება.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში აგრარულ სექტორში გაფართოებული კვლავწარმოების პირობების უზრუნველსაყოფად, საჭიროა მოქმედებდეს ძირითადი, საერთო ეკონომიკური კანონი, რომელიც გამოიხატება იმაში, რომ პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული შემოსავალი უნდა სჭარბობდეს მის წარმოებაზე დახარჯული რესურსების ღირებულებას, რათა უზრუნველვყოთ მეურნეობისათვის მაქსიმალური მოგების მიღება. ამასთან დაკავშირებით, იგი ითვალისწინებს წარმოებული პროდუქციის

ხარისხობრივი მაჩვენებლების გამუდმებით გაუმჯობესებას და სამომხმარებლო ღირებულების ერთეულზე ხარჯების შემცირებას, რაც საერთო ჯამში, გამოიწვევს წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებას. ვინაიდან სურსათმწარმოებელთა საქმიანობა ბუნებრივ-კლიმატურ პირობებთან ბრძოლაში გამუდმებულ რისკთანაა დაკავშირებული, რესურსების ღირებულება მუდმივად უნდა შეესაბამებოდეს პროდუქციის ღირებულებას ბაზარზე. ამის რეგულირება მხოლოდ სახელმწიფოს ხელეწიფება.

სახელმწიფოს როლზე საწარმოო ურთიერთობების შერეულ ეკონომიკურ სისტემაში პრემირებული ნაშრომი აქვს მიძღვნილი ეკონომიკის ექსპერტს ვლ. პაპავას. [9]

დღეს მსხვილ კომპანიებზე, კორპორაციებზე, კონცერნებზე და ფერმერებზე, განვითარებულ ინდუსტრიულ ქვეყნებში, მოდის მსოფლიო ბაზრის ნახევარზე მეტი და ურთიერთობა ერთმანეთთან, მომხმარებლებთან და სახელმწიფოსთანაც ბაზრით სულაც აღარაა - საქონლის წარმოება და მიწოდებაც წარმოებს დაკვეთებით ბირჟებზე, აუქციონებზე კონტრაქტების გაფორმებით და ხელშეკრულებების დადებით. ასე რომ, ბაზარი სულაც არაა პანაცეა და საყოველთაო მხსნელი ყოველგვარი გაჭირვებისაგან, როგორც ეს ბევრ გულუბცვრილო დილეტანტს გონიაო - ამბობდა აკადემიკოსი ლ. ო. აბალკინი [10].

მეწარმე გლეხური მეურნეობები, აგრობიზნესმენები და მომხმარებლები თვითონ დაარეგულირებენ ბაზარს ერთმანეთთან ჰორიზონტალური ურთიერთკავშირებით. ასეთი რეგულირების

ბერკეტად ისინი გამოიყენებენ ფულად-სასაქონლო ურთიერთობაში მიწოდებასა და მოთხოვნილებას შორის თანაფარდობის კანონს, ღირებულების კანონს და კონკურენციას.

რეგიონებსა და მუნიციპალიტეტებში ჩამოყალიბებულ მართვის სისტემას ჯერ კიდევ დაკრავს მბრძანებლურ-განმკარგულებრივი ელფერი, რაც ბოჭავს აგრობიზნესმენტა და მეწარმე გლეხური მეურნეობების გერგილიანობას სამეურნეო ხელშეკრულებების გაფორმების საქმეში რეგიონებს შორის. ეს იქნება სამეწარმეო სისტემისათვის რეგულირების, სამეურნეო რისკის შემცირების დამატებითი საშუალება.

დასავლეთშიც სახელმწიფო არეგულირებს ბაზარს იმ სახით, რომელზეც ზემოთ აღვნიშნეთ. მაგრამ თვით ბაზარზე ვაჭრობის და მეწარმეობის თავისუფლება ევროპული ეკონომიკის ქვაკუთხედია, ეხმარება მომხმარებლებსაც და მიმწოდებლებსაც თავისუფალ არჩევანში.

გამოსავალი სრულფასოვანი ბაზრის შექმნაშია, რადგან იგია ამძრავი ყოველგვარი ინიციატივის, გერგილიანობის. ისე, როგორც დასავლეთში, უნდა ვიცავდეთ ფულად-სასაქონლო გაცვლის ეთიკას, წესებს, ღირებულებათა კოდექსს და ა.შ. წარმოება შეიძლება იყოს კერძოც, კორპორატიულიც, აქციონერულიც და სახელმწიფოებრივიც.

შერეულ საწარმოო ურთიერთობათა ეკონომიკურ სისტემაში, რომელიც ამჟამად ყალიბდება ჩვენს ქვეყანაში, სამწუხაროდ, ნაკლები ყურადღება ექცევა ამ სოციოლოგიური პრობლემების გადაჭრას. ეკონომიკურად ძლიერ ქვეყნებში ამ პრობლემის გადაწყვეტას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. მაკკონელის, ბრიუს და სამუელსონის

„ეკონომიქსში” ექვსი დიდი თავი აქვს მიძღვნილი მოსახლეობის სოციალური დაცვისა და ეროვნული სიმდიდრის სამართლებრივი განაწილების საკითხებს. [11]

მაგალითად, იაპონიაში სოციალურ საჭიროებებზე მუშაკის ძირითად ხელფასზე ამ მიზნის დანამატები 40-ზე მეტი სახეობისაა და ძირითადი ხელფასის 40-50%-ს შეადგენს. ესენია: შენატანები სხვადასხვა სახის დაზღვევაზე, საავადმყოფო ფურცლის ანაზღაურებაზე, უმუშევრობისა და უბედური შემთხვევების კომპენსაციებზე, მარჩენალის დაკარგვის, კომუნალური გადასახადის, სამედიცინო თანხის დაგროვების შესატანები. [12]

ანალოგიური მდგომარეობაა შვედეთში, დანიასა და ნორვეგიაში. ჩვენი აზრით, ეს ფენომენია, მაგრამ ამ ქვეყნების თითოეული მშრომელი დარწმუნებულია, რომ ამ გადასახადების მნიშვნელოვანი ნაწილი მათვე უბრუნდებათ მომსახურების ანაზღაურების სახით. სოფლის მეურნეობისათვის ნიდერლანდებში ე.წ. „სასათბურე” პირობებია შექმნილი. ამიტომაც, რომ ეს ქვეყნები მთლიანად უზრუნველყოფილია სურსათით.

თანამედროვე აგრობიზნესის განვითარება მოითხოვს ფართო სამეურნეო სივრცეს. ისეთი პატარა ქვეყნისათვის, როგორც საქართველოა, ასეთი სივრცის შექმნა საშური საქმეა. ეს უნდა აიძულებდეს მათ ჩაერთონ გარე ინტეგრაციულ პროცესებში. კარჩაკეტილობა დამღუპველია. ქვეყნის ბაზარი აუცილებლად ღია უნდა იყოს. აკადემიკოსი სტანისლავ შატალინი, რომელსაც საზღვარგარეთაც კი საბაზრო ეკონომიკის დიდ სპეციალისტად მიიჩნევენ, ეროვნულ

ბაზარს და რეგიონულ სამეურნეო-ეკონომიკურ მექანიზმს ფანტასმაგორიას უწოდებს. [13]

საზღვარგარეთ მიმდინარეობს მსხვილი კერძო საკუთრების დანაწევრების (და არა მსხვილი ფირმის) პროცესი, ანუ სამართლიანი პრივატიზაცია. ასეთ კერძო მესაკუთრეობას თან სდევს სოციალური უზრუნველყოფის უამრავი საშუალება: მესაკუთრეები თვითონვე უზრუნველყოფენ თავს ჯანდაცვით და პენსიებით, რადგან დივიდენდების თანხა ჩაირთვება ბანკის ფულად ბრუნვაში და მოაქვს მოგება, რომელიც გროვდება პირად ანგარიშზე საპენსიოდ და სხვადასხვა სახის დაზღვევის პოლისების გასასტუმრებლად.

კარგი იქნებოდა სოფლის მეურნეობის რეფორმაში ჩვენც ანალოგიური მეთოდი გამოგვეყენებინა - მსხვილი კოლმეურნეობები და საზოგადოებრივი მეურნეობები, დაშლის ნაცვლად, გადაგვექცია აქციონერულ საწარმოებად და გლეხებიც გადაიქცეოდნენ კერძო საკუთრების მეწილეებად.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში ასეთ მოდელს „ესტონურ მოდელსაც“ უწოდებენ და მას მომხრეებიც ჰყავს ჩვენთან. მაგალითად, პროფესორი ვლ. პაპავა აღნიშნავს: „ჩვენთვის ყველაზე კარგ მოდელად „ესტონური მოდელი“ მიმაჩნია, მაგრამ ამისათვის ჯერ მზად არ ვართ. ეკონომიკის რეალური გაჯანსაღების ერთადერთი გზაა საკუთრების ყველა ფორმის რეალიზაცია“. [14]

ამ მოდელის სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში დანერგვით, ესტონეთმა უაღრესად დიდ შედეგებს მიაღწია და დღეს ევროკავშირის გაერთიანებაში სანიმუშოა.

იმისათვის, რომ საბაზრო ეკონომიკურმა სისტემამ წარმატებით იმოქმედოს, სახელმწიფოს მხრიდან გადაწყვეტილ უნდა იქნეს: კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობის გარანტია; კონკურენციის დაშვება; თავისუფალი საქონელგაცვლის პირობა; სპეციალური კანონმდებლური აქტების დამუშავება და დანერგვა, რომელიც დაარეგულირებს ბიზნესმენების ქცევის წესებს.

1.2. აგრარული სექტორის განვითარების თავისებურებები და შესაძლებლობები საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნების შესაბამისად

აგრარულ სექტორში მოქმედებს იგივე ეკონომიკური კანონები, რაც ეროვნული მეურნეობის სხვა დარგებში, მაგრამ მათი გამოვლენა ხდება მისი სპეციფიკური თვისებების გათვალისწინებით. მათგან აღსანიშნავია:

1. სოფლის მეურნეობაში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციისა და ნედლეულის წარმოება დღეს, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, უპირატესად, კერძო ოჯახური მეურნეობებში ხორციელდება, რომლებიც ძალზე წვრილ საწარმოო ერთეულებს წარმოადგენენ. ამიტომ, მათ არ შეუძლიათ ეკონომიკის ამ სექტორის მონოპოლიზება. მათი მსხვილ კომერციულ ფერმებად გარდაქმნა, ასოციაციებში, კოოპერატივებში და აქციონერულ საზოგადოებებში გაერთიანების პროცესი მხოლოდ ახლა დაიწყო. წვრილ, ოჯახურ მეურნეობებს არ შეუძლიათ აწარმოონ იმდენი პროდუქცია, რომ რაიმე გავლენა იქონიონ საბაზრო ფასებზე, რომელიც ყალიბდება უამრავ მიმწოდებელსა და მომხმარებელს შორის კონკრეტული გარიგებებით, გაწონასწორების, გაჯერების კანონებით.

ამასთან, დღეს სასურსათო ბაზარზე შესვლა და გამოსვლა საკმაოდ თავისუფალია. ქვეყანაში დაიწყო სასოფლო-სამეურნეო მიწების ბაზრის ფუნქციონირება, ფართოდ ვრცელდება მისი იჯარით აღება, მოქმედებს იპოთეკური კრედიტის ფორმაც, რომელიც აიოლებს ფერმების ორგანიზაციას (ან შეძენას).

ამრიგად, შეგვიძლია გავაკეთოთ დასკვნა, რომ სოფლის მეურნეობა ქვეყანაში გახდა დარგი სრულყოფილი კონკურენციით, რაც ეროვნული ეკონომიკის სხვადასხვა დარგში ჯერჯერობით იშვიათია.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ასეთი მტკიცება დასაშვებია (მხოლოდ განვითარებული ქვეყნებისათვის, სადაც სრულყოფილი ბაზარია ჩამოყალიბებული. ისეთ განვითარებად ქვეყნებში, როგორც ჩვენია, ეს ასე არ არის. თუმცა, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის გამყიდველების რიცხვი ჩვენს სასურსათო ბაზრებზე მეტიც კია, ვიდრე განვითარებულ ქვეყანაში, რადგან წვრილ ოჯახურ (გლეხურ) მეურნეობათა რიცხვი დღეისათვის 600 ათასს უახლოვდება. სოფლის ინფრასტრუქტურის, განსაკუთრებით, გზების და ტრანსპორტის უქონლობის გამო, მათი უმეტესობა ვერ ახერხებს ბაზარზე შესვლა-გამოსვლას.

გარდა ამისა, განვითარებად ქვეყნებში სრულყოფილ კონკურენციას ხელს უშლის თვით საბაზრო ინფრასტრუქტურის სუსტი და არათანაბარი განვითარება, მწარმოებლებისათვის ფასებზე ინფორმაციის მიუწოდებლობა და როგორც შედეგი, ისეთი შუამავალი მოვაჭრე დისტრიბუტორების ინსტიტუტების წარმოშობა, რომლებიც იოლად მდიდრდებიან ოჯახური მეურნეობების ხარჯზე. ამიტომ, მათი

მნიშვნელოვანი ნაწილი კვლავ უაღრეს სიღატაკეში ცხოვრობს. აგრარული სექტორის ეკონომიკაში ჯერ კიდევ ჭარბობს არასაბაზრო ურთიერთობები.

2. აგრარული სექტორის მეორე არსებითი თავისებურებაა, რომ მიწა აქ წარმოადგენს წარმოების უმთავრეს, ძირითად საშუალებას - რესურსს. წარმოების სხვა საშუალებებისაგან განსხვავებით, მიწა არ ცვდება და სწორი გამოყენების პირობებში - აუმჯობესებს თავის ხარისხობრივ პარამეტრებს. წარმოება ამ დარგში ბევრად არის დამოკიდებული ნიადაგის ნაყოფიერებაზე, რომელიც აგრარული ბიზნესის წარმატების მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია. რადგან ქვეყანა იმყოფება სამთო მიწათმოქმედების ზონაში, ნაყოფიერი ნიადაგებით ძალზე შეზღუდულები ვართ.

რადგან მიწა სოფლის მეურნეობაში შეზღუდულ რესურსს წარმოადგენს, წარმოიქმნება მიწის რენტის ფენომენი. მიწის რენტის თეორია შეადგენს აგრარული ეკონომიკის ერთ-ერთ მთავარ პრობლემას.

3. სასოფლო-სამეურნეო წარმოება და მაშასადამე, აგრობიზნესიც, ბევრად არის დამოკიდებული ნიადაგურ-კლიმატურ პირობებზე. ამიტომ, აგრარულ სექტორში ბიზნესის შედეგები კვლავ ძნელად პროგნოზირებადია. ამ პირობების მკვეთრი და გამუდმებული ცვალებადობის გამო, იგი ინვესტიციების ჩადების მაღალრისკიან სფეროს განეკუთვნება.

4. სოფლის მეურნეობაში დივერსიფიკაციის შესაძლებლობა ძალზე შეზღუდულია. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიღწევები ამ დარგში შესაძლებლობას იძლევა გამოვიყვანოთ ცუდი ამინდისადმი,

მცენარის დაავადებებისა და მავნებლებისადმი შეგუებული, წარმოების მექანიზაციისადმი მისადაგებული ახალი სახეები და პირუტყვის ახალი ჯიშები.

ამიტომ, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მწარმოებლები, სხვა დარგის მწარმოებლებთან შედარებით, შეზღუდულები არიან შესაძლებლობით - აამაღლონ თავიანთი პროდუქციის ხარისხი და მაშასადამე, ფასებიც.

ამის შედეგად, ფასების პარიტეტი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ფასებსა და მისი წარმოებისათვის საჭირო წარმოების საშუალებების ფასებს შორის (ანუ, ფასების შეფარდება, რომელიც გვიჩვენებს, რა ღირებულების რესურსი და მომსახურება შეიძინოს მეწარმე ფერმერმა თავისი გაყიდული პროდუქციის ერთეულის ღირებულებით) გამუდმებით იცვლება არა აგრარული სექტორის სასარგებლოდ.

5. აგრარული სექტორის საბოლოო პროდუქტს სურსათი წარმოადგენს. მაგრამ კვების პროდუქტებზე მოთხოვნილების ელასტიურობა, როგორც წესი, ყოველთვის დაბალია. ამიტომ, მომხმარებელი იძულებულია იყიდოს საკვები, აიწევს თუ დაიწევს ფასები, პრაქტიკულად უცვლელი მოცულობით.

კვლევებით დადგენილია, რომ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ელასტიურობის კოეფიციენტი 0,20-0,25-ის ტოლია, ანუ იმისათვის, რომ გლეხმა-მეწარმემ, ფერმერმა 10%-ით გაზარდოს პროდუქციის რეალიზაციის მოცულობა, უნდა შეამციროს მისი ფასი 40-50%-ით მაინც.

6. სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციაზე, განსაკუთრებით სურსათზე, მოთხოვნილება წარმოადგენს დაბალელასტიურს შემოსავლების თვალსაზარისითაც. როცა მომხმარებელს მცირე შემოსავალი აქვს, მას, პირველ რიგში, საკვებზე ხარჯავს. როდესაც მას შემოსავალი გაეზრდება, საკვებზე მაინც იმაზე მეტს არ ხარჯავს, რაც მის ფიზიოლოგიურ მოთხოვნილებებს აკმაყოფილებს. ასე რომ, შემოსავლების ზრდა სურსათზე მოთხოვნილების ზრდის არაპროპორციულად ხდება. [16]

7. მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში ფერმერობა პრესტიჟულ საქმედ ითვლება, რადგან დიდ რისკთანაა დაკავშირებული. საბაზრო ეკონომიკის კანონებით, მეწარმე-ფერმერთა შემოსავლების დაცემისას, უნდა მოხდეს ბანკროტი, ანუ გაკოტრება ან ამ დარგიდან გადასვლა სხვა, უფრო მომგებიან დარგში. მაგრამ პრაქტიკაში ეს იმ სისწრაფით არ ხდება, ვიდრე მათი შემოსავლების კლება. საქმე იმაშია, რომ ადამიანისათვის სოფელში დასაქმება მამულის სიყვარულით ხდება. სოფელი მისთვის ცხოვრების სფეროცაა. ამ სფეროში აგრარულ შრომას მეწარმე-ფერმერთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ეწევა არა მარტო როგორც ბიზნესის, არამედ მიწისა და სოფლად ცხოვრების სიყვარულით.

მიზეზი იმისა, რომ ფერმერი წამგებიანობის შემთხვევაშიც განაგრძობს მუშაობას მიწაზე (რა თქმა უნდა, შემოსავლის სხვა წყაროებთან შეთავსებით), გამოწვეულია შემდეგითაც: ფერმერთა დანახარჯების სტრუქტურაში მუდმივი ხარჯები აბსოლუტურად სჭარბობს ცვალებად ხარჯებს. როცა ფასები ბაზარზე ეცემა, ფერმერს მუდმივი აქტივების შენახვაზე და მუშა მდგომარეობაში ყოფნაზე

გასაწევი ხარჯებისა და მუშაკების შემცირება (ისინი მისი ოჯახის წევრები არიან) მას არ შეუძლია და ამიტომაც განაგრძობს საქმიანობას.

8. აგრარულ სექტორში რესურსების იმობილურობას მივყავართ გრძელვადიანი ფერმერული პრობლემის გადრმავებამდე. [11]

9. სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციაზე მოთხოვნილების, ფასის, შემოსავლის დაბალი ელასტიურობა, ბუნებრივ ფაქტორებზე დამოკიდებულება და კონკურენცია ბაზარზე, ერთობლიობაში, წარმოქმნის ე.წ. მოკლევადიან ფერმერულ პრობლემას.

მართლაც, სოფლის მეურნეობა დამოკიდებულია ამინდის ცვალებადობაზე, მცენარეებისა და ცხოველების დაავადებების და მავნებლების სწრაფ გავრცელებაზე და ა.შ. ამიტომ, ფაქტიურად, მეწარმე-ფერმერი წარმოების პროცესის მთლიანად გაკონტროლებას ვერ ახერხებს. ამის გამო, ქვეყანაში, სადაც 600 ათასზე მეტი სურსათმწარმოებელია, ვერ ხერხდება წარმოების ერთობლივ კონტროლზე, ფასებზე შეთანხმება საბაზრო კონიუნქტურის დარეგულირების მიზნით.

9. ვინაიდან ქვეყანაში ამჟამად სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა შორის ყველაზე გავრცელებული ფორმაა წვრილი, კერძო, ოჯახური მეურნეობები, რომელთა ფუნქციონირების ძირითადი მიზანია ოჯახის კეთილდღეობის უზრუნველყოფა, არ ამოიწურება მხოლოდ ფულადი შემოსავლით. ასე რომ, მეწარმის საწყისი დებულება, რომ იგი ყოველთვის მიისწრაფის მოგების მაქსიმიზაციისაკენ, აგრარული სექტორისათვის სუფთა სახით მიუღებელია. აქ შესაძლებელია ისეთი სიტუაციებიც, რომლის დროსაც, ფასების ზრდას ფერმერი პასუხობს

მისი წარმოების შემცირებით.

10. აგრარული სექტორის ზემოთ ჩამოთვლილი თავისებურებების გარდა, საჭიროდ მიგვაჩნია აღვნიშნოთ, რომ ეს სექტორი ხასიათდება საზოგადოებასთან განსაკუთრებული ურთიერთობით. მისი დასაცავი სახელმწიფო-პოლიტიკური პროტექციონიზმის ფორმა ყველაზე მეტად სწორედ ამ დარგშია საჭირო. პროტექციონიზმის სასარგებლოდ აუცილებელ მრავალ არგუმენტს შორის, აღსანიშნავია მთავარი - ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, რომელიც ხშირად გაიგივებულია ავტარკიასთან, რაც შეცდომად მიგვაჩნია და ტრადიციული სოფლის სახის, ე.წ. ქართული სოფლის ულამაზესი ლანდშაფტის შენარჩუნებისადმი მისწრაფებასთან. [18]

სამთო მიწათმოქმედების რთულ და მკაცრ პირობებში მომუშავე მოსახლეობის შემცირებასთან ერთად, წარმოიქმნება საუცხოო ტურისტული ბაზების დაკარგვის საშიშროებაც. ამ პრობლემის გადაჭრა შეუძლებელია იმ სოფლებში ფორმირებული გლეხურ-ოჯახური მეურნეობების ყოველმხრივი ეკონომიკურ-სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერის გარეშე. აგრარული პროტექციონიზმის აქტუალურობაზე მეტყველებს ისიც, რომ ამ პრობლემას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია საერთაშორისო ვაჭრობის პრობლემათა შორის. ეს საკითხი იყო მთავარი რომის ხელშეკრულების დამუშავებისას, საიდანაც დაიწყო ევროპის ეკონომიკური კავშირის შექმნა. [19]

საბაზრო ეკონომიკური ურთიერთობების პირობებში აგრარული სექტორის ფუნქციონირების ზემოთ ჩამოთვლილი თავისებურებების გარდა, მისთვის დამახასიათებელია სხვა სპეციფიკური ნიშნებიც,

რომელიც განასხვავებს მას ეროვნული მეურნეობის სხვა სექტორები-საგან. მათგან აუცილებლად მიგვაჩნია ადვნიშნოთ ზოგიერთი:

1. სოფლის მეურნეობაში წარმოების საშუალებების სახით, გარდა მიწისა, გამოდიან ისეთი ცოცხალი ორგანიზმები, როგორიცაა მცენარეები და ცხოველები, რომლებიც ვითარდებიან ბიოლოგიური კანონების საფუძველზე. ამის გამო, კვლავწარმოების ეკონომიკური პროცესი აქ მჭიდროდ არის გადაჭვული ცოცხალი ორგანიზმების ბუნებრივ პროცესებთან;

2. პროდუქციის წარმოება ხორციელდება დიდ ფართობზე და გავრცელებულია სხვადასხვა კლიმატურ ზონებში. მისი უდიდესი ნაწილის წარმოება ხორციელდება სამთო მიწათმოქმედების პირობებში. ამიტომ წარმოების საბოლოო შედეგი დამოკიდებულია არა მარტო მის პროცესში გამოყენებული რესურსების მოცულობასა და ხარისხზე, არამედ იმ კონკრეტულ პირობებზეც, რომელშიც ხორციელდება წარმოება;

3. სოფლის მეურნეობის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანია ისიც, რომ აქ წარმოების საშუალებების სახით გამოიყენება თესლი და სარგავი მასალა, აგრეთვე პირუტყვის სულადობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ჯოგის აღდგენისა და გადიდებისათვის. ყველაფერი ეს, მოითხოვს დამატებით მატერიალურ რესურსებს საწარმოო დანიშნულების შენობა-ნაგებობებისა და ობიექტების აშენებისათვის;

4. მნიშვნელოვანი თავისებურებაა ისიც, რომ დარგში სამუშაო პერიოდი არ ემთხვევა პროდუქციის წარმოების პერიოდს. ეს განაპირობებს წარმოების სეზონურობას. ეს უკანასკნელი, არსებით

გავლენას ახდენს წარმოების ორგანიზაციაზე, ტექნიკური საშუალებების, შრომითი რესურსების ეფექტურ გამოყენებაზე და საბოლოო ჯამში, მთლიანად აგრარული სექტორის ეფექტიანობაზე;

5. უდავოა, რომ სოფლის მეურნეობის ერთ-ერთ მთავარ თავისებურებას წარმოადგენს დარგში ტექნიკის გამოყენების, ანუ წარმოების მექანიზაციის ხასიათი. აქ, როგორც წესი, წარმოების ტექნიკური საშუალებები გადაადგილდება, ხოლო შრომის საგნები (მიწა, მცენარეები) რჩება ერთ ადგილას. ამასთან, დარგში წარმოების გაფანტულობა და მისი სეზონური ხასიათი მოითხოვს ტექნიკურ საშუალებებსა და სხვა ძირითად აქტივებზე მეტ მოთხოვნილებებს;

განსხვავებულია დარგში შრომითი პროცესების ორგანიზაციაც. მემცენარეობასა და მეცხოველეობაში გლეხი-მეწარმე ფერმერს არ აქვს მუდმივი სამუშაო ადგილი, ისე, როგორც ვთქვათ, სამრეწველო საწარმოში. პროდუქციის წარმოების პროცესში წლის დროის განსხვავების და მოსაყვანი კულტურის სპეციფიკის გამო, ისინი სულ სხვადასხვა სახის სამუშაოს ასრულებენ, ამასთან, სამუშაოს სახე შეიძლება იცვლებოდეს არა მარტო ყოველდღიურად, არამედ დღის განმავლობაშიც.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში აგრარული სექტორის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის ფორმირების, წარმოების ორგანიზაციისა და მართვის, საწარმოო რესურსების გამოყენების დასაბუთებისა და მთლიანად, აგრობიზნესის ეკონომიკური ეფექტიანობის განსაზღვრისას, ზემოთ ჩამოთვლილი თავისებურებები და ნიშნები მოითხოვს ყოველმხრივ ანალიზსა და გათვალისწინებას.

დასავლეთის საბაზრო ეკონომიკამ გარკვეული დახმარება გაგვიწია ჩვენი ეროვნული ეკონომიკის და მათ შორის, აგრარულ სექტორში საბაზრო ურთიერთობის დამკვიდრების საქმეში: მიღებულ იქნა საჭირო კანონები, რომელიც დაიცავდა და გარანტირებულს გახდიდა კერძო საკუთრებას (რომელიც დღემდე ირღვევა მთავრობის მიერ), სრულყოფილიყო საგადასახადო სისტემა, რომლის დროსაც კერძო სექტორი თავის თავზე იღებს აგრობიზნესში საწარმოო საქმიანობის დიდ ნაწილს. მოწესრიგებული ყოფილიყო საბაზრო ეკონომიკის პირობებისათვის საბანკო და საკრედიტო სისტემის ფუნქციონირება, როცა კაპიტალდაბანდება ცენტრალიზებულ ხასიათს აღარ ატარებს და სხვა.

ბაზრის სავიზიტო ბარათია პროდუქცია, მისი წრებრუნვის სფერო. ბაზარი რეალურად ასახავს საზოგადოებას თავისი წარმატებებითა და ჩავარდნებით. ბაზრის მკაცრი რეალობაა საზოგადოების ეკონომიკური მდგომარეობა შეუღამაზებლად და ილუზიების გარეშე. ამ მხრივ, საქართველოში, ჯერჯერობით, საქმე, რბილად რომ ვთქვათ, არცთუ სახარბიელოა. მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი სიდარბის ზღვარს იქითაა და ამიტომ ტოვებს ქვეყანას.

გასაგებია, რომ სრულყოფილი ბაზრის ჩამოყალიბება და საბაზრო ურთიერთობათა ფორმირების პროცესი ხანგრძლივი და რთული პროცესია.

პირადი დაინტერესების პრიორიტეტი - საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრების მნიშვნელოვანი წინამძღვარია. კანონის ფარგლებში

პაციოსანი შრომით ფულის შოვნა შეუზღუდავი უნდა გახდეს. უნდა გვახსოვდეს, რომ ამ საკითხში ყოველგვარი შეზღუდვა ამუხრუჭებს ამ პროცესს. მხოლოდ ამ პირობის დაცვის შემდეგაა შესაძლებელი ოჯახურმა მეურნეობებმა, ფერმერებმა და სხვა ფორმის სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებმა იმუშაონ თვითდაფინანსების პრინციპით.

ბაზარზე რეალური კონკურენცია და მონოპოლისტური ტენდენციების დაძლევა საბაზრო ეკონომიკის რეალურად დამკვიდრების აუცილებელი პირობაა. თუ მხოლოდ რამდენიმე მსხვილი საწარმო, ფირმა, კომპანია აკონტროლებს გასაყიდი პროდუქციის 80%-ს, ეს ჩვენი თანა პატარა ქვეყნისათვის მეტად საშიშია (1). ამის ნიშნები აგრარულ სექტორშიც გვაქვს უკვე და მისი დაძლევა მხოლოდ თავისუფალი კონკურენციის პირობების შექმნითაა შესაძლებელი. სახელმწიფომ ბაზარზე კონკურენციისათვის, პროდუქციის გაცვლამდე თანაბარი სასტარტო პირობები უნდა შეუქმნას ბაზრის ყველა სუბიექტს.

აგრარულ სექტორში საბაზრო ეკონომიკის რეალურად დამკვიდრებისათვის, საჭიროა შეიქმნას სასაქონლო და საფონდო ბირჟები. სასაქონლო ბირჟა უნდა მუშაობდეს სასურსათო და სანედლეულო პროდუქციის რეალიზაციაზე. საფონდო ბირჟაზე უნდა ხდებოდეს ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვა. მან ხელი უნდა შეუწყოს სააქციონერო საზოგადოებების შექმნას.

ბაზრის სტრუქტურაში აუცილებლად უნდა შედიოდეს აგრეთვე საბითუმო და საცალო ვაჭრობის კომერციული საწარმოები, ფირმები, კომპანიები, რომელთა მთავარი დანიშნულება უნდა გახდეს

პროდუქციის ყიდვა-გაყიდვა, შენახვა-გადამუშავება, ტრანსპორტირება და რეალიზაცია.

ამ სახით ჩამოყალიბებული ბაზარი და მისი მექანიზმი შეძლებს ბევრი მნიშვნელოვანი ეკონომიკური ფუნქციის შესრულებას. მათგან აღსანიშნავია: მატერიალური რესურსების რაციონალური, ეფექტიანი გამოყენებით აამაღლოს წარმოების ეფექტიანობა; დაარეგულიროს აგრარული წარმოება ფასებზე ინფორმაციის მიწოდებით, როგორც მწარმოებლებისათვის, ისე მომხმარებლებისათვის; უზრუნველყოს პროდუქციის ერთეულზე წარმოების დანახარჯების შემცირება და ამით ხელი შეუწყოს თითოეულ სასოფლო-სამეურნეო საწარმოს მოგების მიღების საქმეში; უზრუნველყოს პროდუქციის ხარისხის ამაღლება; ხელი შეუწყოს აგრარულ სექტორში მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიღწევების დანერგვის დაჩქარებას, ხელი შეუწყოს დასაქმებულ მუშაკებს სოციალური პრობლემების გადაჭრაში.

აგრარული სექტორის საწარმოს, თუ სურს გადარჩენა კონკურენციულ ბრძოლაში, უნდა აწარმოოს ისეთი პროდუქტი, რომელსაც აუცილებლად შეიძენს მომხმარებელი. ასე რომ, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, ყურადღების ცენტრში უნდა იყოს მომხმარებელი. მისი მოთხოვნის დაკმაყოფილება ბაზრის უპირველესი ამოცანაა.

ერთი შეხედვით, განვლილ პერიოდში, ამას თითქოს მივაღწიეთ (სურსათის მიწოდება მოსახლეობაზე შესამჩნევად გაზრდილია). სამწუხაროდ, ეს მიღწეულია არა საბაზრო ეკონომიკის პრაქტიკაში რეალურად დამკვიდრებით და ახალი სისტემის უპირატესობების

გამოყენებით, არამედ იმით, რომ მნიშვნელოვნად დაეცა მოსახლეობის მსყიდველობითუნარიანობის დონე, ქვეყანაში იმპორტული სურსათის საშიშად გაზრდილი ტემპებით შემოზიდვის ხარჯზე.

1.3. აგრარული სექტორის საწარმოო რესურსული პოტენციალის გაგება, სასურსათო ბაზრის ფორმირების ამოცანები

ისეთი რთული, მრავალასპექტიანი კატეგორიის არსი, შედგენილობა და სტრუქტურა, როგორიცაა აგრარული სექტორი და მისი საწარმოო-ეკონომიკური პოტენციალი, ჯერჯერობით, ნაკლებადაა გამოკვლეული, ხოლო არსებულ ნაშრომებში წარმოდგენილი მასალა არ ქმნის იმ მყარ თეორიულ და მეთოდურ ფუნდამენტს, რომლის საშუალებითაც შეიძლება აგროსექტორის ფორმირებაში წარმოების განვითარების მრავალი ამოცანის მეცნიერულად გადაწყვეტა.

ლიტერატურაში ვხვდებით აგრარული სექტორის, აგრარული ბიზნესის საწარმოო პოტენციალის, როგორც ეკონომიკური კატეგორიის განსაზღვრას, მაგრამ იგი, უმეტესწილად, გაიგივებულია რესურსული პოტენციალთან. [21], [22]

ტერმინ „პოტენციალის“ ცნება მრავალწახნაგაა და მოიცავს მატერიალურ წყაროებს, როგორიცაა საშუალებები, მარაგები (რომელთა მოქმედებაში მოყვანა ადამიანის მიერაა შესაძლებელი და გამოიყენება რაიმე ამოცანის გადასაწყვეტად), ასევე გულისხმობს იმ ადამიანებს, მათ სულიერ ღირსებებს, მეწარმეობის უნარს, სურვილს, კვალიფიკაციას, რომლებიც ჩართულები არიან წარმოების პროცესში, წარმოებისა და

შრომის ორგანიზაციის ფორმებს და თვით წარმოების ტექნოლოგიურ პროცესს დროში და სივრცეში. ასე რომ, როცა ვსაუბრობთ ეკონომიკური საქმიანობის რაიმე სფეროს პოტენციალზე, საჭიროა ვიცოდეთ, რომ იგი შეიცავს როგორც რესურსულ, ისე საწარმოო პოტენციალს.

რესურსული პოტენციალი გულისხმობს იმ ბუნებრივი და მატერიალური რესურსების ერთობლიობას, რომლის გამოყენება ადამიანს შეუძლია წარმოების პროცესში. ამ პოტენციალში შედის თვით ადამიანი შრომითი რესურსის სახით, რომელიც აგრეთვე ექვემდებარება ბუნებრივ კვლავწარმოებას.

რესურსები წარმოადგენს წარმოების მატერიალურ საფუძველს. ისინი საწარმოო პროცესის საწყისი წერტილებია და პროცესში შედის ურთიერთშორის სხვადასხვანაირი თანაფარდობით, თვით პროცესის ხასიათისაგან დამოკიდებულებით და უზრუნველყოფენ შრომის სხვადასხვანაირ საბოლოო შედეგებს. უნდა გვახსოვდეს, რომ რესურსები წარმოადგენენ წარმოების პროცესში დასახარჯ ნაწილს და ახასიათებს მხოლოდ იმას, რომელიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს და არა იმას, რომლის მიღებაც შეიძლება საწარმოო პროცესის განხორციელების შედეგად [23].

რესურსები ყოველთვის სტატიკურ მდგომარეობაშია. მათ წარმოების პროცესში მხოლოდ შრომა გააცოცხლებს. ასე რომ, რესურსების, როგორც ცალკეული სახე, ისე მათი ჯამი, წარმოადგენს სხვა არაფერს, თუ არა გარკვეულ რესურსულ პოტენციალს, რომლის ჩართვაც შეიძლება წარმოების პროცესში. რესურსების ერთი და იგივე

სახე სხვადასხვანაირად მონაწილეობს წარმოების სხვადასხვა საბოლოო შედეგებამდე.

აქედან შეიძლება შემდეგი დასკვნის გაკეთება: რესურსული და საწარმოო პოტენციალის ერთობლიობა არავითარ შემთხვევაში არ გულისხმობს მათი საშუალებით წარმოების პროცესში ერთნაირი შედეგების მიღწევას. რესურსული პოტენციალის გაიგივება საწარმოო პოტენციალთან, დაუშვებელია. პირველი - წარმოადგენს მეორის აუცილებელ პირობას, მის მატერიალურ ბაზას. [24]

სადაოდ, გამართლებულად უნდა მივიჩნიოთ საწარმოო პოტენციალის სოციალურ-ეკონომიკურ კატეგორიაზე მიკუთვნება. მისი ზემოაღწერილი შინაარსიდან და იქიდან თუ გამოვალთ, რომ გარდა საწარმოო რესურსებისა, საწარმოო პოტენციალში შედის თვით წარმოების საწარმოო, ორგანიზაციული, სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებისა და მეცხოველეობის დარგების, დამხმარე საწარმოებისა და წარმოების საბოლოო შედეგების (პროდუქციის სახეების) სტრუქტურები, ნატურალურ და ფულად გამოსახულებაში და მთელი წარმოებული პროდუქციაც, შემოსავალი და მოგებაც, მაშინ გამოდის, რომ იგი სრულად (მთლიანად) აისახება ეკონომიკურ კატეგორიაში.

საწარმოო პოტენციალი მოიცავს: რესურსული პოტენციალს, როგორც სტატიკურ ელემენტს, თვით საწარმოო პროცესს, როგორც დინამიურ ელემენტს და საწარმოო პროცესის საბოლოო შედეგს საბოლოო პროდუქტის სახით. უნდა გვახსოვდეს, რომ საბოლოო შედეგს მიეკუთვნება არა მარტო ეს უკანასკნელი, არამედ მისი მიღწევის ფასიც, ანუ მთლიანად საწარმოო პროცესის ეკონომიკური

ეფექტიანობის დონე. საწარმოო პოტენციალი ყოველთვის უნდა განვიხილოთ წარმოების პროცესის საშედეგო ნაწილის მიხედვით. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების რესურსულ პოტენციალში, იგულისხმება მიწის ფონდები, ძირითადი საწარმოო აქტივები, შრომითი რესურსები ან სამივე ერთად ფულად გამოსახულებაში. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების საწარმოო პოტენციალში იგულისხმება პროდუქციის ის სახეები და მოცულობა, რომელიც იქნა მიღებული ამა თუ იმ რესურსის გამოყენებით, ანუ რა თანხის მთლიანი პროდუქტია წარმოებული სოფლის მეურნეობაში მათი გამოყენების საშუალებით.

როგორც ცნობილია, ოპტიმალური დაგეგმვის თეორიიდან წარმოების ყველაზე მაღალი ეფექტიანობა მიიღწევა არა მხოლოდ რესურსებით უზრუნველყოფით, არამედ მათი ოპტიმალური შეთანაწყობით. ერთ-ერთი მათგანის უკმარისობით (ლიმიტირებული ფაქტორი) ფერხდება წარმოების მთელი პროცესი. თავის მხრივ, რომელიმე რესურსის ჭარბი მარაგი ვერ უზრუნველყოფს მაქსიმალური მოგების მიღებას. [26]

აქედან გამომდინარე, მცირე საწარმოო პოტენციალის მქონე, მაგრამ რესურსების უკეთესი შეთანაწყობის საწარმოში შედეგი, რომელიც გამოისახება საბოლოო პროდუქციის კონკრეტული სახეებით და ეფექტიანობის მაჩვენებლებით, შეიძლება უფრო მაღალი იყოს, ვიდრე მაღალი საწარმოო პოტენციალის მქონე, მაგრამ დისბალანსებული რესურსების მქონე საწარმოში.

აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ ნორმატიულ-რესურსული, ინდიკატური პროგნოზის მეთოდი არ შეესაბამება დღეს

დამკვიდრებულ საბაზრო ეკონომიკურ სისტემას. ამიტომ, იგი პრაქტიკაში ვერ დაინერგა.

ეკონომისტ-აგრარიკოსების ნაწილი აგრარული სექტორის მთელ სისტემაში საწარმოო პოტენციალის საკითხების განხილვისას, არ ეხება მასში ინტეგრირებულ პროდუქციის გადამამუშავებელ საწარმოებს და მხოლოდ სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების სფეროს გულისხმობს. არადა, საჭიროა მხედველობაში მივიღოთ არა მარტო ნედლეულის წარმოება, არამედ მისი ტრანსპორტირება, გადამამუშავება, შენახვა და მზა, საბოლოო პროდუქციის რეალიზაცია.

ჩვენი აზრით, აგრარული სექტორის საწარმოთა დაგეგმვისა (პროგნოზირების) და მართვის სრულყოფისათვის საჭირო ანალიზის დროს უნდა მოვიცვათ საწარმოო პოტენციალის ყველა შემადგენელი ელემენტი. ამავე მიზნით, რესურსული პოტენციალის გამოყენებისას, საჭიროა ყურადღების გამახვილება არა იმედნად მისი ერთობლივი მნიშვნელობის განსაზღვრაზე, რამდენადაც თითოეული კონკრეტული სახის სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის, შუალედური და საბოლოო პროდუქტის წარმოებისათვის საჭირო რესურსების ოპტიმალური შეთანაწყობის დადგენაზე, ისეთი პირობების შექმნაზე, რომელიც უზრუნველყოფს წარმოების პროცესის განხორციელებას ყველაზე პროგრესული ტექნოლოგიით. მხოლოდ ამის საფუძველზე შეიძლება უზრუნველვყოთ წარმოების მაღალი ეფექტიანობა, განვსაზღვროთ აგრარული სექტორის საწარმოთა რეალური საწარმოო პოტენციალი.

აგრარული სექტორის საწარმოს შეიძლება ჰქონდეს საწარმოო პოტენციალის ორი ძირითადი ფორმა. პირველი - ფაქტიურად

რეალიზებული საწარმოო პოტენციალი, რომელშიც იგულისხმება საწარმოს განვითარების მაქსიმალურად მიღწეული საბოლოო შედეგი დროის გარკვეულ პერიოდში, რომელიც შეიძლება გამოისახოს ერთი განზოგადებული ან ეკონომიკურ მაჩვენებელთა მთელი სისტემით. მეორე - საანგარიშო საწარმოო პოტენციალი, რომლის ქვეშ იგულისხმება მაქსიმალურად დასაშვები შედეგი, რომლის მიღწევაც შეიძლება იმავე პერიოდში.

აგრობიზნესის საწარმოთა საწარმოო პოტენციალის უკეთ გამოყენების პრობლემა დაკავშირებულია რიგი მეთოდოლოგიური და პრაქტიკული საკითხების გადაჭრასთან.

თუ გავაიგივებთ რესურსული და საწარმოო პოტენციალის ცნებებს, გამოვა, რომ რესურსების ზრდა აუცილებლად გამოიწვევს საწარმოო პოტენციალის ზრდას, რაც არ შეესაბამება სინამდვილეს. ხშირად, რიგი გარემოებების გამო, საწარმო იძენს ან არა იმ ტექნიკას, რომელიც მას სჭირდება სინამდვილეში, ან ზედმეტს (მარაგის შექმნის მიზნით). ამ დროს იზრდება რესურსული და არა საწარმოო პოტენციალი. საწარმოო პოტენციალის ზრდამდე მივყავართ არა რესურსების ყოველგვარ გადიდებას, არამედ ისეთის, რომელიც დაკავშირებულია წარმოების ვიწრო ადგილის ლიკვიდაციასთან ან ბალანსირებული რესურსების კომპლექსის ერთობლივ გაზრდასთან. ზოგჯერ სულ მცირე დაბანდებაც კი უზრუნველყოფს საწარმოო პოტენციალის მნიშვნელოვან ზრდას, თუ იგი ხელს უწყობს საწარმოში ფაქტიურად არსებული რესურსების ბალანსირებას. თუ რესურსი არ მონაწილეობს წარმოების პროცესში, იგი არ ზრდის საწარმოო

პოტენციალს.

აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავეთანხმოთ **3**. სვობოდინის განმარტებას: „სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა საწარმოო პოტენციალი შეიძლება დავახასიათოთ, როგორც ტექნოლოგიურად დაბალანსებული რესურსების ერთობლიობა, რომლის დახმარებით შეიძლება ვაწარმოოთ პროდუქციის გარკვეული მოცულობა“. [27] ყოველ კონკრეტულ საწარმოო პოტენციალს შეესაბამება სიმძლავრის გარკვეული ნორმატიული დონე. საწარმოო სიმძლავრე - ესაა მოცემული პროდუქციის მაქსიმალურად შესაძლებელი გამოშვება ხელთარსებული რესურსების სრული გამოყენებისას, რომელიც ეყრდნობა მოწინავე ტექნოლოგიებს, წარმოების და შრომის ორგანიზაციის უახლოეს ფორმებს.

საწარმოო პოტენციალის სრულყოფა და განვითარება ხორციელდება ინტენსიფიკაციის პროცესით, რომელიც მისი ზრდის ბაზას წარმოადგენს. ჩვეულებრივ, ინტენსიფიკაციაში იგულისხმება შრომისა და წარმოების სხვა საშუალებების ზრდის პროცესი ფარ-თობის ერთეულზე. მაგრამ, როგორც რესურსებზე ითქვა, თუ ისინი დაბალანსებული არაა სხვა ფაქტორებთან, არავითარი ინტენსიფიკაცია და ზრდა არ იქნება. ასე რომ, ინტენსიფიკაცია მარტო ფართობის ერთეულზე გაწეული ხარჯების ზრდა კი არა, იმ დანახარჯების ზრდაცაა, რომელიც დაკავშირებულია მთლიანად მიწათმოქმედების სისტემის სრულყოფასთან.

ასე რომ, საწარმოო პოტენციალის გაანგარიშებას საფუძვლად უნდა დაედოს წარმოების ფაქტორების ტექნოლოგიური ბალანსირება

სოფლის მეურნეობის გაძლიერების ზონალური სისტემის შესაბამისად.

საქართველოს სოფლის მეურნეობის საწარმოო სპეციალიზაციის განახლებული - ზონალური სქემა, რომელიც ითვალისწინებს საბაზრო ეკონომიკურ პირობებს, დამუშავებულია სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსის ომარ ქეშელაშვილის მიერ. ამ სქემით გამოყოფილია 13 ზონა და 8 ქვეზონა.

სოფლის მეურნეობის საწარმოო სპეციალიზაციის ახალ ზონალობას საფუძვლად დაედო ბუნებრივი პირობები, ეკონომიკურ-ტექნოლოგიურ გარემო, დარგობრივი სტრუქტურა, განვითარების სტრატეგიული და პრიორიტეტული ამოცანები, სამეურნეო რისკ-ფაქტორები და მარკეტინგული მოტივაციები.

საწარმოო პოტენციალი შეიძლება განისაზღვროს ცალკე ფერმერული მეურნეობებისათვის და ცალკე დანარჩენი სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებისათვის, რომელთა დაჯგუფებაც ამჟამად წარმოებს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მიერ და საჭირო ინფორმაციაც ამ ჯგუფების მიხედვით გვაქვს. მაგრამ, რადგან რეალურად, დღეისათვის სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის 80-100 პროცენტს აწარმოებენ პირველ ჯგუფში, ანუ წვრილ, ფერმერულ მეურნეობებში, შესაძლებელია ამ დარგის საწარმოო პოტენციალი გავაიგივოთ (გავუტოლოთ) მთლიანად აგრარული სექტორის საწარმოო პოტენციალ-თან და ისე განვიხილოთ.

რესურსების რაციონალური, ეფექტიანი გამოყენებისათვის, საჭიროა უზრუნველვყოთ მათი ოპტიმალური შეთანაწყობა. დღეს ამ პრობლემის გადაწვეტა წარმოებს აგრობიზნესის საწარმოთა საწარმოო

სტრუქტურის ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელის აღწერით და გარკვეული კრიტერიუმით მომარჯვებით.

თეორიულ ასპექტში საჭიროა განვასხვაოთ სამი სახის საწარმოო პოტენციალი: 1) ფაქტიური, რომელიც წარმოადგენს ტექნოლოგიურად დაბალანსებულ ფაქტიურ (ხელთარსებულ) რესურსების ერთობლიობას; 2) საჭირო, რომელიც ახასიათებს იმ ნორმატიული რესურსების ერთობლიობას, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს დღეისათვის დაგეგმილი პროდუქციის წარმოება. ფაქტიური და ნორმატიული საწარმოო პოტენციალების შედარება გვიჩვენებს გარკვეული სახის რესურსების ნაკლებობას ან სიჭარბეს და მათი გამოყენების ხარისხს; 3) პერსპექტიული საწარმოო პოტენციალი, რომელიც ახასიათებს რესურსების ნორმატიულ უზრუნველყოფას პროგნოზირებული პროდუქციის წარმოებას პერსპექტივისათვის, როცა ათვისებული იქნება საწარმოს გაძღოლის მეცნიერულად დასაბუთებული სისტემა მთლიანად.

რადგან სოფლის მეურნეობის წარმოებაში მონაწილეობს ხარისხობრივად სხვადასხვა სახის საწარმოო რესურსი, შეუძლებელია მათი პირდაპირ დაჯამება. ამიტომ, საწარმოო პოტენციალის სიდიდეს განსაზღვრავენ მიწის, შრომითი და სხვა მატერიალური რესურსების შეფასებით ღირებულებით ფორმაში და ისე დაჯამებით. ეს, მართალია, მარტივია, მაგრამ მეთოდურად ბოლომდე არაა დასაბუთებული, რადგან მიწისა და შრომითი რესურსების ღირებულებით შეფასებისას, იძულებული ვართ დავთანხმდეთ ზოგიერთ პირობითობაზე და წავიდეთ გარკვეულ დაშვებებზე. ამასთან, ასეთი გაანგარიშებისას,

განისაზღვრება სასურსათო და არა საწარმოო პოტენციალი, არ გვეძლევა საშუალება გამოვავლინოთ წარმოებაში ვიწრო ადგილი, რესურსების დეფიციტურობა და ინტენსიფიკაციის მიმართულება.

ასეთივე შედეგს იძლევა საწარმოო პოტენციალის სიდიდის გაანგარიშების მეორე წესიც, ე.წ. ინდექსური ანალიზის მეთოდი, რადგან ვლებულობთ ამ მაჩვენებლის მხოლოდ შეფარდებით სიდიდეს.

საწარმოო პოტენციალის გაანგარიშების მესამე წესი დამყარებულია მათემატიკური სტატისტიკის მეთოდზე. ამ მეთოდით განსაზღვრავენ მის ე.წ. იმ თეორიულ სიდიდეს, რომელსაც საკვლევი ობიექტი უნდა აღწევდეს ხელთარსებული რესურსების გამოყენებით. მიღებული სიდიდით შეგვიძლია ვიმსჯელოთ, რამდენად ეფექტიანად იყენებს საწარმოო რესურსებს ობიექტი. [29]

ამჟამად აგრობიზნესის საფუძველზე მიმდინარეობს სასურსათო კორპორაციების შექმნა. მაგრამ აღმონდა, რომ, საბოლოო ჯამში, ასეთი მსხვილი აგრარული კორპორაციები გარდაიქმნა შუალედურ, მაგრამ ბაზრისათვის სრულიად არასაჭირო მონოპოლისტ შუამავლებად, რასაც საბაზრო ეკონომიკა ვერ ეგუება. თანდათან ჩნდებიან მსხვილი აგრობიზნესმენები - ფერმერები თავისი მსხვილი სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებით, რომლებიც უკვე წარმოადგენენ სახელმწიფო დამამზადებლების შემცვლელი შუამავლების ალტერ-ნატივას, რომლითაც ხდება ბაზრის ფორმირება.

სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციისა და სურსათის ბაზრიდან სახელმწიფოს გასვლის შემდეგ, თანდათან დაიწყო საბაზრო ინფრასტრუქტურის ფორმირება.

ამ სფეროში პირველი ცდა იყო სასურსათო ბირჟის ჩამოყალიბება, რომელმაც მხოლოდ სუფთა სასაქონლო ხასიათი მიიღო, რადგან ფიუჩერსული ვაჭრობის განვითარებისათვის ჯერჯერობით არ გაგვიჩნია საჭირო წინამძღვრები. მარცვლეულის ბირჟაზე (რომელიც დღემდე ერთადერთია) ძირითად გამყიდველებსა და მყიდველებს წარმოადგენენ უკვე პრივატიზებული და პურპროდუქტების საწარმოები. ბირჟის მიღმა დაწყებულმა გარიგებებმა ხელი შეუწყო ფულად მაქინაციებს, რამაც გამოიწვია საბირჟო ვაჭრობის დაცემა. ამჟამად მიმდინარეობს მისი აღდგენის მცდელობა მარცვლეულის ფიუჩერსული ვაჭრობის გზით.

სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ორგანიზებული ბაზრის შექმნის სხვა მცდელობა იყო ე.წ. საბითუმო ბაზრების შექმნა. ჩვენი აზრით, საბითუმო ბაზარი ვერ გახდება აგრარული სექტორის ინფრასტრუქტურის რამდენადმე მნიშვნელოვანი ელემენტი, რადგან ასეთ ბაზარზე მყიდველები ხდებიან საკმაოდ მსხვილი საბითუმო საწარმოები ან პირიქით, წვრილი ვაჭრები.

თანამედროვე განვითარებულ ქვეყნებში საბითუმო ბაზრების როლი თანდათან მცირდება და ფერმერთა პროდუქციის რეალიზაციის არხი ხდება პირდაპირი კავშირები, რომლითაც ხასიათდება ჩვენი აგრარული სექტორი ამჟამად. დღეს სასურსათო პროდუქციის მთავარი მწარმოებლები-მიმწოდებლები გახდნენ წვრილი, კერძო, ოჯახური მეურნეობები, ფერმები და სხვა ფორმის სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები, რომელზეც მოდის 80-100 პროცენტი. ამიტომ, სწორედ სასურსათო ჯაჭვში სტიქიურად წარმოიქმნა საბითუმო ბაზრები მათი

რეალიზაციისათვის. პირველ რიგში, მათი ორგანიზაცია ხდება სპეციალიზებული წარმოების რეგიონებში. სხვა რეგიონებში, სადაც არაა გამოხატული მოთხოვნა ამა თუ იმ პროდუქტზე, საბითუმო ბაზრების ფორმირება, ჩვენი აზრით, არ მოხდება.

აგრარულ სექტორში აღდგენა დაიწყო საბჭოთა პერიოდის მსგავსი, სურსათის სეზონურმა ბაზრებმაც (ყურძნის, ციტრუსის, ხილის), რომლებთანაც ფორმდება კონტრაქტები პროდუქციის მიწოდებაზე მიმდინარე სასოფლო-სამეურნეო სეზონისათვის ფასების ფიქსაციით.

სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ვაჭრობაში გამოჩნდა სრულიად ახალი ელემენტი - კერძო შუამავალი. ასეთ შუამავლებად გვევლინებიან მსხვილი კომპანიები და ფიზიკური პირები, რომლებიც მოქმედებენ თავიანთი რისკით. მაგალითად, ხორბლისა და მზესუმზირის ბაზარზე უკვე ფორმალიზებულია საკმაოდ მსხვილი შუამავალი სტრუქტურები თავისი ქვეგანაყოფებით, რომლებიც ეწევიან პროდუქტების შესყიდვას წვრილი ოჯახური მეურნეობებისგანაც.

მეცხოველეობის პროდუქციის ბაზარზე შუამავალი სექტორი წარმოდგენილია შედარებით მცირედ, მსხვილი ოპერატორებით. მაგალითად, მერძეულ სეგმენტში გავრცელება ჰპოვა მცირე ფერმებმა.

როდესაც აგრარული რეფორმის შემდეგ რძის ქარხნები დაინგრა და განადგურდა, რაიონებში მაშინვე შეიქმნა რძის ჩამბარებელი პუნქტები, რომლებიც ახლო სოფლებიდან იბარებდნენ რძეს და ქალაქში ყიდდნენ. გლეხმა დაინახა, რომ მის შრომას ფასი დაედო და მეორე და მესამე ძროხა გაიჩინა. ამასაც არ დასჯერდნენ და ჰოლანდიური,

მაღალწველადობის პრობები შემოიყვანეს. ეს გაგრძელდა, ვიდრე „სამშობლოს ინტერესებისათვის გულანთებულმა“ ბიზნესმენებმა [30] რძის ფხვნილის შემოტანა არ დაიწყეს საზღვარგარეთიდან და გლეხის იმედი ჩაკლეს. ახლა გლეხი პრობას კი არა, სოფელსაც ტოვებს და უცხოეთში იხვეწება (პოლონეთის, გერმანიის, ავსტრიის, ესპანეთისა და სხვა ქვეყნების ლტოლვილთა ბანაკებში ათასობით ქართველი თხოულობს ლტოლვილის სტატუსს). უდავოა, რომ ფხვნილს, ისიც იმპორტულს (ხომ არ ვიცით, ეკოლოგიურად სუფთაა თუ არა), ნატურალური რძე სჯობია. მაგრამ მას ბაზრისაკენ გზა გადაკეტილი აქვს.

ამიტომ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, სახელმწიფოს მიერ ისეთი საკანონმდებლო აქტის მიღება, რომელიც საქართველოში იმპორტული რძის ფხვნილის შემოტანას შეზღუდავს მასზე აქციზის შემოღებით, კვოტის დაწესებით. ეს კი სტიმულს მისცემს ნატურალური ადგილობრივი რძის წარმოებას.

რადგან საქართველო მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის წევრია, რომელიც კრძალავს იმპორტზე რაიმე შეზღუდვის დაწესებას და პროტექციონისტული პოლიტიკის გატარებას ქვეყნის შიგნით, შეიძლება დაწესდეს უფრო მაღალი საგადასახადო ტარიფები ასეთ იმპორტულ პროდუქციაზე.

მსხვილმა კერძო გადამამუშავებელმა საწარმოებმა უნდა განაახლონ ნატურალური რძის შესყიდვა გლეხებისაგან, საკუთარი შუალედური, პატარ-პატარა დამამზადებელი საწარმოების საშუალებით. დამამზადებ-ლების როლში ხშირად ქარხნები იყენებენ თავიანთი

ავტოტრანსპორტის მძღოლებს, რომლებიც ხელზე იღებენ ამ საქმისათვის ნაღდ ფულს, დამოუკიდებლად ყიდულობენ გლეხებისგან რძეს, ხშირად პირუტყვსაც და შემდეგ წარმოადგენენ ანგარიშებს დახარჯულობაზე.

2009 წლის 10 ნოემბერს ფუნქციონირება დაიწყო ფირმა „ჰიპი ჯორჯიას“ ვაშლის გადამამუშავებელმა ქარხანამ, რომელიც ამზადებს უმაღლესი ხარისხის წვენებს - 300 ტონას დღეში (სეზონის დროს), ნახევარზე მეტს გზავნის პირდაპირ გერმანიაში და რეალიზაციაც იქ ხდება. ამასთან, ქარხანაში დასაქმებულია 150 ადგილობრივი მუშა. ვაშლს ყიდულობენ შიდა ქართლის მთელ რეგიონში გლეხებისაგან და ამით მათი მატერიალური კეთილდღეობა მაღლდება.

აგრარულ სექტორში ფასების ლიბერალიზაციის ერთ-ერთ შედეგს წარმოადგენს ის, რომ სოფლის სურსათმწარმოებლების ხვედრითი წონა პროდუქციის საცალო ფასებში საგრძნობლად დაეცა. ამ ნეგატიური ტენდენციის თავიდან ასაცილებლად, ოჯახურმა მეურნეობებმა თვითონ დაიწყეს პროდუქციის ადგილზე გადამამუშავება. ისინი ქმნიან საკუთარ ე.წ. მცირე გადამამუშავების საამქროებს (ასედაც შეიძლება ვუწოდოთ). გავრცელებას იწყებს კიდევ ერთი ახალი ტენდენცია. მწარმოებელი, წინასწარი გარიგების (შეთანხმების) საფუძველზე, გადამამუშავებს თავის პროდუქციას მსხვილი გადამამუშავებელი საწარმოს საამქროში და ანგარიშსწორებას ახდენს გადამამუშავებელი პროდუქციის ნაწილით.

თუ ზემოთ აღნიშნული სასოფლო-სამეურნეო ფორმირება პასუხობს საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნებს, ამას ვერ ვიტყვით ბარტერულ გარიგებებზე, რომელიც ჯერ კიდევ გვხვდება და

დაკავშირებულია საგადამხდელო თანხების დეფიციტურობასთან და მეორე მხრივ, საწარმოთა მიერ გაწეული მომსახურების და საქონლის მიწოდების დასაფარავად, იყენებენ თავიანთ პროდუქციას.

ასეთი გაცვლა ყოველთვის არ არის წვრილი ოჯახური მეურნეობებისა და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მწარმოებელი სხვა საწარმოებისათვის სასარგებლო.

ამასთან დაკავშირებით, დღეისათვის წარმოებული სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მნიშვნელოვანი მოცულობა ნაწილდება მეურნეობათა შიგნით ნატურალური ხელფასის, დივიდენდების, საიჯარო და სხვა გადასახადების სახით. [31]

ამრიგად, სასოფლო-სამეურნეო ბაზარზე ფორმირების პროცეს-შია ახალი ინფრასტრუქტურა. წარმოიქმნება ახალი ინსტიტუტები და კონტრაქტების ახალი ფორმები.

თავი II. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეფექტიანობა, მისი განსაზღვრისა და შეფასების მეთოდოლოგიური საფუძვლები და ამაღლების გზები

წარმოების ეფექტიანობა რთული ეკონომიკური კატეგორიაა. მის საფუძველს წარმოადგენს ობიექტური ეკონომიკური კანონების სისტემის მოქმედება და ასახავს წარმოების ერთ-ერთ უმთავრეს მხარეს - შედეგიანობას. წარმოების ეფექტიანობის არსი წარმოების მიზნის ასახვის ფორმაა. სოფლის მეურნეობის და მთელი აგრარული სექტორის მთავარ ამოცანას წარმოადგენს ქვეყნის მოსახლეობის სრულად დაკმაყოფილება კვების პროდუქტებით, ხოლო მრეწველობისა - სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულით, არსებული შეზღუდული რესურსების რაციონალური (ოპტიმალური) გამოყენებით.

ამ ამოცანის გადაწყვეტისათვის საჭიროა უამრავი მატერიალური და ფინანსური რესურსები, რომლის დეფიციტსაც განვიცდით. ამიტომ, საჭიროა სოფლის მეურნეობაში წარმოებული პროდუქცია იყოს რაც შეიძლება დაბალი მატერიალური ენერგოტევადობის. ამით შედეგები მიღწეულ იქნება დანახარჯების შემცირებით, მის ერთეულზე გაანგარიშებით და მათი რეალიზაციიდან ამოგებული იქნება, რაც შეიძლება მეტი მოგება. აქედან გამომდინარე, ეფექტიანობის არსი მდგომარეობს არა მარტო რომელიმე მოქმედების ან წარმოების ეფექტში, არამედ იმაში, თუ რამდენად არის იგი გამართლებული. საბოლოო შედეგის მიხედვით.

ერთმანეთისაგან უნდა გავარჩიოთ ორი ცნება - ეფექტი და

ეფექტიანობა. ეფექტი სოფლის მეურნეობის წარმოებაში გატარებული ამა თუ იმ ღონისძიების შედეგია. მაგალითად, მემცენარეობაში სასუქების და ახალი ტექნოლოგიების, მცენარეთა დაცვის ახალი საშუალებების გამოყენების ეფექტია მისი გამოსხვა მოსავლიანობის ნამატით. ანალოგიურად, მეცხოველეობაში - პირუტყვის ახალი ჯიშების, ახალი სრულყოფილი საკვები რაციონების გამოყენებით მიღებული ეფექტი პირუტყვის პროდუქტიულობის დონით. აგრარული სექტორის სხვა დარგებში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის და ნედლეულის გადამუშავების, შენახვის, რეალიზაციის მარკეტინგის სრულყოფის შედეგის ეფექტია პროდუქციის ერთეულის ფასნამატი და ა.შ.

მაგრამ მიღებული ასეთი ეფექტი არ იძლევა სრულ წარმოდგენას ჩამოთვლილ ღონისძიებათა ეფექტიანობაზე. ასე რომ, მარტო ეფექტით შეუძლებელია ვიმსჯელოთ განხორციელებული ღონისძიებების მიზანშეწონილობაზე. ამ კითხვაზე უფრო სრულ პასუხს იძლევა ეკონომიკური ეფექტიანობის მაჩვენებელი, რომლითაც ხდება წარმოების შედეგების შედარება ფულად-მატერიალურ დანახარჯებთან.

ეფექტი შეიძლება მიღებულ იქნეს, როგორც ნატურალური, ისე ფულადი ფორმით, რესურსების ეკონომიის ან სოციალური შედეგის სახით. ბიზნესმენები, მეწარმეები თავიანთი საქმიანობის შედეგს აფასებენ მხოლოდ ეფექტით, მაგრამ მარტო ეფექტი არ იძლევა წარმოდგენას წარმოების შედეგებზე, რადგან არ გვიჩვენებს, რა ფასად იქნა იგი მიღებული. რესურსების თანაბარი დანახარჯები სხვადასხვა ტექნოლოგიების გამოყენებისას შეიძლება იძლეოდნენ არათანაბარ ეფექტს ან პირიქით, თანაბარი ხარჯებით შეიძლება მიღწულ იქნეს

სხვადასხვა შედეგი. ამიტომ, საჭიროა გამოვავლინოთ არა მარტო წარმოების საერთო შედეგი, არამედ მისი ეფექტიანობაც.

ეკონომიკური ეფექტიანობა - ესაა ეფექტის შეფარდება მასზე გახარჯული რესურსების დანახარჯებთან, ანუ

$$ეკ.ეფ. = \frac{\text{ეფექტი (შედეგი)}}{\text{რ.დ - ბა}}$$

სადაც - ეკ.ეფ. – ეკონომიკური ეფექტიანობაა;

ეფ. – ეფექტი (შედეგი) ლარებში;

რ.დ-ბა – რესურსების ღირებულება ლარებში.

ამ ფორმულით შეიძლება წარმოდგენა შევიქმნათ დანახარჯების ამოგებაზე ან გატარებული ღონისძიების მიზანშეწონილობაზე.

ეკონომიკური ეფექტიანობა გვიჩვენებს წარმოების საშუალებების და ცოცხალი შრომის გამოყენებით მიღებულ საბოლოო სასარგებლო ეფექტს. უფრო მარტივად, ერთობლივ კაპიტალურ დაბანდებათა ამოგებას, როგორც ეს საბაზრო ეკონომიკის პირობებშია მიღებული. სოფლის მეურნეობაში ესაა მაქსიმალური მოგების მიღება მიწის ფართობის ერთეულზე, ცოცხალი და განივთებული შრომის მინიმალური დანახარჯების პირობებში.

ამრიგად, ეკონომიკური ეფექტიანობა გვიჩვენებს წარმოების საშუალებების გამოყენების საბოლოო სასარგებლო ეფექტს, დაბანდებათა ამოგების ხარისხს. მის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს აგრეთვე პროდუქციის სარგებლიანობა მომხმარებლები-სათვის. რაც მეტია ეფექტი და ნაკლებია ხარჯი, მით უფრო მაღალია წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობა და პირიქით, რაც უფრო მეტი პროდუქცია იწარმოება, მით უფრო იაფი უჯდება ბიზნესმენს მისი ერთეული და

მეტია შემოსავალი, მეტია წარმოების შემდგომი დაფინანსების შესაძლებლობაც. ამიტომ, ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლება წარმოადგენს ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემას. მისი წარმატებით გადაწყვეტა საშუალებას გვაძლევს გავხადოთ წარმოება სტაბილური, უზრუნველვყოთ ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოების საიმედოობა. ამასთან, ღონისძიებები, რომელიც მიმართულია წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებისაკენ, საჭიროა შევაფასოთ სოციალური შედეგების - საწარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურის შემდგომი განვითარების მხედველობაში მიღებით. ამასთან, არ შეიძლება უყურადღებოდ დავტოვოთ გარემოს დაცვის პრობლემა - სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეფექტიანობის ზრდამ ზიანი არ მიაყენოს ბუნებას.

სასოფლო-სამეურნეო საწარმოს საფინანსო საქმიანობის ეფექტიანობის ან ავანსირებული კაპიტალის გამოყენების შედეგების განსაზღვრისათვის მიღებულია ორ მთავარი ცნება: ეკონომიკური ეფექტი და ეკონომიკური ეფექტიანობა.

ამრიგად, ეკონომიკური ეფექტიანობის განსაზღვრიდან გამომდინარე, შეიძლება ფორმულირება გაუკეთდეს ორ ძირითად ამოცანას: პირდაპირი - მაქსიმალური მოგების მიღება მოცემული დანახარჯების დონისას (რაც, უმეტეს შემთხვევაში, გაპირობებულია რესურსების შეზღუდულობით) და არაპირდაპირი - მოცემული ეფექტის მიღწევა მინიმალური დანახარჯებით. აგრობიზნესის ყოველი საწარმო თავის საქმიანობაში იძულებულია გადაწყვიტოს, როგორც პირველი, ისე მეორე ამოცანა.

ბიზნესის განვითარების ეკონომიკური პროგნოზის და ეკონომიკური ანალიზის მიზნით, დიდ ინტერესს წარმოადგენს ეკონომიკური ეფექტიანობა.

აგრარული სექტორში განასხვავებენ ეკონომიკური ეფექტიანობის შემდეგ სახეებს:

1. ეროვნული მეურნეობის ამ მსხვილი და ერთადერთი ძირითადი სექტორის (დარგის) ეფექტიანობა;

2. მისი ცალკეული სფეროების ეფექტიანობა: მრეწველობის იმ დარგების, რომლებიც აწოდებენ სოფლის მეურნეობას წარმოების საშუალებებს, აგრეთვე დარგებისა, რომლებიც ეწევიან სოფლის მეურნეობის საწარმოო-ტექნიკურ მომსახურებას; დარგებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტის წარმოების და დასაქმებული მუშაკების სასიცოცხლო პირობებს - საგზაო სატრანსპორტო მეურნეობა, კავშირგაბმულობა, მატერიალურ-ტექნიკური მომსახურება, შენახვის სისტემა, სასაწყობო და სატარო მეურნეობა, არამატერიალური წარმოების დარგები და ა.შ.

3. სოფლის მეურნეობის ცალკეული დარგების (მემცენარეობა, მეცხოველეობა, მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგება) ეფექტიანობა;

4. ცალკეული სასოფლო-სამეურნეო კულტურის ან მეცხოველეობის პროდუქციის ეფექტიანობა;

5. სასოფლო-სამეურნეო საწარმოს ეფექტიანობა;

6. სასოფლო-სამეურნეო საწარმოს სტრუქტურული ქვეგანაყოფების ეფექტიანობა;

7. ცალკეული ტექნიკური, ორგანიზაციული და ორგანიზაციულ-

ტექნიკური ღონისძიებების ეფექტიანობა. [32]

აქედან, რა თქმა უნდა, ყველაზე მეტ ინტერესს იწვევს სასოფლო-სამეურნეო საწარმოსა და იმ ღონისძიებების მაჩვენებლები, რომლებიც მიმართულია წარმოებული პროდუქციის რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მახასიათებლების ამაღლებაზე.

ეკონომიკური ეფექტიანობის ძირითად კრიტერიუმთან ერთად, გამოიყენება კერძო ან ლოკალური კრიტერიუმი. მაგალითად, მოცემული სახის პროდუქციის მაქსიმალური მოცულობით წარმოება ამა თუ იმ რესურსის მინიმალური დანახარჯებით ან პროდუქციის ხარისხის ამაღლება და სხვა. მაგრამ, ყველა კერძო კრიტერიუმი უნდა შეესაბამებოდეს ძირითადს - მთლიანად წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ზრდას მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით.

აგრარულ სექტორში წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის მისაღწევად აუცილებელია მყარი კავშირი სექტორის ყველა სფეროს შორის. [33]

წარმოების შედეგების დანახარჯებთან შედარებისათვის, სოფლის მეურნეობაში ანგარიშობენ ეკონომიკური ეფექტიანობის შემდეგ სახეებს:

1. სოფლის მეურნეობის ეფექტიანობა;
2. სოფლის მეურნეობის ძირითადი დარგების (მემცენარეობისა და მეცხოველეობის) ეფექტიანობა;
3. სასოფლო-სამეურნეო კულტურების წარმოების ეფექტიანობა;
4. ცალკეული სამეურნეო ღონისძიებების ეფექტიანობა და სხვა.

ეკონომიკური ეფექტიანობა მთლიანად სოფლის მეურნეობაში,

დამოკიდებულია ყველა რესურსის რაციონალურ გამოყენებაზე,

ეკონომიურობასა და მომჭირნეობაზე და შრომის ნაყოფიერების ზრდაზე.

ეკონომიკური ეფექტიანობის შეფასებისათვის, საჭიროა გამოვიყენოთ არა ერთი, არამედ ნატურალურ და ღირებულებით მაჩვენებელთა მთელი კომპლექსი. მათგან ძირითადია შემდეგი:

1. სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გამოსავალი (ნატურალური და ღირებულებით გამოსახულებაში), მთლიანი (საერთო) შემოსავალი, წმინდა შემოსავალი და მოგება ერთ ჰექტარ სასოფლო-სამეურნეო სავარგულზე, ერთ წლიურ დასაქმებულ მუშაკზე, ძირითადი და საბრუნავი ფონდების 1000 ლაზე, საწარმოო დანახარჯების 1 ლარზე გაანგარიშებით;

2. სოფლის მეურნეობის მთლიანი (საერთო) პროდუქციის გამოსავალი (ნატურალური და ღირებულებით გამოსახულებაში) პირობით წმინდა შემოსავალი და მოგება გაანგარიშებული მემცენარეობაში 1 ჰექტარზე დასაქმებულ ერთ საშუალო 1 წლიურ მუშაკზე, ხოლო მეცხოველეობაში ერთ სულ პირუტყვზე, 1000 ლარის ღირებულების ძირითად და საბრუნავ ფონდებზე 1 ლარ საწარმოო დანახარჯებზე გაანგარიშებით; პროდუქციის თვითღირებულება, სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობა;

3. წარმოების რენტაბელობის დონე. ამ მაჩვენებლების გამოყენება შეიძლება, როგორც მემცენარეობისა და მეცხოველეობის შეფასებისათვის მთლიანად, ისე მათი ცალკე დარგებისთვისაც - მემინდვრეობის, მევენახეობის, მებოსტნეობის, მეკარტოფილეობის,

ტექნიკური კულტურების წარმოებისათვის, მეცხოველეობის დარგებისათვის და სხვა.

აგრობიზნესის დარგის ჯგუფების საქმიანობის შესაფასებლად, უნდა გამოვიყენოთ მთელი სისტემა ან მისი ნაწილი. ამასთან, მაჩვენებლების ანალიზი უნდა ხდებოდეს კომპლექსში, რომელმაც უნდა დაახასიათოს, როგორც მიწის, ძირითადი და საბრუნავი აქტივების, ისე მეურნეობრიობის პირობებში და მისი საწარმოების მართვის ფორმები და მეთოდები. მათგან საწყისს, ნატურალური მაჩვენებლები წარმოადგენს. მაგრამ ისინი ასახავენ მიღწეული ეფექტიანობის მხოლოდ ერთ მხარეს. მაგალითად, მოსავლიანობის ერთი და იგივე დონე, შეიძლება მიღწეულ იქნეს რესურსების და დანახარჯების სხვადასხვა დანახარჯებით ან მათ სხვადასხვა ხარისხი აქვთ და სხვა. ამიტომ, უნდა გამოვსახოთ ღირებულებით ფორმაში. ღირებულებით მაჩვენებელს აქვს არა მარტო საადრიცხვო, არამედ ეკონომიკური მნიშვნელობაც, რადგან ისინი მონაწილეობენ ფულად-სასაქონლო ურთიერთობათა განვითარებაში, ხოლო წარმოების პროდუქტი გამოდის ბაზარზე საქონლის სახით. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ძირითად ღირებულებით მაჩვენებლებს განეკუთვნება მთლიანი შემოსავალი, წმინდა შემოსავალი და მოგება და რენტაბელობა.

მთლიანი პროდუქცია - ესაა ფულად გამოსახული სასოფლო-სამეურნეო პროდუქცია, რომელიც შექმნილია დროის გარკვეულ პერიოდში, ხოლო სასაქონლო პროდუქცია - ესაა იმავე პერიოდში რეალიზებული პროდუქცია.

მთლიანი შემოსავალი (მშეშ) წარმოადგენს სხვაობას მთლიან პროდუქციასა (მპრ) და მატერიალურ ხარჯებს (მხ) შორის

$$m_{შეშ} = m_{პრ} - m_{ხ}$$

უკანასკნელ წლებში შეტანილია არსებითი ცვლილებები აგრარული სექტორის საწარმოების, როგორც ბალანსების შინაარსში, ისე ფინანსური შედეგების ანგარიშებშიც. ისინი მნიშვნელოვნად მიუახლოვდნენ საბუღალტრო აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების დონეს. საბაზრო ეკონომიკამ ფინანსური მდგომარეობისა და შემოსავლიანობის ანალიზისათვის საწარმოებს წაუყენა მოთხოვნების ახალი მაჩვენებლების მთელი სისტემა. მათგან აღსანიშნავია: საწარმოს გადამხდელუნარიანობა, საწარმოს სუფთა საბრუნავი კაპიტალი, საწარმოს ლიკვიდურობა, საწარმოს საშუალება-თა წყაროების სტრუქტურების შესწავლა, საწარმოს აქტივების ბრუნვადობის მაჩვენებლების ანალიზი, საწარმოს შემოსავლიანობის განსაზღვრა და სხვა.

მათგან აღსანიშნავია დამოუკიდებლობის კოეფიციენტი, რომელიც შემდეგნაირად იანგარიშება:

$$K_{თავ} = \frac{\text{საკუთარი საშუალებები}}{\text{ბალანსის ვალუტა}} \times 100 \%$$

განვითარებული საბაზრო ეკონომიკური ურთიერთობის ქვეყნების უმრავლესობაში, მიღებულია, რომ თუ ეს კოეფიციენტი მეტი ან ტოლია 50%-ს, მაშინ კრედიტორების რისკი მინიმალურია. რეალიზაციას თუ გაუკეთებს ქონების ნახევარს, რომელიც ფორმირებულია საკუთარი საშუალებებიდან, მას შეუძლია დაფაროს თავისი ვალების

ვალდებულებები.

ფინანსური მდგრადობის (სტაბილურობის) კოეფიციენტი, იგი იანგარიშება შემდეგნაირად:

$$K_{\text{ფინ.მდგ.}} = \frac{\text{საკუთარი საშუალებები}}{\text{გრძელვადიანი ნასესხები საშუალებები}} \times 100 \%$$

ბალანსის ვალუტა

ამ კოეფიციენტის მნიშვნელობა გვიჩვენებს დაფინანსების წყაროების წონას, რომლის გამოყენება საწარმოს შეუძლია თავის საქმიანობაში ხანგრძლივი ვადით.

ფინანსირების კოეფიციენტი:

$$K_{\text{ფინ.}} = \frac{\text{საკუთარი საშუალებები}}{\text{ნასესხები ვალუტა}} \times 100 \%$$

ეს კოეფიციენტი გვიჩვენებს, საწარმოს საქმიანობაში რა ნაწილი უკავია საკუთარ საშუალებებს და რა - ნასესხებს. რაც უფრო მაღლია ეს კოეფიციენტი, მით უფრო საიმედოა კრედიტორებისათვის მისი დაფინანსება.

აქტივების ბრუნვადობის ანალიზი. სასოფლო-სამეურნეო საწარმოს ფინანსური მდგომარეობა იმყოფება უშუალო დამოკიდებულებაში იმაზე თუ საშუალებებს, რომლებიც ჩადებულია აქტივებში რამდენად სწრაფად გარდაიქმნება ფულად. ფაქტორები, რომელიც გავლენას ახდენს საშუალებების ბრუნვადობაზე, მიეკუთვნება, როგორც შიდა, ისე გარე ფაქტორებს.

საერთო სახით აქტივების ბრუნვადობას ვანგარიშობთ ასეთი ფორმულით:

$$K_{\text{აქტ.პრ.}} = \frac{\text{რეალიზაციიდან მიღებული ამონაგები}}{\text{აქტივების საშუალო სიდიდე}}$$

აქტივობის რენტაბელობა. საწარმოს მყარი ფუნქციონირება დამოკიდებულია მის უნარზე - მოიტანოს საკმარისი შემოსავლის (მოგების) მოცულობა. ეს უნარი გავლენას ახდენს მის გადამხდელუნარიანობაზე და ასე გაიანგარიშება:

$$\text{აქტივების (ქონების) რენტაბელობა} = \frac{\text{საწარმოს განკარგულებაში არსებული მოგება}}{\text{აქტივების საშუალო სიდიდე (ბალანსის მონაცემებით)}}$$

ეს კოეფიციენტი გვიჩვენებს, რა მოგებას ღებულობს საწარმო აქტივებში ჩადებული თითოეული ლარისაგან.

წმინდა შემოსავალი (სშემ) გაიანგარიშება მთლიანი პროდუქციიდან წარმოების ხარჯების, ანუ მისი თვითღირებულების (პროღ) გამოკლებით

$$მშემ = მპრ - პროღ$$

მეწარმე, ბიზნესმენი ანაწილებს მხოლოდ შექმნილ ღირებულებას, ანუ მთლიან შემოსავალს, რომელიც შედგება ორი ნაწილისაგან. პირველი წარმოადგენს სამუშაო ძალის კვლავწარმოებას, ანუ პროდუქციის ღირებულების იმ ნაწილს, რომელიც გამოიყენება საკუთარი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, ხოლო მთლიანი შემოსავლის მეორე ნაწილი, იქმნება დამატებითი შრომით და უმთავრესად გამოიყენება დაგროვებისათვის.

წმინდა შემოსავალი წარმოადგენს წარმოების შემდგომი

განვითარების და საზოგადოებრივი ფონდების ზრდის წყაროს.

რენტაბელობა მნიშვნელოვანი კატეგორიაა სასოფლო-სამეურნეო წამოებაში. იგი ნიშნავს საწარმოს შემოსავლიანობას, მის მომგებიანობას.

რენტაბელობაში აისახება, არა მარტო ცოცხალი, არამედ განვითებული შრომის დანახარჯების შედეგები, რეალიზებული პროდუქციის ხარისხი, წარმოების მართვისა და ორგანიზაციის დონე. იგი გაიანგარიშება შემოსავლის (წმინდა შემოსავლის) პროცენტული თანაფართობით მატერიალური და შრომითი დანახარჯების თანხასთან.

$$r_{\text{გნდ}} = \frac{\text{შემოსავალი}}{\text{პროდუქტი/დ - ბა}} \times 100\% \quad [34]$$

ფაქტორები, რომელიც განაპირობებს მოგების სიდიდეს, მჭიდრო ურთიერთკავშირშია. ერთის ცვლილება იწვევს მეორის ცვლილებას.

ეკონომიკური ეფექტიანობის ძირითადი ფაქტორები. თითოეული დარგის, მათ შორის, აგრარული სექტორის ეფექტიანობა, მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული მათ მიერ წარმოებული პროდუქციის სარეალიზაციო ფასების დონეზე.

აგრარული სექტორისა და მისი დარგების ეფექტიანობის ამაღლებაში საკმაოდ მნიშვნელოვან როლს ასრულებს წარმოების შესაძლებელი რეზერვების განსაზღვრის პრაქტიკული წესები. დროზე განსაზღვრული, მეცნიერულად დასაბუთებული რეზერვები მნიშვნელოვნად დაეხმარება აგრობიზნესის მუშაკებს აამაღლონ სასოფლო-სამეურნეო დარგების ეფექტიანობა.

სოფლის მეურნეობაში მიწა გამოიყენება, როგორც წარმოების უმთავრესი საშუალება. მიწის უკეთესი გამოყენება და მისი ხარისხის

ამაღლება წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ერთ-ერთი ფაქტორთაგანია. წარმოების ეფექტიანობის ამაღლება ბევრადაა დამოკიდებული შრომის ფონდუზრუნველოფასა და ფონდშეიარაღებაზე. ძირითადი და საბრუნავი ფონდებით არაერთნაირი უზრუნველყოფა აგრობიზნესის საწარმოებს არათანაბარ პირობებში აყენებს. მათ ეფექტიანობაზე უარყოფით გავლენას ახდენს აგრეთვე, როგორც შრომითი რესურსების უკმარისობა, ისე მუშაკთა არასაკმარისი დასაქმება.

სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების ზრდა, ბევრადაა დამოკიდებული წარმოების სპეციალიზაციაზე. სპეციალიზებულ საწარმოებში გაცილებით უკეთ შეიძლება წარმოების ორგანიზაცია, მთელი რიგი პროცესების კომპლექსური მექანიზაცია და ავტომატიზაცია, მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევათა სწრაფი დანერგვა. ყვლაფერი ეს, გამოიწვევს შრომის ნაყოფიერების ამაღლებას. [35]

წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების ძირითადი გზები.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობა გაპირობებულია მისი ამაღლების ფაქტორების, რეზერვებისა და პირობების კომპლექსური გამოყენებით.

თუ ფაქტორები განსაზღვრავს წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების ძირითად მიმართულებებს, რეზერვები კი, რომელიც მიზნულია გარკვეული დროისადმი, გამოისახება რაოდენობრივი ნიშნებით.

ეკონომიკური ფაქტორებიდან, პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვს საწარმოს სიდიდისა და სპეციალიზაციის ოპტიმიზაციას, აგრო-სამრეწველო ინტეგრაციას და კოოპერირებას, ტექნიკურ პროგრესს

სოფლის მეურნეობაში, შრომის მეცნიერულ ორგანიზაციას და სხვა.

ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლების რეზერვები შეიძლება დაიყოს ექვს ჯგუფად:

1. ეროვნულ-სამეურნეო - ითვალისწინებს საწარმოო ძალებისა და დარგების რაციონალურ განლაგებას ქვეყნის მასშტაბით.

2. დარგობრივი - ასახავს ეროვნული მეურნეობის ყველა დარგის დაჩქარებულ განვითარებას;

3. რეგიონული - ითვალისწინებს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მიზანშეწონილ სპეციალიზაციასა და დარგობრივ სტრუქტურას, როგორც ქვეყნის, მხარის, რეგიონის, ისე მათ შიგნით.

4. სამეურნეო - შეიცავს წარმოების ძირითადი ფაქტორების (მიწის, შრომითი რესურსების, ძირითადი და საბრუნავი ფონდების) რაციონალურ გამოყენებას და ამის საფუძველზე, სასოფლო-სამეურნეო დანახარჯების შემცირებას.

5. შიდასამეურნეო - გაპირობებულია საწარმოთა შიდა დარგების რაციონალური გამოყენებით, მიზანშეწონილი სპეციალიზაციის არჩევით, დარგისა და საწარმოო ქვედანაყოფის, ტექნიკის, ტექნოლოგიისა და წარმოების ორგანიზაციის ყველა უბანზე მენეჯმენტის სრულყოფით.

6. აგროტექნიკური ღონისძიებების ეფექტიანობა - კულტურების მოვლა-მოყვანის ახალი, სრულყოფილი აგროტექნიკური ხერხებისა და საშუალებების გამოყენება. პირუტყვის შენახვის პროგრესული წესებით შეცვლის ზოოტექნიკური ღონისძიებების გატარება, პირუტყვის სადგომებში მიკროკლიმატის შეცვლა და სხვა.

7. გამოყენების დროის მიხედვით, წარმოების რეზერვებს უნდა ვყოფდეთ ორ ჯგუფად: მიმდინარე და პროგნოზულ-პერსპექტიულად, პირველი ჯგუფი წარმოადგენს რეზერვებს, დაგეგმილს მიმდინარე პერიოდში (წელი, კვარტალი, სეზონი, თვე) დასანერგად, მეორე ჯგუფი - ესაა რეზერვები დაგეგმილის გამოსაყენებლად, როგორც ახლო, ისე შორეული (5,10 და ა.შ. წლებისათვის) პერსპექტივისათვის.

8. პროდუქციის ხარისხი - იგი სასოფლო -სამეურნეო წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების საერთო პრობლემის ნაწილს წარმოადგენს.

აგრარულ სექტორში შემავალი ყველა ბიზნესმენი ყურადღებას უნდა აქცევდეს პროდუქციის ხარისხის ამაღლებას, სტანდარტების დანერგვას და მათ მკაცრად დაცვას. ჩვენს ქვეყანაში უკვე დაწყებულია მუშაობა ძველი სტანდარტების გადასინჯვისა და ახლის შექმნის, აგრეთვე პერსპექტიული სტანდარტების შექმნის მიმართულებით.

მარკეტინგის ეფექტიანობა: სასოფლო-სამეურნეო მარკეტინგი - ესაა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის დაყვანა ბოლო მომხმარებელამდე. მარკეტინგის სისტემა უზრუნველყოფს პროდუქციის მიტანას ბოლო მომხმარებელამდე საჭირო დროს (შენახვა), საჭირო ადგილას (ტრანსპორტი) და საჭირო ფორმით (გადამუშავება). ყველა ეს ფუნქცია წარმოადგენს ნაყოფიერებას და ზრდის პროდუქტის ფასს. მესხეთ-ჯავახეთში, მაგალითად, წარმოებული კარტოფილი სექტემბერ-ოქტომბერში ჯერ კიდევ არ არის მოხმარების პროდუქტი. ასეთად იგი ხდება მას შემდეგ, რაც გაივლის რა შენახვის, დანახარჯების, შეფუთვისა და მაღაზიაში მიტანის სტადიებს, ვთქვათ, მარტ-აპრილში. ამ დროში მისი ღირებულება შეიძლება გაიზარდოს 50 პროცენტითაც.

ისე, როგორც ნებისმიერი წარმოების ეფექტიანობა, მარკეტინგის ეფექტიანობა - ესაა პროდუქტზე გაწეული დანახარჯებისა და შედეგების დაპირაპირება ფულად გამოსახულებაში. მარკეტინგის შედეგი გაპირობებულია მყიდველის მიერ მიღებული საქონლის შეფასებით, ხოლო დანახარჯები - ამ საქონლის გადაადგილების მთელ ჯაჭვში გაწეული ხარჯებით.

თვალსაჩინოა, რომ ნებისმიერი ტექნიკური სრულყოფა, რომელსაც მივყავართ მარკეტინგის ხარჯების შემცირებასთან პროდუქციის ერთეულზე, სასურველია ვიდრე არ იწვევს პროდუქტის სარგებლიანობის შემცირებას მისი მომხარებისათვის. ასე რომ, მარკეტინგის ხარჯები არ უნდა უსწრებდეს მყიდველისათვის სარგებლიანობის შესაბამის მატებას.

ვინაიდან პროდუქტის სარგებლიანობა მყიდველისათვის არ ექვემდებარება რაოდენობრივ შეფასებას, ჩვეულებრივ, იგულისხმება მარკეტინგის ტექნიკური და ფასეულობათა ეფექტიანობა.

მარკეტინგის ტექნიკური ეფექტიანობა ასახავს დანახარჯების დონეს მისი ფიზიკური ფუნქციების შესრულებაზე პროდუქციის ერთეულზე.

მარკეტინგის ეფექტიანობა ფასებში გვიჩვენებს, რამდენად სწრაფად და ზუსტად რეაგირებს ფასები მყიდველის მოთხოვნის ცვლილებაზე და საბაზრო არხებით ბრუნდება უკან მწარმოებლებთან.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეფექტიანობის ამაღლება წარმოადგენს ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემას, რომლის წარმატებული გადაწყვეტა იძლევა მისი შემდგომი ტემპების დაჩქარების შესაძლე-

ბლობებს და ქვეყნის სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებით საიმედო მომარაგებას.

სოფლის მეურნეობაში ამა თუ იმ ღონისძიების გაზომვის შეფასების სახით გამოდის ეკონომიკური ეფექტიანობის კრიტერიუმი.

წარმოების ეფექტიანობის საწყის ამოსავალ კრიტერიუმს წარმოადგენს ეროვნული შემოსავლის მოცულობა მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით.

სოფლის მეურნეობის წარმოების პროცესში მატერიალური ხარჯები კი არ ქმნიან ახალ ღირებულებას, არამედ გადააქვთ თავისი ღირებულება სოფლის მეურნეობის პროდუქტებზე, ღირებულების ნაწილს ეწოდება ანაზღაურების ფონდი (C). მთლიანი პროდუქციის ღირებულების ნაწილი, რომელიც იქმნება ცოცხალი შრომით, იწოდება სუფთა პროდუქციად, ანუ მთლიან შემოსავლად (ქვეყნის მასშტაბით - ეროვნულ შემოსავლად).

წმინდა შემოსავლის სიდიდე გვიჩვენებს, რამდენად შემოსავლიანია (რენტაბელურია) წარმოება.

წმინდა შემოსავალი და მოგება - ორი ეკონომიკური კატეგორიაა, რომელიც ასახავს დამატებითი პროდუქციის ღირებულებას, რომელიც შექმნილია სოფლის მეურნეობაში.

სოფლის მეურნეობაში შექმნილი წმინდა შემოსავალი ახასიათებს დამატებითი პროდუქტის სრულ ღირებულებას. მისი ნაწილი ფასებისა და გადასახადების სისტემით აკუმულირებული ხდება სახელმწიფოს მიერ და გამოიყენება საერთო საზოგადოებრივი საჭიროებისათვის.

მოგება კი არის წმინდა შემოსავლის ნაწილი, რომელიც

მიღებულია სასაქონლო პროდუქტების რეალიზაციიდან. იგი განისაზღვრება ფულადი ამონაგებიდან, რომელიც მიღებულია სასაქონლო პროდუქციის რეალიზაციიდან მისი სრული თვითღირებულების გამოკლებით.

ამრიგად, წმინდა შემოსავალი, (ანუ დამატებითი პროდუქციის ღირებულების ფულადი გამოსახულება) არის მთლიანი პროდუქტის ღირებულება გამოკლებული მის წარმოებაზე დანახარჯების გამოკლებით.

წმინდა შემოსავალი არის წარმოების შემდგომი გაფართოების და მოხმარების საზოგადოებრივი ფონდების ზრდის წყარო.

ეფექტიანობის მაჩვენებელი, უპირველეს ყოვლისა, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის თვითღირებულებაა. მისი შემცირება ან გადიდება გვიჩვენებს პროდუქციის ერთეულის გაიაფებას ან გაძვირებას, რაც, ცხადია, აისახება წმინდა შემოსავლის ზრდაში ან შემცირებაში.

აგრარულ სექტორში წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის მისაღწევად, აუცილებელი და საჭიროა მყარი კავშირი სექტორის ყველა სფეროს შორის. [26]

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, ასეთი კავშირები აუცილებელია ეროვნული ეკონომიკის მატერიალური წარმოების დანარჩენ დარგებთან და მომსახურების სფეროებთან, რომლებიც აგრარული სექტორის სტრუქტურაში ოფიციალურად არ არიან ჩართული. ასე რომ, საბოლოო ჯამში, აგრარულ სექტორში ბიზნესის ეკონომიკური ეფექტიანობა დამოკიდებულია, არა მარტო სოფლის მეურნეობის წარმოების ყველა

ფაქტორის რაციონალურ, ანუ ოპტიმალურ გამოყენებაზე, არამედ ეროვნული ეკონომიკის სხვა სფეროებზეც.

ეკონომიკური ეფექტიანობის შეფასებისათვის, საჭიროა გამოვიყენოთ არა ერთი, არამედ ნატურალურ და ღირებულებით მაჩვენებელთა მთელი კომპლექსი. მათგან ძირითადია შემდეგი:

1. სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გამოსავალი (ნატურალურ და ღირებულებით გამოსახულებაში), წმინდა შემოსავალი მემცენარეობაში 1 ჰექტარზე, 1 საშუალო წლიურ მუშაკზე, მეცხოველეობაში, სულ პირუტყვზე 1 ლარი საწარმოო დანახარჯებზე პროდუქციის თვითღირებულება.

2. წარმოების რენტაბელობის დონე;

ამ მაჩვენებლების გამოყენება შეიძლება, როგორც მემცენარეობისა და მეცხოველეობის შეფასებისათვის მთლიანად, ისე მათი ცალკე დარგებისთვისაც - მემინდვრეობის, მებოსტნეობის, მევენახეობის, ტექნიკური კულტურების წარმოებისა და სხვა, მეცხოველეობის ქვედარგებისათვის.

აგრარული სექტორის დარგების საქმიანობის შესაფასებლად, უნდა გამოვიყენოთ მაჩვენებელთა მთელი სისტემა. ამასთან, მაჩვენებლების ანალიზი უნდა ხდებოდეს კომპლექსში, რომელმაც ამომწურავად უნდა დაახასიათოს, როგორც მიწის, ძირითადი და საბრუნავი აქტივების, ასევე მეურნეობრიობის პირობები და მისი საწარმოების მართვის ფორმები და მეთოდები.

ღირებულება, ფინანსური დატვირთვის პირობებში, აგრო-ბიზნესის ეფექტიანობის განმსაზღვრელი მაჩვენებელია. ღირებულებით

მაჩვენებელს აქვს არა მარტო საადრიცხვო, არამედ ეკონომიკური მნიშვნელობაც, რადგან ის მონაწილეობს ფულად-სასაქონლო ურთიერთობათა განვითარებაში, როცა წარმოების პროდუქტი გამოდის ბაზარზე საქონლის სახით.

ეკონომიური ეფექტიანობის ძირითად ღირებულებით მაჩვენებლებს განეკუთვნება მთლიანი შემოსავალი, წმინდა შემოსავალი, მოგება.

მთლიანი პროდუქცია - ესაა დროის გარკვეულ პერიოდში შექმნილი (მიღებული) პროდუქცია გამოსახული ფულად საზომში, ხოლო სასაქონლო პროდუქცია - ესაა იმავე პერიოდში რეალიზებული პროდუქცია. მეთოლოგიურად რეალიზებული პროდუქცია იმავე პერიოდის მთლიანი პროდუქციის ნაწილია და დამოკიდებულია პროდუქციის საქონლიანობის დონეზე და კვლასწარმოებისათვის შიდამოხმარების მოცულობაზე.

მთლიანი შემოსავალი (მშემ) წარმოადგენს სხვაობას მთლიან პროდუქციასა (მპრ) და მატერიალურ ხარჯებს (მხ) შორის, ანუ

$$მშემ = მპრ - მხ$$

წმინდა (სუფთა) შემოსავალი (წშემ) გაიანგარიშება მთლიანი პროდუქციიდან წარმოების ხარჯების, ანუ მისი თვითღირებულების (პროლ) გამოკლებით.

$$მშემ = მპრ - პროლ$$

მეწარმე ანაწილებს მხოლოდ შექმნილ ღირებულებას, ანუ მთლიან შემოსავალს, რომელიც შედგება ორი ნაწილისაგან. პირველი წარმოადგენს სამუშაო ძალის კვლასწარმოებას, ანუ პროდუქციის

ღირებულების იმ ნაწილს, რომელიც გამოიყენება საკუთარი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად, ხოლო მთლიანი შემოსავლის მეორე ნაწილი იქმნება დამატებითი შრომით და უმთავრესად, გამოიყენება დაგროვებისათვის.

წმინდა შემოსავალი წარმოადგენს დამატებითი პროდუქციის ღირებულების ფულად გამოსახულებას და განისაზღვრება სხვაობით მთლიანი პროდუქციის ღირებულებასა და მასზე გაწეულ დანახარჯებს შორის. წმინდა შემოსავალი წარმოადგენს ბიზნესის შემდგომი განვითარების და საზოგადოებრივი ფონდების ზრდის წყაროს.

ერთმანეთისგან უნდა განვასხვაოთ შექმნილი და რეალიზებული წმინდა შემოსავალი. რეალიზებული წმინდა შემოსავალი შეესაბამება საწარმოს მოგებას. ამ მოგებას ანგარიშობენ პროდუქციის რეალიზაციით მიღებული ფულადი ამონაგებიდან მისი სრული თვითღირებულების გამოთიშვით.

მოგების საერთო მასაში იგულისხმება რეალიზებული წმინდა შემოსავლის მთლიანი თანხა. წმინდა მოგება არის რეალიზებული პროდუქციის წარმოებაზე გაწეული ხარჯების და დამატებით ღირებულებაზე გადასახადის გამოკლების შემდეგ დარჩენილი მოგება.

წმ(პ.რ.ა. - რპკთ)-გდამ.ღირ.

სადაც - პ.რ.ა. პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული ამონაგები ლარებში;

რპკთ - რეალიზებული პროდუქციის კომერციული თვითღირებულება;

გდამ.ღირ. – გადასახადის თანხა დამატებით ღირებულებაზე.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ძირითად მაჩვენებელს წარმოადგენს პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული მოგების თანხა. ეს უკანასკნელი დამოკიდებულია პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებულ ამონაგებზე და დანახარჯებზე, რომელიც დაკავშირებულია ამ პროდუქციის წარმოებაზე და გასაღებაზე, აგრეთვე პროდუქციის რეალიზაციის ფასებზე, მის მოცულობასა და ხარისხზე, რომლის დონეები გავლენას ახდენს ბიზნესის ეფექტიანობაზე.

ფაქტორები, რომელიც განაპირობებს მოგების სიდიდეს, მჭიდრო ურთიერთკავშირშია და ერთის ცვლილება, იწვევს მეორის ცვლილებას.

ეფექტიანობის ზრდა ბევრადაა დამოკიდებული წარმოების სპეციალიზაციაზე. სპეციალიზებულ საწარმოებში გაცილებით უკეთ შეიძლება წარმოების ორგანიზაცია, მთელი რიგი პროცესების კომპლექსური მექანიზაცია და ავტომატიზაცია, მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევათა სწრაფი დანერგვა. ყველაფერი ეს ამაღლებს შრომის ნაყოფიერებას და შეამცირებს პროდუქციის თვითღირებულებას. [35]

აგრარულ სექტორში შემავალი ყველა ინვესტორი ბიზნესმენი განსაკუთრებულ ყურადღებას უნდა აქცევდეს პროდუქციის ხარისხის ამაღლებას, სტანდარტების დანერგვას და მათ მკაცრად დაცვას. საქართველოში უკვე დაწყებულია მუშაობა ძველი სტანდარტების გადასინჯვისა და ახალი, პერსპექტიული სტანდარტების შექმნის მიმართულებით.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლების მთავარ გზებს წარმოადგენს:

1. სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის გამოსავლიანობის ზრდა; სასოფლო-სამეურნეო კულტურათა მოსავლიანობის ამაღლება; პირუტყვის პროდუქტიულობის ზრდა; პროდუქციის საქონლიანობის ზრდა, შენახვისა და გადამუშავების ახალი წესების დანერგვა;

2. პროდუქციის წარმოებაზე გაწეული ფულად-მატერიალური დანახარჯების შემცირება; სპეციალიზაციის გაღრმავება, წარმოების ინტენსიფიკაცია; მაღალმწარმოებლური ტექნიკის და ახალი, პროგრესული ტექნოლოგიების გამოყენება; შრომატევადი პროცესების მექანიზაციის დონის ამაღლება; ხარჯების შემცირება; წარმოების ორგანიზაციის სრულყოფა;

3. პროდუქციის რეალიზაციის ხელსაყრელი საბაზრო არხების გამონახვა და მისი ოპტიმალურ ვადებში რეალიზაცია;

4. საბრუნავი ფონდების ბრუნვის დაჩქარება;

5. ფინანსური, მატერიალური და შრომითი რესურსების მომჭირნე და რაციონალური გამოყენება. საერთო მომჭირნეობის რეჟიმის დაცვა.

ყოველივე ამან უნდა უზრუნველყოს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მდგრადი განვითარება და ეკონომიკური ზრდა. [38]

**თავი III. აგრარული სექტორის ოპერაციული და ფინანსური
პოტენციალი, მისი უზრუნველყოფის რეგულირება და სტრატეგიული
მიმართულებები**

**3.1. აგრარული სექტორის ოპერაციული პოტენციალის
ეკონომიკური პარამეტრები და მისი ფინანსური
უზრუნველყოფის სისტემა**

რესურსების რაციონალური გამოყენებისათვის საჭიროა უზრუნველყოთ მათი ოპტიმალური შეთანაწყობა. დღეს ამ პრობლემის გადაწყვეტა შესაძლებელია აგრარული სექტორის საწარმოთა საწარმოო სტრუქტურისა და პოტენციალის შეფასების ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელის აღწერით და გამოყენებით.

აღნიშნული მეთოდით განსაზღვრავენ მის პოტენციალის იმ თეორიულ სიდიდეს, რომელსაც საკვლევი ობიექტი უნდა აღწევდეს არსებული რესურსების გამოყენებით. მიღებული სიდიდით შეგვიძლია ვიმსჯელოთ, თუ რამდენად ეფექტიანად იყენებს ობიექტი საწარმოო რესურსებს. [50]

რეგრესიული ანალიზის დროს, ამ რესურსების შესადარისობა ხორციელდება ეფექტიანობის კონკრეტულ მაჩვენებლებზე მათი გავლენის ხარისხით.

ჩვენი შესწავლის ობიექტი იყო ფერმერული და სხვა ტიპის სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები.

ქვემოთ ვიძლევით ოპერაციული პოტენციალის ფაქტობრივ ამოსავალ ეკონომიკურ-სტატისტიკურ პარამეტრებს.

სასოფლო-სამეურნეო მიერ გამოყენებული მინერალური სასუქები

2008 წელს შეადგენდა 95,9 ათას ტონას. მათ შორის (ძირითადად), აზოტიანი სასუქები შეადგენს 67,2 ათასი ტონას, სხვა სახის სასუქები (კალუმინიანი, ფოსფორიანი და სხვა) 28,7 ათას ტონას.

ცხრილი 3.1.1.

სასოფლო სამეურნეო საწარმოთა რაოდენობა რეგიონების მიხედვით 2008 წელს (ათასობით)

საქართველოში სულ	800 ათასი
მათ შორის:	
აჭარის ა/რ	52
იმერეთი	176
სამეგრელო და ზემო სვანეთი	108
რაჭა ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	32
შიდა ქართლი	79
მცხეთა-თიანეთი	39
კახეთი	124
ქვემო ქართლი	102
სამცხე ჯავახეთი	48

ცხრილი 3.1.2.

სოფლის მოსახლეობის რიცხოვნობა წლის დასაწყისისათვის

წელი	რაოდენობა (ათასი კაცი)	% ქვეყნის მთელ მოსახლეობასთან
1990	2144	44,79
2000წ.	2127	48,0
2007წ.	2086	47,5
2008წ.	2078	47,5

ცხრილი 3.1.3.

სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა რიცხოვნობა

წელი	ეროვნულ ეკონომიკაში (ათასი კაცი)	სოფლის მეურნეობაში (ათასი კაცი)	% ქვეყნის მთელ მოსახლეობასთან
1990	767	695	25,1

2000 ^o .	1839	957	52
2007 ^o .	1704	910	53,4
2008 ^o .	1602	851	53,1

ცხრილი 3.1.4.

სასოფლო სამეურნეო პროდუქციის გამოშვება
(მიმდინარე ფასებში მლნ.ლარი)

	2000წ.	2007	2008	2008წ. % 2000წ-თან
სულ	1632,7	2309,5	2202,9	135
მათ შორის:				
მემცენარეობა	761,4	1239,1	918,1	87
მეცხოველეობა	830,1	1037,9	1227,6	108

ცხრილი 3.1.5.

მემცენარეობისა და მეცხოველეობისა წილი სოფლის მეურნეობის
მთლიან პროდუქციაში (%-ით)

	2000	2007	2008
მათ შორის:			
მემცენარეობა	48	47	41
მეცხოველეობა	52	51	56

ცხრილი 3.1.6.

ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების წარმოება მოსახლეობის
ერთ სულზე გაანგარიშებით (კგ)

პროდუქცია	2000წ.	2007	2008
ხორბალი	20	17	18
სიმინდი	67	68	75
კარტოფილი	69	52	44
ბოსტნეული	80	43	38
ხილი	57	52	36
ყურძენი	48	52	40
ხორცი	25	16	13
რძე	146	143	146
კვერცხი (კალი)	82	100	100

ცხრილი 3.1.7.

სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების რეალიზაციიდან მიღებული
შემოსავლების წილი ოჯახური მეურნეობების ფულად შემოსავლებში
მოსახლეობის ერთ სულზე (%-ით)

1990	1995	2000	2005	2007	2008
------	------	------	------	------	------

9,5	27,1	15,5	12,0	7,8	6,7
-----	------	------	------	-----	-----

ცხრილი 3.1.8.

სასოფლო სამეურნეო სარგებლობაში არსებული მიწა რეგიონების მიხედვით (ჰა)

	მოთიანად ქვეყანაში		რეგიონში		მათ შორის იჯარით აღებული			
					კერძო პირისაგან		სახელმწიფოსაგან	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007
საქართველო	942	925	532	534	14	12	396	379
მათ შორის								
იმერეთი	105	107	98	100	0	0	7	7
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	94	93	76	75	1	0	17	18
შიდა ქართლი	67	64	54	57	1	0	12	7
კახეთი	363	360	119	121	5	10	239	229
ქვემო ქართლი	150	142	55	55	5	2	90	85
სამცხე-ჯავახეთი	56	54	39	35	0	0	17	19
დანარჩენი რეგიონები	107	105	91	91	2	0	14	14

წყარო: საქართველოს სოფლის მეურნეობა. სტატისტიკური კრებული. 2008.
საქართველოს ეკონომიკისა მდგრადი განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტი

ცხრილი 3.1.9.

სასოფლო სამეურნეო სარგებლობაში არსებული სასოფლო-სამეურნეო სავარგულები რეგიონების მიხედვით (ჰა)

			მათ შორის							
			დაუმუშავებელი		დამუშავებული		სათიბები და საძოვრები		მრავალწლიანი ნარგავები	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007
საქართველო მათ შორის:	865	854	132	166	330	97	287	77	116	114
აჭარისა/რ	24	22	0	1	7	7	9	8	8	6
იმერეთი	87	89	14	17	52	59	8	9	13	13
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	79	79	4	4	39	40	10	10	26	25
შიდა ქართლი	64	61	23	24	25	23	4	1	12	13
კახეთი	344	348	60	74	95	86	152	150	37	38
ქვემო ქართლი	137	134	9	20	56	46	68	84	4	4
სამცხე-ჯავახეთი	54	51	6	11	33	26	14	13	1	1
დანარჩენი რეგიონები	76	70	16	15	23	19	22	22	15	14

სასოფლო-სამეურნეო კულტურების ნათესი ფართობები
(საკუთრების ყველა ფორმის მეურნეობაში. ათასი ჰექტარი)

	2001	2005	2007	2008	2008წ % 2001-თან
ნათესი ფართობები -სულ მათ შორის:	564,5	539,6	297,2	329,3	58
მარცვლოვანი და მარცვლოვან-პარკოსანი კულტურები	380,1	354,9	206,0	235,5	62
მათგან:					
ხორბალი	115,8	97,4	45,4	48,6	42
ქერი	45,6	49,9	27,1	30,4	67
სიმინდი	202,4	194,2	125,5	146,2	72
ობიო	99	9,6	6,7	7,3	74
ტექნიკური კულტურები სულ:	46,7	39,6	22,7	29,7	64
მათგან					
თამბაქო	1,0	0,5	0,0	0	-
მზესუმზირა	43,7	37,2	22,3	29,5	67
სოია	1,6	1,5	0,3	0,1	6
კარტოფილი და ბოსტნეულ-ბაღეული კულტურები	85,9	94,4	58,9	54,8	64
მათგან:					
კარტოფილი	37,4	38,4	21,6	24,0	65
ბოსტნეული	40,9	40,9	32,0	27,3	67
ბაღეული	7,6	7,7	5,3	3,5	46
საკვები კულტურები სულ	51,8	50,7	9,6	9,5	18
მათგან					
ერთწლიანი ბალახები	14,8	11,6	5,4	1,3	9
მრავალწლიანი ბალახები	36,0	38,8	3,6	7,9	22

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტი. წელიწადური 2009.

აზოტიანი სასუქებით განოყიერებული ერთწლიანი კულტურების ფართობები 2008 წლისათვის იმერეთში შეადგენდა 35,2 ათას ჰა-ს; სამეგრელოში - 27,0; ქვემო ქართლში - 5,2, შიდა ქართლში - 10,4 და სამცხე ჯავახეთში - 11, ჰა. დანარჩენ რეგიონებში - მიზერული.

მინერალური სასუქები (ძირითადად, აზოტიანი) საქართველოში მრავალწლიანი გარგეგვებზე 2008 წელს გამოყენებული იყო სულ 13,3 ჰექტარზე, მათ შორის, იმერეთში - 2,3, კახეთში - 0,4 ათასი, შიდა

ქართლში - 6,0.

ცხრილი 3.1.11.

პირუტყვის და ფრინველის სულადობა (წლის ბოლოსათვის.
ათასი სული)

	2001	2005	2007	2008	2008წ % 2001-თან
საკუთრების ყველა ფორმის მეურნეობა					
მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი	1180,2	1190,6	1048,5	1045,5	83
მათ შორის:					
ფური და ფურკამეჩი	678,3	709,9	541,0	560,6	82
ღორი	445,4	455,3	109,9	86,4	19
ცხვარი და თხა	659,2	815,3	706,5	603,6	92
ფრინველი. მლნ. ფრთა	8,5	7,5	6,1	6,7	79
სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები					
მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი	5,2	2,7	4,2	2,1	40
მათ შორის:					
ფური და ფურკამეჩი	2,2	12,7	12,7	0,6	27
ღორი	0,2	1,2	0,7	0,2	100
ცხვარი და თხა	25,7	12,7	12,7	13,3	52
ფრინველი. მლნ. ფრთა	0,1	0,8	1,3	1,6	16-ჯერ
ოჯახური მეურნეობები					
მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი	1175,0	1187,9	1044,3	1043,4	82
მათ შორის					
ფური და ფურკამეჩი	676,1	708,5	538,8	560,0	83
ღორი	445,2	454,1	109,2	86,2	12
ცხვარი და თხა	633,5	802,2	693,8	590,3	93
ფრინველი. მლნ. ფრთა	8,4	8,7	4,8	5,1	61

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტი. წელიწადური 2009.

იმავე 2008 წლის განმავლობაში, ნაკელით განაყოფიერებული ფართობი სულ შეადგენდა ერთწლიან კულტურებში 54,3 ათას ჰა-ს, მრავალწლიან ნარგავებში - 23,8 ათას ჰა-ს.

2008 წელს ქვეყანაში გამოყენებული იქნა 385 ათასი ტონა ნაკელი. აქედან: აჭარის ა/რ-ში 41 ათასი ტონა, იმერეთში – 70 ათასი, სამეგრელო-ზემო სვანეთში - 78, შიდა ქართლში - 15, ქვემო ქართლში - 40, სამცხე-ჯავახეთში - ათასი ტონა, დანარჩენში - 78 ათასი ტონა.

სასოფლო-მეურნეობების საკუთრებაში არსებული სასოფლო-
სამეურნეო ტექნიკა (2008 წლის დასაწყისში)

	ათასი
სულ 40	40
მათ შორის:	
მინიტრაქტორი (ხელის ერთდერძიანი ტრაქტორი)	11,2
მოტოციკლი	12,6
კომბაინი	0,2
სატვირთო ა/მ	7,3
სატრაქტორო გუთანნი	4,9
დისკებიანი ფარცხები	1,4
კულტივატორი	3,1
სათესი მოწყობილობა	1,4
სასუქებისა და პესტიციდების შემსხურებლები	6,2
სათიბლები და წნეხ-ამკრეფები	0,8
ხორბლის, სიმინდის, კარტოფილის სათესები და სხვა სახის სარგავი საშუალებები	7,1

პროდუქციული პოტენციალის განხილვით ირკვევა, რომ 1990 წელს ყველა კატეგორიის მეურნეობებში ხილი იწარმოებოდა 591,2 ათასი ტონა, 2000 წლისათვის - 250 ათასი, 2008 წლისათვის 157,6. მათ შორის, ოჯახურ მეურნეობებზე 1990 წელს მოდიოდა 79,80%, 2000 წელს - 99% და 2008 წელს - 99,5%.

ყურძენი ყველა კატეგორიის მეურნეობებში 1990 წლისათვის იწარმოებოდა 691,0 ათასი ტონა, 2000 წლისათვის - 210 ათასი, 2008 წლისათვის - 175, ათასი, მათ შორის: 1990 წელს ოჯახურ მეურნეობებზე თუ მოდიოდა მხოლოდ 45,2%, უკვე 2000 წელს - 98,7%, 2008 წელს კი - 95,2%.

ციტრუსების მთლიანი მოსავალი 1990 წელს შეადგენდა 283,1 ათას ტონას, 2000 წელს მხოლოდ 40 ათას ტონას, 2008 წელს - 55,2 ათასს. მათგან ოჯახური მეურნეობების წილად 1990 წელს მოდიოდა 83,5%, 2000 წელს - 98,5%, 2008 წელს - 99,5%.

ჩაის მწვანე ფოთლის წარმოებამ 1990 წელს შეადგინა 501,7 ათას ტონას, 2000 წელს - 24 ათასი, 2008 – 5,4 ათასი. მოკრეფილ ჩაიში 1990 წელს ოჯახურ მეურნეობებზე მოდიოდა მხოლოდ 7,2%, 2000 წლისათვის - 37,7%, 2008 წლისათვის - 72,2%. ე.წ. ამ დროისათვის გლეხი ჩაის მწვანე ფოთოლს უკვე აღარ იღებდა (გასაღების ბაზრის უქონლობის გამო). ჩაი ძირითადად იკრიფებოდა კერძო ფირმების მიერ იჯარით აღებულ ნაკვეთებზე, რომლის ფართობებიც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ძალზე მცირეა.

საბალანსო გაანგარიშებებმა შემდეგი სურათი გვიჩვენა (იხილეთ ცხრილების სახით)

ცხრილი 3.1.13.

ხორბლის ბალანსი (რესურსები, (ათასი ტონა)

მაჩვენებლები	2000	2005	2008	2007 2000 წ-თან შედარებით %
მარაგი წლის დასაწყისში	146	97	179	123
ადგილობრივი წარმოება	89	190	80	90
იმპორტი	832	77	613	74
სულ რესურსები	1067	1061	872	82

2008 წელს სათესლედ იქნა გამოყენებული 13 ათასი ტონა, პირუტყვის საკვებად - 70 სპირტის საწარმოებლად - 4, სასურსათო მოხმარებისთვის (მარცვალზე გადაანგარიშებით) - 660, დანაკარგები - 30, ექსპორტი - 27, მარაგი წლის ბოლოს - 673, მოღიანი გამოყენება (მარაგის ჩათვლით) - 872 ათასი ტონა.

მოხმარება ერთ სულ მოსახლეზე (ფქვილის სახით) - 112 კგ. წელიწადში, თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი - 12%.

გამოყენება (ათასი ტონა). 2008 წელს სათესლედ - 60; პირუტყვის საკვებად - 2, სასურსათო მოხმარება - 210, დანაკარგები - 2, ექსპორტი

- არა, მარაგი წლის ბოლოს - 27, მთლიანი გამოყენება - (მარაგის ჩათვლით) - 301.

ცხრილი 3.1.14.

კარტოფილის ბალანსი (რესურსები, ათასი ტონა)

მაჩვენებლები	2000	2005	2008	2008 2000 წელთან შედარებით
მარაგი წლის დასაწყისში	194	185	76	39
ადგილობრივი წარმოება	302	432	193	64
იმპორტი	18	7	32	177
სულ რესურსები	514	622	301	58

მოხმარება ერთ სულ მოსახლეზე წელიწადში შეადგენს - 48კგ, თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი - 86%.

ცხრილი 3.1.15.

ბოსტნეულის ბალანსი (რესურსები, ათასი ტონა)

მაჩვენებლები	2000	2005	2008	2008წ. 2000წ-თან შედარებით %
მარაგი წლის დასაწყისში	93	437	80	86
ადგილობრივი წარმოება	354	27	165	46
იმპორტი	3	27	58	19-ჯერ
სულ რესურსები	514	622	303	59

გამოყენება (ათასი ტონა). 2008 წელს - 2; პირუტყვის საკვებად - 5, სასურსათო მოხმარება - 259, დანაკარგები - 8, ექსპორტი - 5, მარაგი წლის ბოლოს - 24, მთლიანი გამოყენება - (მარაგის ჩათვლით) - 303.

მოხმარება ერთ სულ მოსახლეზე წელიწადში შეადგენს - 59კგ, თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი - 76%.

ცხრილი 3.1.16.

ყურძნის ბალანსი (რესურსები, ათასი ტონა)

მაჩვენებლები	2000	2005	2008	2008წ. 2000 წ-თან შედარებით %
მარაგი წლის დასაწყისში	314	141	210	67
ადგილობრივი წარმოება	210	250	176	84

იმპორტი	3	2	2	67
სულ რესურსები	527	393	388	74

გამოყენება (ათასი ტონა). 2008 წელს - 160; სასურსათო მოხმარება - 153, მათ შორის, ყურძნის სახით - 13, ღვინის სახით - 170, დანაკარგები - 5, ექსპორტი - 28, მარაგი წლის ბოლოს - 202, მთლიანი გამოყენება - (მარაგის ჩათვლით) - 388.

მოხმარება ერთ სულ მოსახლეზე წელიწადში წარმოადგენს - 35კგ, თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი - 117%.

ცხრილი 3.1.17.

ხორცის (ყველა სახის პირუტყვისა და ფრინველის) ბალანსი
(რესურსები, ათასი ტონა)

მაჩვენებლები	2000	2005	2008	2007 2000წელთან შედარებით %
მარაგი წლის დასაწყისში	1,7	2,0	3,9	229
ადგილობრივი წარმოება	107,7	104,2	57,3	53
იმპორტი	20,6	34,7	62,1	3-ჯერ
სულ რესურსები	130,0	140,9	123,3	95

გამოყენება (ათასი ტონა). 2008 წელს პირუტყვის საკვებად - 0,1; სასურსათო მოხმარება - 118,6 დანაკარგები - 1,2 ექსპორტი - 0,8 მარაგი წლის ბოლოს - 2,6 მთლიანი გამოყენება - (მარაგის ჩათვლით) - 123.3

მოხმარება ერთ სულ მოსახლეზე წელიწადში - 27კგ, თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი - 48%.

ცხრილი 3.1.18.

რძე და რძის პროდუქტების ბალანსი (რესურსები, ათასი ტონა)

მაჩვენებლები	2000	2005	2008	2008 2000წ-თან შედარებით %
მარაგი წლის დასაწყისში	20	18	17	85
ადგილობრივი წარმოება	619	756	695	112
იმპორტი	352	268	51	14
სულ რესურსები	991	1042	763	77

გამოყენება (ათასი ტონა). 2008 წელს პირუტყვის საკვებად - 15, სასურსათო მოხმარება - 712, დანაკარგები - 14, ექსპორტი - 2, მარაგი წლის ბოლოს - 20, მთლიანი გამოყენება - (მარაგის ჩათვლით) - 763.

მოხმარება ერთ სულ მოსახლეზე წელიწადში - 162კგ, თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი - 94%.

ცხრილი 3.1.19.

კვერცხის ბალანსი (რესურსები, მლნ. ცალი)

მაჩვენებლები	2000	2005	2008	2008 1995 წ-თან შედარებით %
მარაგი წლის დასაწყისში	11	12	4	36
ადგილობრივი წარმოება	361	505	438	121
იმპორტი	296	204	22	7
სულ რესურსები	668	721	464	69

გამოყენება (მლნ ცალი). 2008 წელს: საინკუბაციო - 40, სასურსათო მოხმარება - 399, დანაკარგები - 19, ექსპორტი - 1, მარაგი წლის ბოლოს - 5, მთლიანი გამოყენება - (მარაგის ჩათვლით) - 464.

მოხმარება ერთ სულ მოსახლეზე წელიწადში 91 ცალი, თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი - 95%.

ოპერაციული პოტენციალის რეალიზაცია საჭიროებს სათანადო ფინანსურ უზრუნველყოფას. სამეწარმეო საქმიანობა, პრაქტიკულად გამორიცხავს სახელმწიფოს და ადგილობრივი ორგანოების პირდაპირ დაფინანსებას. სახელმწიფოს ფუნქციაა შეუქმნას აგრობიზნესს ხელსაყრელი ეკონომიკური გარემო.

ოპერაციული პოტენციალის ფინანსურ უზრუნველყოფისათვის ორი წყარო გამოიყენება საკუთარი და მოზიდული (ნასესხები) სახსრები.

საწარმო პირველდაწყებით კაპიტალს ქმნის პროდუქციის

წარმოების და მისი რეალიზაციის შედეგად მიღებული ამონაგებიდან. ამონაგები ღებულობს ფულად ფორმას და ჩაიდება. იგი წარმოადგენს პროდუქციის წარმოებაზე დახარჯული საშუალებების ამოღების, ფულადი ფონდების ფორმირების და საფინანსო მარაგების შექმნის წყაროს.

ამონაგები თანხა ჩაირიცხება საწარმოს საბანკო ანგარიშზე და ბანკის მეშვეობით ხდება საწარმოს მომწოდებლების ანგარიშების ანაზღაურება, ხელფასების გაცემა, გადასახადების გადახდა, მათ შორის, მოგების და სხვა, რომლებიც ასახავს პოულობს პროდუქციის თვითღირებულებაში. ხდება ისეთი ხარჯების დაფინანსებაც, რომლებიც გათვალისწინებულია საფინანსო გეგმით, მაგრამ არ შეიტანება პროდუქციის თვითღირებულებაში. საფინანსო შედეგებზე. [52]

ამონაგები ჯერ კიდევ არაა წმინდა შემოსავალი, რომელიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მესაკუთრის მიერ თავისი შეხედულებისამებრ.

საწარმოო ხარჯების დაპირისპირება მოგებასთან, თუ ეს უკანასკნელი ჭარბობს პირველს, ესაა მეწარმის ფინანსური საქმიანობის დადებითი შედეგი, ანუ რეალიზაცია მოხდა ზარალის გარეშე, ეს მიგვანიშნებს, რომ მეწარმე ახერხებს შექმნას პირობები გაფართოებული კვლავწარმოებისათვის. თუ ხარჯები ჭარბობს რეალიზაციიდან მიღებულ ამონაგებს, ეს მიგვანიშნებს, უარყოფით შედეგზე. ამორტიზაციის ანარიცხვები ხვდება პროდუქციის თვითღირებულებაში, ხოლო მისი რეალიზაციის შემდეგ მოგებაში, ირიცხება საწარმოს საანგარიშო ანგარიშში და მონაწილეობს ფულის საერთო ბრუნვაში, ყველა სახის გადასახადის შემდეგ საწარმოს რჩება წმინდა შემოსავალი. სწორედ იგი წარმოადგენს საწარმოს მრავალმიზნიანი

მოთხოვნილებების დაფინანსების წყაროს. მათგან მთავარია დაგროვება და მოხმარება.

დაფინანსების გარე წყაროები - ესაა ბანკების კრედიტები, სხვა ფინანსური ორგანიზაციების სესხები. ცალკეულ შემთხვევაში, შეიძლება გამოიყენონ საბიუჯეტო საშუალებები დაბრუნების და დაუბრუნებლობის საფუძველზე გარკვეული საინვესტიციო პროგრამების დასაფინანსებლად ან მოკლევადიანი ფინანსური მხარდაჭერის სახით, ვთქვათ, ყურძნის მწარმოებლების მხარდამჭერი ინვესტიციების სახით, როგორც ამას ბოლო წლებში ახორციელებს სახელმწიფო.

ფინანსური საქმიანობა იღებს ფინანსური აქტივების ფორმას, ანუ გრძელვადიანი და მოკლევადიანი დაბანდებების სახეს. ფინანსური დაბანდებებისაგან მიღებული შემოსავლებით შესაძლებელია მოგების საერთო თანხის შეფასება.

საწარმოში მოგების მიღების მიზნით, პერსპექტივაში და მიმდინარე გადახდისუნარიანობის უზრუნველყოფის საქმეში, დიდი მნიშვნელობა აქვს ფინანსების რაციონალურ მართვას, ანუ კონკრეტულად ფულის ნაკადების მართვას. იგი გულისხმობს გარკვეული სტრატეგიისა და ტაქტიკის შემუშავებას საფინანსო ანგარიშების და შემოსავლების პროგნოზირების ანალიზის საფუძველზე, საწარმოს აქტივების და პასივების სტრუქტურის ცვლილებებთან დაკავშირებით.

დაფინანსების დარგში გადაწყვეტილების მიღება შედის ბიზნესის მფლობელის კომპეტენციაში, მაგრამ მისი მხარდაჭერა საწარმოს ფინანსური უზრუნველყოფის საკითხების დამუშავება და ბევრი სხვა, უნდა განხორციელდეს ფინანსური მენეჯერის ხელმძღვანელობით.

ფინანსური მენეჯმენტის საქმიანობის სფეროში შედის

საკითხების ფართო წრე: საბრუნავი კაპიტალის მართვა, მისი ოპტიმალური სიდიდისა და სტრუქტურის განსაზღვრა, დებიტორული მდგომარეობის ანალიზი, კაპიტალურ დაბანდებათა ეფექტიანობის შეფასება; დაფინანსების წყაროების შესაძლებლობების შესწავლა და მათი სტრუქტურის დადგენა; დროებით თავისუფალი ფულადი საშუალებების მართვა, ფინანსური დაგეგმვა; სამეურნეო-საფინანსო საქმიანობის ანალიზი და ფინანსების გამოყენების კონტროლი.

ფინანსების მართვა მოითხოვს მენეჯერის მაღალ კვალიფიკაციას. იგი უნდა ცნობდეს საბაზრო ეკონომიკის საფუძვლებს, პროფესიულ განათლებას ფინანსების და კრედიტების სფეროში, საბუღალტრო აღრიცხვის საგადასახადო კანონმდებლობის, საბანკო და საბირჟო საქმიანობის თავისებურებებს, საწარმოს ფინანსურ ანგარიშებას.

ფულადი საშუალებები, რომელიც მიმართულია ფინანსურ დაბანდებაზე, ირიცხება საწარმოს ანგარიშსწორების ანგარიშზე, ბანკში საკმარისი უნდა იყოს ყველა სახის გადასახადის ანგარიშსწორების უზრუნველყოფისათვის. ფულადი საშუალებების ოპტიმალური სიდიდის დაცვა ფინანსური მენეჯმენტისა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ამოცანაა, რადგან ამ თვალსაზრისით, ჭარბი ფულადი საშუალებები, რომლებიც ჩარიცხულია ანგარიშსწორების ანგარიშზე „არ მუშაობს“, ანუ არ იძლევა იმ უკუგებას, რომლის მიღებაც რეალურად შეიძლებოდა. სწორედ ამიტომ, დროებით თავისუფალი ფულადი საშუალებები საჭიროა განვათავსოთ მოკლევადიან მაღალკვალიფიციურ ფინანსურ აქტივებში, რომლებიც შეიძლება სწრაფად გადავაქციოთ ფულად და მივიღოთ შემოსავალი. ასე შეიძლება გადავწყვიტოთ ორი ამოცანა: შევინარჩუნოთ ფულის ღირებულება და უზრუნველყოთ საწარმოს გადამხდელუნარიანობა საანგარიშსწორებო

ანგარიშზე საშუალებების უკმარისობის დროს.

ფულის ნაკადი, რომელიც დაკავშირებულია გადასახადების გადახდასთან, შეიძლება ოპტიმალური გავხადოთ გადასახადგადამხდელის კანონმდებლობის ფარგლებში. საწარმოს საკუთარი რესურსების რიცხვში გადასახადების გადახდის შემდეგ მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია რეალურ ფინანსურ რესურსებს.

დასავლეთის ქვეყნებში ფინანსური მენეჯმენტის მუშაობის ეს მიმართულება ფორმირებულია საწარმოს აღრიცხვის პოლიტიკის ბაზაზე და გულისხმობს საგადასახადო შეღავათების მაქსიმალურად გამოყენებას, რომელსაც საწარმო ღებულობს დაფინანსებისას, მაგალითად, გრძელვადიანი საწარმოო ინვესტიციებს.

ფინანსური უზრუნველყოფის სრულყოფაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს დაფინანსების დაგეგმვა და პროგნოზირება. ფართო გაგებით, ფინანსების პროგნოზირება გულისხმობს საწარმოს ფინანსური მდგომარეობის შესწავლას მომავალში, სტრატეგიის ძირითად მიმართულებებს ფინანსების სფეროში, საწარმოსათვის საჭირო მდგრადობის უზრუნველყოფისათვის გარკვეული ხარჯების დაფინანსების დროს. ასეთ პროგნოზს მნიშვნელობა აქვს თვით საწარმოსათვის. ამ დროს გასათვალისწინებელია, რომ კონკურენცია გვაიძულებს გავზარდოთ სარეალიზაციო პროდუქციის მოცულობა, შევამციროთ ხარჯები, უზრუნველვეყოთ პროდუქციის მაღალი ხარისხი, მოვახდინოთ დივერსიფიკაცია სამეურნეო საქმიანობაში და სხვა. ყოველივე ეს, მოითხოვს კაპიტალის შემოღინების მდგრადობას.

ფინანსების მართვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია საფინანსო დაგეგმვა. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში საფინანსო გეგმების შედგენის გამოცდილება უკვე გამოიყენება ჩვენი ქვეყნის აგრარული სექტორის ზოგიერთ მსხვილ საწარმოში. მან უნდა ასახოს

ფულადი საშუალებების შემოსავლებისა და გასავლების სინქრონიზაცია; გეგმას საფუძვლად უნდა დაედოს ფულადი საშუალებების ნაკადების მოძრაობის ბიუჯეტი.

საფინანსო გეგმა უნდა შედგებოდეს სამი დოკუმენტისგან - მოგებისა და ზარალის გეგმის ანგარიში; საგეგმო (საპროგნოზო) ბუღალტრული ბალანსი, ფულადი საშუალებების მოძრაობის გეგმა.

მოგებისა და ზარალის გეგმიური ანგარიშის დახმარებით, განისაზღვრება მოგების მოსალოდნელი დონე მომავალი პერიოდისათვის. საპროგნოზო ბალანსი გვიჩვენებს საწარმოს ქონებრივ და ფინანსურ მდგომარეობას საგეგმო პერიოდის ბოლოსათვის და ასახავს საგეგმო დონისძიებების გატარების შედეგად მომხდარ ცვლილებებს.

დღეს, კომპიუტერული ტექნოლოგიების გამოყენება საშუალებას გვაძლევს შევადგინოთ საფინანსო გეგმის რამოდენიმე ვარიანტი და მოდელირება გავუკეთოთ მის ყველაზე პესიმისტურ, სავარაუდო და ოპტიმალური ვარიანტებს.

აგრარული სექტორის საწარმოთა ფინანსები არის ფულად ურთიერთობათა სფერო, რომელიც დაკავშირებულია მათი საქმიანობისათვის საჭირო საკუთარ საშუალებათა ფორმირებასა და დაფინანსების მოზიდვასთან; მათი განაწილების, დაგროვებისა და მოხმარებისათვის. ფინანსურ ურთიერთობათა მატერიალურ შინაარსს წარმოადგენს ფულად საშუალებათა მოძრაობა. მათი მართვის აუცილებლობა ობიექტურად გაპირობებულია საბაზრო მეურნეობის ხასიათით.

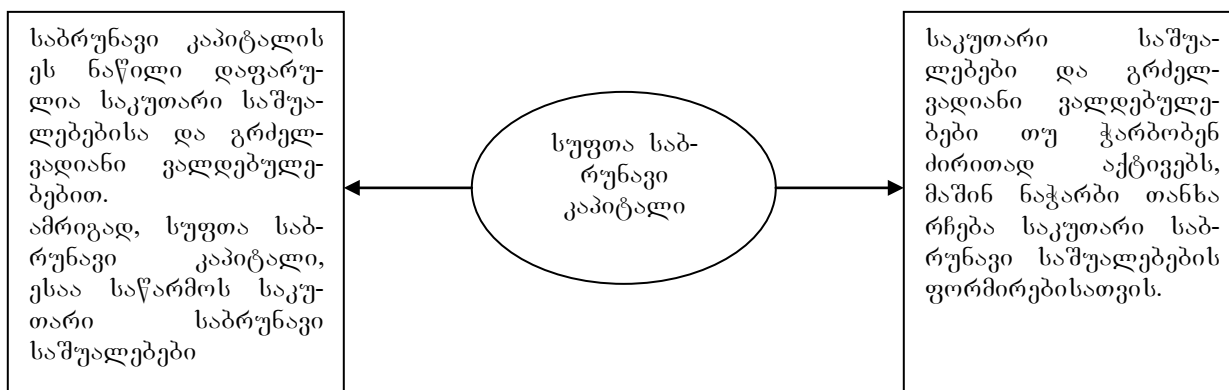
ფინანსური რესურსები, რომელიც მოიზიდება ფერმის საწარმოო, საინვესტიციო და ფინანსური საქმიანობის უზრუნველყოფისათვის, იყოფა შიდა და გარე, საკუთარ და ნასესხებად, რაც გავლენას

ახდენს ფულადი ნაკადების მოძრაობის მართვის მეთოდებზე.

აგრარული სექტორის ნებისმიერი საწარმოს ნორმალური ფუნქციონირებისათვის, აუცილებელია, რომ მეწარმემ იცოდეს საკუთარი წმინდა საბრუნავი კაპიტალის სიდიდე (მას მომუშავე, ანუ მუშა კაპიტალსაც უწოდებენ). თუმცა, ტრადიციული ტერმინოლოგიით, იგი აღნიშნავს საკუთარ საბრუნავ საშუალებებს. მისი გათვლა და გაანგარიშება შეიძლება ბალანსის საფუძველზე ორი წესით: „ქვევიდან“ და „ზევიდან“. [53] იხილეთ სარეკომენდაციო ხასიათის ნახაზი 1.

ბალანსი

სუფთა სარუნავი კაპიტალი = მიმდინარე აქტივები – მიმდინარე პასივები	ფიქსირებული ძირითადი აქტივები		საკუთარი საშუალებები	სუფთა სარუნავი კაპიტალი = სუფთა საშუალებები + გრძელვადიანი ვალდებულებები –ძირითადი აქტივები
	ფულადი საშუალებები	მიმდინარე აქტივები	გრძელვადიანი ვალდებულებები	
	მიმდინარე ფინანსური მოთხოვნილება	მიმდინარე პასივები		

3.2. ოპერაციული პოტენციალის გამოყენების უკუგების ძირითადი მახასიათებლები და მისი ფინანსური ბერკეტებით სრულყოფის რეკომენდაციები

ვიძლევიტ ოპერაციული პოტენციალის გამოყენების უკუგების
შედგობრივ ეკონომიკურ-ტექნიკურ მახასიათებლებს და მისი
ფინანსური ბერკეტებით სრულყოფის რეკომენდაციებს.

მემცენარეობის პროდუქციის წარმოება
(ყველა კატეგორიის მეურნეობებში. ათასი ტონა)

	2001	2005	2007	2008	2008წ % 2001-თან
ხორბალი	306,5	190,1	74,9	80,3	26
ქერი	98,9	65,1	74,9	49,3	50
სიმინდი	298,6	421,3	295,8	328,2	110
ღობიო	10,0	22,0	10,5	11,6	116
თამბაქო	1,6	1,1	0,1	0,1	6
მზესუმზირა	41,8	22,3	16,1	15,1	36
სოია	1,4	10,7	2,8	2,3	164
კარტოფილი	422,2	432,2	229,2	193,4	46
ბოსტნეული	396,0	436,7	190,3	165,0	42
ბალჩეული	83,9	119,6	73,5	52,8	63
ერთწლიანი ბალახები					
თივად	43,9	37,4	20,5	5,0	11
მრავალწლიანი ბალახები	110,3	100,7	8,8	30,2	27
საკვები ძირხვები	1,2	2,9	1,2	0,2	17
ხილი	200,0	264,9	227,5	157,6	79
ციტრუსები	60,0	122,4	98,9	55,2	92
ყურძენი	150,0	250,3	227,3	175,8	117
ჩაის ფოთოლი	23,0	22,8	7,5	5,4	23

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტი. წელიწადური 2009.

ირკვევა, რომ ფერმერული მეურნეობების წილმა მემცენარეობის პროდუქტების წარმოებაში 2008 წელს შეადგინა (პროცენტობით): ხორბალი - 86, სიმინდი - 99, ღობიო - 100, მზესუმზირა - 93, სოია - 100, კარტოფილი - 100, ბოსტნეული - 100, ბალჩეული - 100, ხილი - 100, ციტრუსები - 100, ყურძენი - 95, ჩაის ხარისხიანი ფოთოლი - 72.

ამ მონაცემებიდან ჩანს, რომ 2008 წლისათვის მემცენარეობის პროდუქციის ძირითად მწარმოებლებს ქვეყანაში წარმოადგენს ფერმერული მეურნეობები.

სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობა
(ცენტნერი 1 ჰექტარიდან)

	2001	2005	2007	2008	2008წ % 2001-თან
ხორბალი	26, 9	19,9	16,7	16,8	62
ქერი	22,0	13,9	15,0	16,4	74
სიმინდი	15,6	21,8	24,1	22,9	147
ღობიო	7,4	8,0	7,4	6,0	81
მზესუმზირა	9,7	6,0	7,2	5,2	54
სოია	5,2	7,1	7,3	6,7	129
კარტოფილი	115,6	108,6	108,2	79,9	69
ბოსტნეული	102,0	99,3	61,3	58,9	58
ბალახეული	111,6	125,2	131,6	136,0	122
ერთწლიანი ბალახები	29,7	32,2	38,3	38,0	128
მრავალწლიანი ბალახები	31,1	29,2	27,0	39,3	126
საკვები ძირხეები	209,8	103,0	20,8	55,3	26

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტი. წელიწადური 2009.

ცხრილი 3.2.3. მონაცემებიდან ჩანს, ხორცის წარმოება 2008 წელს, 2001 წელთან შედარებით ქვეყანაში შემცირდა 48 პროცენტით, რძის წარმოება - 1%-ით, კვერცხის - 38%-ით, მატყლის - 11%-ით. ამავე დროს, როგორც მონაცემები გვიჩვენებს, პროდუქციის ამ სახეობებს, გარდა კვერცხისა, თითქმის 100 პროცენტს ოჯახური მეურნეობები აწარმოებს.

თუ აგრარული რეფორმის პირველ სტადიაში აქცენტი გაკეთებულია მიწათსარგებლობის გარდაქმნაზე, სოფლის მეურნეობაში ძირითადი საწარმოო ერთეულის ტრანსფორმაციაზე, პრივატიზაციაზე, დღეს უკვე პირველ პლანზე წამოწეულია აგრარული სექტორის ფინანსური პრობლემები და, უპირველეს ყოვლისა, სახელმწიფოს სოფლის მეურნეობასთან ურთიერთობის და სასოფლო-სამეურნეო კრედიტის პრობლემები.

ფინანსური უზრუნველყოფა ძირითადად კომერციული ბანკების სისტემის საშუალებით უნდა განხორციელდეს. საქართველოს

მთავრობამ, ოპტიმალური გადაწყვეტილების მისაღებად, უნდა დაუშვას სუბსიდირებული ცენტრალიზებული კრედიტი, რომელიც, საშუალებას მისცემს მცირე მეწარმეებს (განსაკუთრებით ფერმერულ მეურნეობებს) განახორციელონ თესვა, სასუქის შეტანა, რგვა და სხვა საგაზაფხულო სამუშაოები.

ცხრილი 3.2.3.

მეცხოველეობის ძირითადი პროდუქტების წარმოება
(ათასი ტონა)

	2001	2005	2007	2008	2008წ % 2001-თან
საკუთრების ყველა ფორმის მეურნეობა					
ხორცი (დაკლული წონით)	102,4	108,7	69,4	53,7	52
რძე	701,0	755,7	624,7	694,6	99
კვერცხი, მლნ.ცალი	395,4	504,6	438,1	43 7,5	62
მატყლი	1,9	2,2	1,9	1,7	89
ოჯახური მეურნეობები					
ხორცი (დაკლული წონით)	101,8	103,0	68,8	49,0	48
რძე	707,8	754,7	622,8	193,9	98
კვერცხი, მლნ.ცალი	385,3	371,5	189,7	176,3	46
მატყლი	1,9	2,2	1,8	1,7	89
სხვა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები					
ხორცი (დაკლული წონით)	0,6	1,7	0,6	4,7	7,8-ჯერ
რძე	2,2	1,0	1,9	0,7	32
კვერცხი, მლნ.ცალი	10,1	133,1	250,2	261,2	26-ჯერ
მატყლი	-	-	0,1	-	-
ოჯახური მეურნეობის წილი მეცხოველეობის პროდუქტების წარმოებაში %					
ხორცი (დაკლული წონით)	99,4	99,1	98,4	91,2	-
რძე	99,0	99,8	99,1	99,8	-
კვერცხი, მლნ.ცალი	97,4	99,7	73,6	40,2	-
მატყლი	100,0	94,7	100	100	-

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტი. წელიწადური 2009.

ასეთ დახმარებას სეზონური სახე აქვს და სახელმწიფო კრედიტსაც უწოდებენ. თუმცა, მოკლევადიან მიმდინარე წარმოების დაკრედიტებას დღეს, სხვადასხვა დონით, აწარმოებენ კოოპერატიული და კომერციული სტრუქტურებიც. დაკრედიტების სისტემა უკვე

ფართოდაა გავრცელებული, რადგან ადგილობრივი კომერციული ბანკები ხელისუფლებისაგან ცენტრალიზებულ კრედიტს ისე იღებენ, რომ ისინი მარჯას ღებულობენ ყოველთვისურად, ხოლო ძირითადი ვალი და პროცენტი მათზე იფარება სასოფლო-სამეურნეო წლის ბოლოს. ასეთ ბანკებს ევალებათ თვალყური ადევნონ საშუალებათა მიზნობრივი გამოყენების პროცესს, თუმცა, კორუფცია და კრიმინოგენური სიტუაციები რეალობაში მაინც შეიმჩნევა.

აგრარული სექტორისათვის ცენტრალიზებული სეზონური კრედიტის სხვა ფორმაც გაჩნდა ე.წ. სასაქონლო კრედიტი. გამოუვალი მდგომარეობიდან თავის დასაღწევად, დამუშავდა სოფლის მეურნეობის დაკრედიტების სასაქონლო სქემა. მრეწველობის სხვადასხვა დარგის, განსაკუთრებით, რომლებიც ასე თუ ისე, აგრარულ სექტორთაგ დაკავშირებლი, წინადადება მიეცათ მიეწოდებინათ სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებლებისათვის საწვავ-საცხები მასალები, რომელიც დაფარული იქნებოდა სეზონის ბოლოს უპროცენტო კრედიტით.

ბევრი კომპანია დაინტერესებულია სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის გარანტირებული მიწოდებით, კონტრაქტების საფუძველზე. ასეთი ტიპის კომერციული გარიგებები უფრო მეტად პასუხობს სოფლის მოთხოვნებს და სახელმწიფო კრედიტთან შედარებით, უფრო ხელსაყრე-ლია. ასე რომ, სასაქონლო კრედიტი ხელსაყრელია განსაკუთრებით პროდუქციის გადამამუშავებელი საწარმოებისთვის.

ხშირად ასეთ კომპანიებს აქვთ საკუთარი ფინანსების მარაგები და შეუძლიათ ისარგებლონ საბანკო კრედიტითაც, რადგან მათთვის ეს უფრო მისაწვდომია.

დღეისათვის, სასოფლო-სამეურნეო კრედიტებს შორის, ერთ-ერთ გავრცელებულ ფორმად კოოპერატიული კრედიტი ითვლება. არსებობს უამრავი სახის პროექტი სასოფლო-სამეურნეო კრედიტების

კოოპერაციის შექმნისათვის სხვადასხვა რეგიონში სხვადასხვა ფორმით.

ახალ, უფრო ეფექტიან წამოწყებად გვესახება პროექტი, რომელიც ითვალისწინებს ფერმერული მეურნეობების და კოოპერატივების ასოციაციების შექმნას. იგი მოგვცემს საბანკო კრედიტების კოლექტიურ გარანტიებს და სახელმწიფოსგან მიიღებს ბიუჯეტურ საშუალებებს, ფერმერული მეურნეობების მხარდასაჭერად. ამ საშუალებების ნაწილი უნდა ჩაიდოს დეპოზიტებში და გამოყენებულ იქნას გარანტიის სახით საფინანსო ინსტიტუტებისათვის, რომლებიც აკრედიტებენ კერძო ფერმერებს.

ამის მიღწევის წინაპირობად მიგვაჩნია ქვეყანაში უკვე შექმნილი კოოპერაციული საკრედიტო კავშირები. საჭიროა მხოლოდ მათი რეალური ფუნქციონირების დაწყება. ინვესტიციური კრედიტი სოფლის მეურნეობაში დღეს ნაკლებ პრობლემებს ქმნის, ვიდრე სეზონური კრედიტი.

ინვესტიციური კრედიტების პრობლემა ნაწილობრივ წყდება საბიუჯეტო საშუალებების და სხვა ფონდების ხარჯზე, რომელიც ორგანიზებულია საქართველოსთვის ტექნიკური დახმარების სახით საერთაშორისო ინსტიტუტების მიერ. ჩვეულებრივ, ასეთი კრედიტები გამოიყოფა კონკურენციულ საფუძველზე და ჩაიდება ბიზნეს გეგმაში, ასეთი სესხების უმეტესი ნაწილი გაიცემა პროექტებზე, რომელიც დაკავშირებულია სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის გადამუშავებაზე და წარმოების მომსახურებაზე.

აგრარულ სექტორში ინვესტიციური პროცესის ხელშემწყობ სახელმწიფო პროგრამად გვევლინება ე.წ. სალიზინგო ფონდის შემოღება, რომელიც იმაში მდგომარეობს, რომ მთავრობა საბიუჯეტო სარეზერვო საფინანსო მარაგებით შეისყიდის სასოფლო-სამეურნეო

ტექნიკას და სხვა საშუალებებს და გასემს მას სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებლებს პირობით, რომ ისინი აანაზღაურებენ მათ ღირებულებას განვადების პირობებით.

ამ მეთოდით შეუძლიათ იმუშაონ კერძო სალიზინგო კომპანიებმც სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის და სხვა რესურსების გამოყენების მიზნით.

დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს იპოთეკურ კრედიტს. იპოთეკა წარმოადგენს სოფლის მეურნეობისათვის საინვესტიციო რესურსების ერთ-ერთ მთავარ წყაროს, მაგრამ იგი მოითხოვს სასოფლო-სამეურნეო მიწების განვითარებულ ბაზარს. თანამედროვე პირობებში არ გვაქვს საკმარისი წინამძღვრები იპოთეკური სისტემის დამკვიდრებისათვის. სასოფლო-სამეურნეო წარმოება იმდენად შემცირდა, რომ ქვეყანაში გადამხდელუნარიანობა და მიწა სასოფლო-სამეურნეო პროექტის საწარმოებლად დაყვანილია ნულამდე. ამიტომ მიწის გირავნობის სახით გამოყენებაც ჯერჯერობით არ არის პრაქტიკაში დამკვიდრებული.

ამრიგად, სასოფლო-სამეურნეო დაკრედიტების სისტემა საქართველოში ფორმირების პირველდაწყებით სტადიაშია. მისი დანერგვის პერსპექტივები დამოკიდებულია, პირველ რიგში, ქვეყნის ეკონომიკის ფინანსურ სტაბილურობაზე. სოფლის მეურნეობა, თავისი ხანგრძლივი საწარმოო ციკლით, ეკონომიკის სხვა სექტორებთან შედარებით, ინფლაციის მაღალ ტემპებს განიცდის. მეორე მხრივ, ქვეყანაში მაკროეკონომიკური გარემოს გაუმჯობესების გარეშე ქვეყანაში არ იზრდება მოსახლეობის მსყიდველობითუნარიანობა და არ იქმნება პირობები აგრარული სექტორის აღდგენის და წარმოების მოცულობის ზრდისათვის.

ამიტომ, ეკონომიკის საერთო გაჯანსაღება წარმოადგენს სოფლის მეურნეობის საკრედიტო სისტემის ფორმირების აუცილებელ

პირობას.

გარდა ამისა, ამ სისტემის დამკვიდრებაზე დიდ გავლენას ახდენს სახელმწიფო პოლიტიკა. ჯერჯერობით, სახელმწიფო ისწრაფის უშუალო მონაწილეობა მიიღოს სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებლების დაკრედიტებაში.

ფგიქრობთ, ასეთი ტაქტიკას ძალზე ხშირად მიეყავართ მოლოდინის საწინააღმდეგო შედეგამდე. მიზანშეწონილად მიგვაჩნია სახელმწიფო საშუალებები გამოვიყენოთ არა სოფლის პირდაპირ კრედიტირებაზე, არამედ მივცეთ გარანტიები უკვე წარმოქმნილ საბაზრო სტრუქტურებს, რომლებიც იწყებენ მუშაობას სასოფლო-სამეურნეო კრედიტის ბაზარზე.

ბიზნესის დაწყების დაფინანსების წყაროები ორ ნაწილად: იყოფა: საკუთარ (სააქციო კაპიტალი) და ნასესხებ (ბანკის კრედიტი) წყაროებად. ბანკის კრედიტი მოითხოვს დაბრუნებას, მეორე - არა. საწარმოს მუდმივად ესაჭიროება ფულადი ინვესტიციებიც. კრედიტების აღება საფინანსო ბაზარზე, როგორც წესი, ძალზე ძნელია. ამიტომ, აგრობიზნესმა უნდა მოახერხოს თვითგანვითარება საკუთარი საფინანსო რესურსების ხარჯზე. მცირე ბიზნესის განვითარებისათვის დღეს უფრო მეტად გავრცელებული წყაროა საბანკო კრედიტი, თუმცა, ბევრი ბანკი მოითხოვს, რომ თავის ბიზნესში ჩაღოს საკუთარი ფინანსური სახსრების 25-50%-მდე მაინც და გარანტიად მოითხოვს კრედიტზე უძრავი ქონების ჩადებასაც. ამასთან, როგორც წესი, ისინი კრედიტს მცირე საწარმოზე უფრო მაღალი პროცენტით გასცემენ, ვიდრე მსხვილზე, თუმცა, სხვადასხვა ბანკი განსხვავებული პირობებით მუშაობს.

სესხის აღების ერთ-ერთ ყველაზე მისაღებ ფორმად სოფლის მეურნეობაში მიგვაჩნია რესურსების მიმწოდებლების კრედიტი, ანუ

საქონლის კრედიტში გაცემა. ამ შემთხვევაში, მიმწოდებლის რისკი მინიმალურია. ეფექტიანია აგრეთვე პროდუქციის რეალიზაციის შემდეგ ანგარიშსწორება, დადებული ხელშეკრულებების საფუძველზე.

ბანკისაგან კრედიტის მიღების წინ, ბიზნესმენმა უნდა გაანალიზოს თავისი ფინანსური მდგომარეობა და კრედიტუნარიანობა, გაერკვეს კრედიტს სახეებში, იმაში, თუ რა მოცულობის სესხის აღება შეუძლია, გირაო, გაეცნოს საკრედიტო შეზღუდვებს.

როგორც წესი, ბანკები კრედიტს კრედიტუნარიან, მომგებიან საწარმოზე გასცემენ. ამის დადგენაში ისინი კლიენტისაგან ორ ძირითად ფინანსურ დოკუმენტს ითხოვენ: საბალანსო უწყისს და მოგება-ზარალის ანგარიშს.

სესხის გაცემისათვის, ბანკის აგენტები დაინტერესებული არიან კლიენტის შემდეგი მონაცემებით:

- ზოგადი ინფორმაცია - აქვს თუ არა საბუღალტრო აღრიცხვა წესრიგში, როგორია საკრედიტო და დებიტორული დავალიანებების გადახდის პირობები, დროულად ხდება თუ არა ბეგარის გადახა და სხვა.

- შესაძლებელია თუ არ დებიტორული დავალიანების დაფარვა, როგორია მომხმარებლის მიერ დავალიანების დაფარვის ვადები და სხვა;

- რა მდგომარეობაშია პროდუქტის და ნედლეულის მარაგები, რას უდრის მზა საქონლის მოცულობა, ხომ არ არის დაბანდებული მარაგებში მეტისმეტად დიდ თანხა.

- უნდა გაანალიზდეს, რა ტიპის, ასაკისა და მდგომარეობისაა მოწყობილობები და ტექნიკური საშუალებები საწარმოში, როგორია შესყიდვების გეგმები.

- როცა გადაწყვეტილია სასოფლო-სამეურნეო საწარმოსათვის

კრედიტის გაცემა, მნიშვნელოვანია გაირკვეს, თუ რა კრედიტია საჭირო ბანკის ან სხვა საკრედიტო დაწესებულებისაგან.

საწარმო უნდა იყენებდეს სამი სახის კრედიტს: მოკლევადიანს, საშუალოვადიანს და გრძელვადიანს.

მოკლევადიანი სესხის დაბრუნება ხდება რეალიზებული პროდუქციიდან მიღებული ამონაგებით, საშუალო და გრძელვადიანი კრედიტის დაბრუნება კი - საწარმოს მიერ მიღებული საერთო მოგებიდან.

კრედიტის სახეობის არჩევაზე ზეგავლენას ახდენს ის, თუ რა ტიპის ფონდების დასაფინანსებლად იქნება იგი გამოყენებული.

აგრარული სექტორის ყველა საწარმოსათვის უმნიშვნელოვანესია, რომ მას ჰქონდეს სახსრების მოძიების უნარი. გარდა ზემოთ ჩამოთვლილისა, პასუხი უნდა გაეცეს ბანკის შემდეგ კითხვებზე:

1. როგორია ბიზნესმენის პიროვნული თვისებები. რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს კრედიტის დაბრუნების საქმეში;

2. რა მიზნით აპირებს იგი ფულის გამოყენებას. პასუხი განსაზღვრავს კრედიტის სახეს, რადგან ფული, რომელიც საჭიროა სეზონური საქონლის შესაძენად, უფრო სწრაფად იძლევა მოგებას, ვიდრე ფული, დახარჯული ფიქსირებული აქტივების შეძენაზე;

3. როდის და როგორ აპირებს სესხის დაფარვას?

4. იქნება თუ არა სესხის დაბრუნება საკმარისად გარანტირებული.

ბანკის მოკლევადიანი სესხის გამოყენება შესაძლებელია დებიტორული ანგარიშების დასაფინანსებლად, ვთქვათ, 30-60 დღით, ხოლო სეზონური მარაგების შესავსებად - 5-6 თვეც კი.

მოკლევადიანი სესხის მისაღებად, ბანკის ყველაზე ხშირად

გამოყენებული კრედიტის ფორმაა არაუზრუნველყოფილი სესხი. იგი სესხის სანაცვლოდ, ითხოვს ქონების ან მისი ნაწილის დაგირავებას, რადგან ბანკმა უნდა დაიცვას რისკისაგან თავისი მეანაბრები.

საშუალოვადიანი სესხის განაღდებას პერიოდად დაშვებულია 1-5 წელი, ხოლო გრძელვადიანისთვის - 5 და მეტი წელი.

სესხის მოცულობა დამოკიდებულია იმ მიზანზე, რომლის განსორციელებისათვის არის ის განკუთვნილი. ამისათვის საჭიროა სავარაუდო დანახარჯების დადგენა, დაგეგმვა, საჭირო ფულის რაოდენობა სამომავლოდ, თორმეტთვიანი პერიოდისათვის მაინც. ბიზნესმენის ფულადი ბიუჯეტი ემყარება წარსული გამოცდილებისა და მომავალი პერიოდის დაგეგმვას. ფულადი სახსრების პროგნოზი ეფუძნება ფულადი გასაღლების და შემოსავლების შეფასებას საანალიზო პერიოდში.

გარანტიის სახეები. ზოგჯერ კლიენტის ხელმოწერა ერთადერთი გარანტიაა, რომელიც სესხის გაცემისათვის სჭირდება ბანკს. სხვა შემთხვევაში, ბანკი ითხოვს დამატებით გარანტიებს. მათი სახეებია: ინდოსანტები, ვალდებულების თანამონაწილეები და თავმდებები, იჯარა, ქონების მართვის უფლების მიცემა, ქონების დაგირავების დოკუმენტი, დებიტორული დავალიანება, დანაზოგების ანგარიში, სიცოცხლის დაზღვევა, აქციები და ობლიგაციები (მსხვილი კომპანიებისათვის, რომლებიც გადაამუშავებენ ამ პროდუქტებს, ქმნიან ბრენდს და ახდენენ მათ რეალიზაციას, როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საზღვარგარეთ).

შეიძლება არსებობდეს ვალდებულების თანამონაწილეც, რომელიც იღებს ვალდებულებებს სესხის ამდენ პიროვნებასთან ერთად. ბანკი გარანტიებს ითხოვს ორივესგან.

თავდები - ნიხრის დაწესება, როგორც გარანტია გამოიყენება

თავდებობის მსგავსად, თუ ბანკი გაცემს სესხს შენობის შესაძენად და გირაოში იღებს მას. მსესხებელი და ბანკი ხელს აწერენ დოკუმენტს ბანკისათვის საიჯარო გადასახადის თაობაზე. ამ შემთხვევაში, საიჯარო გადასახადი წარმოადგენს სესხის დაბრუნების გარანტიას.

შესაძლებელია ქონების დაგირავებაც. მოძრავი ქონების დაგირავების საფუძველზე სესხის გაცემისას ბანკი მხედველობაში იღებს ქონების მიმდინარე და სამომავლო ღირებულებას, დაცულია თუ არა იგი, დაზღვეულია თუ არა. გრძელვადიანი სესხის გაცემის დროს, უძრავ ქონებას ბანკი იღებს გირაოდ, იგი სწავლობს მის ადგილმდებარეობას, დაკარგვის შემთხვევაში, მსესხებლის მიერ ქონების უკან გამოსყიდვის უფლებას, მის ფასს, თანხას, რომლითაც იგი არის დაზღვეული.

გარდა ამისა, ბევრი ბანკი იძლევა კრედიტს დებიტორულ ანგარიშებზე, რის შედეგადაც, საკრედიტო გადასახადს მომხმარებლების მაგიერ, დებიტორები იხდიან.

კრედიტი შესაძლებელია მივიღოთ დანაზოგების ბანკისათვის გადაცემით. ეს უკანასკნელი გარანტიისთვის იტოვებს კლიენტის შემნახველ ბარათს.

არსებობს კრედიტის ისეთი ფორმაც, როცა ბანკი აქციებსა და ობლიგაციებს მსხვილი ბიზნესმენებისაგან და კომპანიებისაგან გირაოდ იღებს, თუ ისინი გასაყიდად ვარგისია, საბაზრო მდგომარეობის გაუარესებისა და რეალიზაციასთან დაკავშირებული ხარჯების გათვალისწინებით, ბანკი მათ აფასებს მაღალხარისხოვანი აქციების საბაზრო ფასის არაუმეტეს, 75%-ისა. ბანკს შეუძლია მოითხოვოს კლიენტისგან დამატებითი გარანტიები იმ შემთხვევაში, თუ აქციების ფასი ბაზარზე ეცემა.

საკრედიტო ხელშეკრულება არის დოკუმენტი, რომელიც მოიცავს კრედიტის აღების ყველა პირობას. მისი დანახარჯებით კრედიტორი იცავს თავის კრედიტორულ პოზიციას და უზრუნველყოფს სესხის დროულ დაბრუნებას.

კრედიტორი თვლის, რომ სესხის ამღები უნდა ფლობდეს ისეთ ბიზნესს, რომელიც უზრუნველყოფს საკმარისი სახსრების გამოშვებას, როგორც სესხის დასაფარად, ისე სხვა საჭიროების დასაკმაყოფილებლად, რათა სესხის დაფარვისას, არ მოხდეს საბრუნავი კაპიტალის მნიშვნელოვანი შემცირება. ბანკს აგრეთვე სჭირდება ინფორმაცია მსესხებლის პირადი ფინანსური მდგომარეობის შესახებ: მისი ფულადი სახსრების მოცულობა, შემოსავლის წყაროები, ხელფასი, აქციები, ობლიგაციები, უძრავი ქონება და სხვა საკუთრება, პირადი ვალები და სხვა. ბანკი ყურადღებას აქცევს აგრეთვე მსესხებლის მენეჯერულ უნარ-ჩვევებს, მის თვისებებს, ბიზნესის სამომავლო გეგმებს.

კრედიტის მიღებისა და გამოყენებისათვის, საჭიროა მაღალხარისხოვანი მენეჯმენტის განხორციელება. ის მოითხოვს ფულის მოძრაობის ცოდნას; ფულადი საჭიროებების განჭვრეტას; სესხების შესაფერისი დროის დაბეგვრას; საწარმოს, ფერმის, ფირმის კრედიტუნარიანობის უზრუნველყოფას. ეს უკანასკნელი კარგად უნდა აისახოს ფულის ბიუჯეტში, რომელშიც ასახული უნდა იყოს: მოსალოდნელი ფულადი შემოსავლები: 1.ნაღდ ფულზე გაყიდული პროდუქცია (საქონელი); 2.დებიტორების შემონატანი; 3.სხვა შემოსავალი; 4.მოღიანი ფულადი შემოსავლები; 5.ნედლეული; 6.გაცემული ხელფასი; 7.სხვა საწარმოო ხარჯების (საექსპლოატაციო-სარემონტო ხარჯების ჩათვლით); 8.რეკლამა; 9.სავაჭრო ხარჯები; 10.ადმინისტრაციული ხარჯები (მფლობელ-მენეჯერთა ხელფასის

ჩათვლით); 11.ახალი საწარმოები და მოწყობილობები; 12.სხვა გადასახადები (ბეგარა, სავარაუდო მოგების ბეგარის ჩათვლით, დაბრუნებული სესხები, პროცენტი); 13.მთლიანი ფულადი გადასახადი; 14.მოსალოდნელი ფულის რაოდენობა თვის დასაწყისში; 15.ფულის ზრდა ან კლება (4-13); 16. მოსალოდნელი ფულის რაოდენობა თვის ბოლოს (14+15); 17.ფულის სასურველი ბალანსის (მოცულობა); 18.საჭირო მოკლევადიანი სესხი (17-16 თუ 17 მეტია); 19.ფულის, რომლის გამოყენებაც შესაძლებელია დივიდენდების გასაცემად, კაპიტალური დაბანდებების ან მოკლევადიანი ინვესტირებისათვის; ფული კაპიტალდაბანდებისათვის; 20.არსებული თანხები (19 დივიდენდების და ა.შ. გამოკლებით); 21.სასურველი კაპიტალის თანხა (11. ახალი საწარმოები, მოწყობილობები); 22.საჭირო გრძელვადიანი სესხი (21-20, თუ 21 მეტია).

ასეთ ფულის ბიუჯეტს მეწარმე უნდა ადგენდეს ყოველკვარტალურად მაინც, რადგან კრედიტორი დიდი ყურადღებით განიხილავს ბიზნესში ფულის მოძრაობას, რათა დადგინდეს, შეუძლია თუ არა ბიზნესის მფლობელს, მიიღოს შესაბამისი ფულადი სახსრები, რომ გამკლავდეს საგადასახადო ვალდებულებებს. ამის გარდა, კრედიტორს სურს დარწმუნდეს, რომ ფული, რომელიც საჭიროა საბრუნავი კაპიტალისათვის, არ იქნება გამოყენებული ფიქსირებული აქტივების შესაძენად.

სპეციალისტების გამოცდილება მოწმობს, რომ ხშირად მცირე ბიზნესის მფლობელებს ჰგონიათ, რომ ფინანსური სიძნელეები გააჩნიათ, მაშინ როდესაც რეალურად მენეჯერული პრობლემები აქვთ. ასეთ ფერმაში კრედიტმა შეიძლება დროებით შეამსუბუქოს პრობლემები, მაგრამ მომავალში ეს დავალიანება კიდევ უფრო გაართულებს მათ მდგომარეობას. მარტო ფული ვერ უზრუნველყოფს

კარგ მენეჯმენტს ბიზნესში.

მცირე ბიზნესის მფლობელები ხშირად აწყდებიან „ფულადი კრიზისის“ პრობლემებს. ეს ფულადი უკმარისობა, როგორც კვლევა გვიჩვენებს, სუსტი დაგეგმვის შედეგია. წარმოების დაგეგმვას საბაზრო ეკონომიკურ ურთიერთობის პირობებში არავინ უარყოფს. მაგალითად, იაპონიაში ისეთი მაღალი ხარისხით ბიზნესმენი ვერც კი წარმოიდგენს ამას.

„ფულადი კრიზისის“ თავიდან ასაცილებლად, უნდა დავადგინოთ, რა თანხა ჭირდება ბიზნესს ნორმალური ოპერაციების ჩასატარებლად და შემდეგ ისე უნდა დაიგეგმოს ფინანსები, მივიღოთ დაგეგმილი ფული. საჭირო ფულის რაოდენობა სხვადასხვაა, რადგან განსხვავებულია ბიზნესის სფეროები, საშუალოდ, საბრუნავი კაპიტალის 5-დან 10%-მდე ფულადი კაპიტალის სახით უნდა იყოს.

ფულის სახსრების პროგნოზი გვიჩვენებს, მიღწევადია თუ არა მოქმედების გეგმა. ბიუჯეტი კი ასახავს ფულის იმ სიდიდეს, რომელიც მიიღება ბიზნესის წარმოების შედეგად.

ფულის ბიუჯეტის სწორად დაგეგმვა ყველაზე ეფექტიანი იარაღია საჭირო ფულისა და რესურსების დასაგეგმად. ფულის ბიუჯეტის დადგენით, მიიღწევა ფინანსური ოპერაციების დაგეგმვა, მოსალოდნელი შემოსავლებისა და დანახარჯების გაანგარიშება. ბიუჯეტის შედგენის მიზანია, ფულადი სახსრების ოპტიმალური რაოდენობის შენარჩუნება და ამით ნებისმიერი მოულოდნელობისათვის მზადყოფნა.

ფულადი დაგეგმვის მიზანია:

1. უზრუნველყოთ ფულის ეფექტიანი გამოყენება შემოსავლებისა და დანახარჯების დადგენის გზით და ამის მეშვეობით, შევამციროთ ნასესხები კაპიტალის სიდიდე;

2. განესაზღვროთ დროის ის პერიოდი, როცა ფულის ნაკლებობის გამო აუცილებელია დამატებითი კრედიტის აღება. ამავე დროს, განესაზღვროთ საჭირო მინიმალური კრედიტის რაოდენობა და ამ გზით, უზრუნველყოთ ისეთი მდგომარეობა, რომ მინიმალური იყოს ჩვენი ბიზნესის კრედიტზე დამოკიდებულება;

3. დავადგინოთ კრედიტის დაბრუნების ვადა;

4. დავადგინოთ ფულის მარაგები და ახალ მოწყობილობაში ინვესტიციების პერიოდი;

5. გავარკვიოთ, რამდენად საჭიროა ბიზნესისათვის დამატებითი საბრუნავი კაპიტალი.

ფულის ბიუჯეტის შედგენისას, აუცილებელია ვიყოთ რაც შეიძლება რეალისტები. ჩვენი რეალური პირობებიდან გამომდინარე, შევეცადოთ გადაჭარბებით არ შევაფასოთ მისი რეალიზაციის მოცულობის სიდიდე, შევამციროთ დანახარჯები. [55]

ფინანსური რესურსების ფორმირება და უნარიანი გამოყენება აგრარული სექტორის უმთავრესი ამოცანაა. აგრარული სექტორის საწარმოთა საქმიანობის ფინანსური უზრუნველყოფა აიგება პროგნოზებისა და მიმდინარე ფინანსურ ინფორმაციაზე დაყრდნობით.

სამუშაო ბიუჯეტი შეფასებას აძლევს გაყიდვების მოცულობას და დანახარჯებს პროდუქციის წარმოებაზე ერთი წლის განმავლობაში. ბიზნესმენ მენეჯერისათვის ეს დაგეგმვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დოკუმენტია. იგი ფულად ერთეულში გამოისახება და ამიტომ ხშირად ფულის ბიუჯეტსაც უწოდებენ. მისი ფორმირების მეთოდი ზემოთ უკვე ავწერეთ. ახლა დეტალურად უნდა შევჩერდეთ ნაღდი ფულის ნაკადზე.

მენეჯერი მუდმივად უნდა ახდენდეს ფულადი ნაკადების შეფასებას საჭირო დონეზე მისი რაოდენობის შენარჩუნების მიზნით და ნაშთების ჩასადებად დამატებითი ფინანსირებისათვის, წარმოების

გაფართოების ან მოდერნიზაციისათვის. ფულის ნაკადის შეფასება შემდეგი მუხლების მიხედვით უნდა მოხდეს: 1.დაგეგმილი შემოსავალი (გაყიდვები ნაღდ ფულზე, კრედიტით გაყიდვა); 2.წარმოების ღირებულება; 3.საქონლის შეძენა; 4.ხელფასი; 5.გადასახადები; 6.მიწის ან შენობის იჯარა; 7.ანგარიშების გადახდა; 8.ნედლეულის ღირებულების გადახდა (თუ საქმე გვაქვს გადამამუშავებელ საწარმოსთან); 9.რეკალამა; 10.სესხები, სულ 11 ნაღდი ფულის შემცირება ან გაზრდა.

ბალანსს თან უნდა ახლდეს მთელი რიგი საანგარიშო მაჩვენებლები, რომელიც ახასიათებს საწარმოს გადახდისუნარიანობას და ფინანსურ დამოუკიდებლობას.

აგრარული სექტორის საწარმოს ფინანსური მდგომარეობის ანალიზი აქტივებისა და პასივების ანგარიშის სქემის შესაბამისად [56]

აქტივი	პასივი
ნაღდი ფული (საღაროში და ბანკში)	მოკლევადიანი კრედიტები
ფასიანი ქაღალდები	გრძელვადიანი სესხი
დებიტორული დავალიანება	სააქციო (საწესდებო კაპიტალი)
მატერიალურ ფასეულობათა მარაგი	რეზერვები და ფონდები
გრძელვადიანი ინვესტიციები	
რეალური ძირითადი კაპიტალი (მიწა, შენობები, მოწყობილობა ამორტიზაციის გამოკლებით)	დაგროვილი გაუნაწილებელი მოგება
ნეტო ძირითადი კაპიტალი	გირაო უძრავი ქონებისათვის
არამატერიალური აქტივები	

სესხის მისაღებად ბანკში წარსადგენი საინვესტიციო პროექტის ბიზნეს-გეგმის შედგენის მოკლე მეთოდოლოგია

საინვესტიციო პროექტის შინაარსი უნდა შედგებოდეს შემდეგი მუხლებისაგან:

1. სატიტულო ფურცელი;
2. შესავალი ნაწილი, ანუ პროექტის რეზიუმე უნდა შეიცავდეს პროექტის მომგებიანობის დასაბუთებას, რაში მდგომარეობს პროექტის არსი, რა თანხა უნდა ჩაიდოს, როგორია პროდუქციაზე მოსალოდნელი მოთხოვნა. დასაბუთება, რა გზით მიაღწევს საწარმო წარმატებას;
3. დარგის მიმოხილვითი ანალიზით ნაჩვენები უნდა იქნას აგრარული სექტორის რომელ დარგში (საწარმოში) იქნება პროდუქცია წარმოებული. გაჩვენოთ ამ დარგის სპეციფიკა და დონე; სად და რა სახის ანალოგიური პროდუქცია იწარმოება ბოლო წლებში: მათი მწარმოებლების (კონკურენტების) მათი ძლიერი და სუსტი მხარეების ჩვენება.
4. პროექტის არსი. უნდა იყოს პროდუქციის აღწერა, არის თუ არა დაპატენტება, აქვს თუ არა სასაქონლო ნიშანი, ანალოგიური

პროდუქციის მწარმოებელთა გამოცდილება, რით განსხვავდება გამოსაშვები პროდუქცია. მოყვანილ იქნას არგუმენტები, რომელიც განაპირობებს საწარმოს წარმატებებს.

5. საწარმოს გეგმა. წარმოდგინდეს საწარმოო პროცესის გრაფიკული სქემა; სპეციფიკური მოთხოვნები წარმოების ორგანიზაციის მიმართ; საჭირო მოწყობილობების ჩამონათვალი, მათი მომწოდებლები და მოწოდების პირობები (იჯარა, შესყიდვა); ღირებულება; ნედლო და მასალები ვისგან, რა პირობებით, საწარმოო პროდუქციის თვითღირებულება; ეკოლოგიური სისუფთავე.

6. მარკეტინგის გეგმა. წარმოებიდან დაწყებული და მომხმარებელამდე მიწოდებით დამთავრებული; ფაქტორები, რომლებიც განაპირობებ მოთხოვნას ამ საქონელზე; პროდუქციის ფასის დასაბუთება; რეკლამა;

7. საორგანიზაციო გეგმა. საწარმოს საკუთრების ფორმა; ვის აქვს ხელის მოწერის უფლება ფინანსურ დოკუმენტზე; ადგილობრივი ადმინისტრაციის დაინტერესება ამ პროექტით და რა სახის საკითხების გადაჭრა შეუძლიათ მათ.

8. ფინანსური გეგმა. მოცემული ნაწილი წარმოადგენს საკვანძოს, რადგან ამ ნაწილის მიხედვით, განისაზღვრება არა მარტო სესხის, კრედიტის აღებისათვის, არამედ საინვესტიციო პროექტების დასაბუთება და ეფექტიანობაც.

9. შემოსავალ-გასავლის გეგმა. მოცემული უნდა იყოს პროდუქციის რეალიზაციასთან დაკავშირებული ჯამური შემოსავალი და გასავალი, რომ განისაზღვროს სახსრების მოზიდვის საჭიროება თითოეული სახის პროდუქციისათვის, შემაჯამებელმა მონაცემებმა კი უნდა გვიჩვენოს ყველა ნაწარმის რეალიზაციის მოცულობა.

10. შემოსავალ-გასავლის ბალანსი პროდუქტის მიხედვით, უნდა

შეიცავდეს შემდეგ მაჩვენებლებს:

- 1.რეალიზაციის მოცულობა;
- 2.ფასი;
- 3.შემოსავალი რეალიზაციიდან;
4. მთლიანი დანახარჯები, მათ შორის:
- 5.მუდმივი;
- 6.ცვლადი;
7. თვითანაზღაურების ნულოვანი წერტილი (როდესაც არ არის, არც მოგება და არც წაგება).

11. გამოთვლის შედეგი შეესაბამება წარმოების მოცულობას, რომელიც წარმოადგენს გარდატეხის წერტილს: მხოლოდ ამ მოცულობაზე მეტი პროდუქციის გამოშვება მოიტანს მოგებას.

რენტაბელობის შიგა ნორმა განისაზღვრება, როგორც დისკონტირებული მამრავლი. ის წარმოადგენს პროცენტული განაკვეთის მინიმალურ მნიშვნელობას, როდესაც აღებული სესხები ანაზღაურდება ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ვადაში. გამოვალთ რა იმ პირობიდან, რომ შემოსავალ-გასავლის დისკონტირებული ბალანსის ჯამი ნულის ტოლია;

სესხის, ინვესტიციის ეფექტიანობის პრინციპული პირობა ისაა, რომ რენტაბელობის შიგა ნორმა არ უნდა შეადგენდეს გრძელვადიანი სესხის მიღებულ პროცენტულ განაკვეთზე ნაკლებს.

თვითამოგების ვადა განისაზღვრება, როგორც დროის პერიოდი, რომლის განმავლობაში დაგროვილი სუფთა მოგების სიდიდე გაუტოლდება ინვესტიციებს (სესხებს).

სესხის (კრედიტის) ან ინვესტიციის პროექტის რისკი. ესაა იმ საშიშროების შეფასება, რომ მიზნები, რომელიც დასახულია მათ გამო, შეიძლება მთლიანად ან ნაწილობრივ მიუღწევადი დარჩეს. შეფასება

წარმოებს მათი გამოვლენის სტადიების მიხედვით: მოსამზადებელი და ფუნქციონირების პერიოდები. ამ უკანასკნელში იგულისხმება ქვესტადიები: ფინანსურ-ეკონომიკური, სოციალური, ტექნიკური და ეკოლოგიური.

ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევა, ფაქტორების დინამიკაში განხილვა, წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების ოპერაციული და ფინანსური ბერკეტების ეკონომიკური მექანიზმი საშუალებას გვაძლევს გავაკეთოთ შემდეგი დასკვნები:

- მართვის სისტემა აგრარულ სექტორშიც სახელმწიფოებრივი მართვის ორგანული ნაწილია და მოიცავს, როგორც საკანონმდებლო, ისე აღმასრულებელი ორგანოების შესაბამის სტრუქტურებს.

- საგარეო ეკონომიკური პოლიტიკა უნდა დაეფუძნოს საერთაშორისო ორგანიზაციებთან, სხვადასხვა ქვეყნებთან, რეგიონულ და სუბრეგიონულ კავშირებთან დადებულ შეთანხმებებს და ხელშეკრულებებს. განხორციელდეს ადგილობრივი წარმოებისა და შიდა ბაზრის დაცვა.

- გატარდეს სამეცნიერო-ტექნიკური ინოვაციური პოლიტიკა.

- საკადრო პოლიტიკის ძირითადი ელემენტები უნდა გახდეს სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა მომზადებისა და გადამზადების ახალი სისტემის ჩამოყალიბება. მაღალკვალიფიციური კადრების მომზადება.

- რეგიონულმა პოლიტიკამ უნდა გაითვალისწინოს რეგიონებში აგრარული სექტორის განვითარების პროგრამაში გათვალისწინებული საერთო სახელმწიფოებრივი პრიორიტეტები და უნდა ემსახუროდეს ადგილობრივი განვითარების მიზნების, ამოცანებისა და მიმართულებების დასახვას.

- სოციალური პოლიტიკა დაემყარება სოფლად

მცხოვრებთათვის შრომისა და ცხოვრების ნორმალური პირობების უზრუნველყოფას, დემოგრაფიული პოლიტიკის გაუმჯობესებას, შესაბამისი სოციალური ინფრასტრუქტურის ფორმირებას.

3.3. აგრარული სექტორის ოპერაციული და ფინანსური პოტენციალით უზრუნველყოფის სახელმწიფო რეგულირების გზები

სასაქონლო წარმოების განვითარების კვალობაზე, მსოფლიოს ეკონომიკური აზრის წინაშე, წარმოჩნდება სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკურ პროცესებში მონაწილეობის მიზანშეწონილობის საკითხი. ამჟამად დასავლეთის მაკროეკონომიკურ თეორიაში ჩამოყალიბდა ეკონომიკური რეგულირების ორი ძირითადი მიმართულება - კეინსიანელობა და მონეტარიზმი.

ჟ. კეინსი, თავის წიგნში „დასაქმების, პროცენტისა და ფულის საერთო თეორია“, აყალიბებდა აზრს, რომ თავისუფალი ბაზრის სისტემა მოკლებულია შინაგანი წესრიგის უზრუნველყოფ მექანიზმს, რომელიც მაკროეკონომიკურ წონასწორობას განაპირობებს. ამის გამო, იგი ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის აუცილებლობას ასკენიდა.

მონეტარიზმის კონცეფციას საფუძვლად უდევს ბაზრების აპრიორი კონკურენტული იდეა, რის საფუძველზეც მათ თავისთავად შეუძლიათ წონასწორობის შენარჩუნებისაკენ სწრაფვა. ფასებისა და ხელფასების მოქნილობა, ერთობლივი დანახარჯების საქონლისა და რესურსების ფასებზე ზემოქმედების საშუალებას იძლევა და არ მოქმედებს წარმოების არსებულ დონეზე და მოსახლეობის დასაქმებაზე. ამგვარად, მონეტარიზმის არსია ფულის მოცულობის რეგულირების მეშვეობით ნაციონალური ბაზრის სტაბილიზაცია. მონეტარისტები სახელმწიფო რეგულირების მეშვეობით ნაციონალური ბაზრის სტაბილიზაციას უარყოფენ. ისინი სახელმწიფო რეგულირებას ეკონომიკისათვის დამღუპველად მიიჩნევენ და თვლიან, რომ ასეთი მიდგომა ეკონომიკის სტაბილიზაციას არ იწვევს და საწყისიდანვე ბიუროკრატიულია. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ იმ ქვეყნებში, რომელთა

ეკონომიკური პოლიტიკა მონეტარისტული მიმართულებისაა, მეწარმე სუბიექტთა კეინსიანელობის მიმდევარი ქვეყნების ფირმების შემოსავლების 35-45 პროცენტი სახელმწიფო ბიუჯეტში ხვდება დაბეგვრის მეშვეობით.

ცხადია, ზემოაღნიშნული, ზოგადი ეკონომიკური მიმართულებები თავის გავლენს ახდენს ცალკეული სახელმწიფოების მიერ აგრარული პოლიტიკის გატარებაზე და აგრარული ბაზრის რეგულირების დოზებზე, მეთოდებსა თუ მიმართულებებზე, მაგრამ ნათელია, რომ ნებისმიერი განვითარებული ქვეყნა, უპირველეს მოვალეობად მიიჩნევს აგრარულ სფეროში მოღვაწეთათვის მხარდაჭერას და ეკონომიკის ამ ნაწილზე მეტად მკაცრი სახელმწიფოებრივი კონტროლის დაწესებას. ნებისმიერი დასავლეთის სახელმწიფო გამოცდილება გამოგვადგება ამის საილუსტრაციოდ. განვიხილოთ რამდენიმე მაგალითი, რაც, რა თქმა უნდა, ევროკავშირის მიერ აგრარული ბაზრის რეგულირების ძირითადი პრინციპების ანალიზით უნდა დავიწყოთ, რადგან სწორედ ეს გაერთიანება იძლევა ნიმუშს აგრარული ბაზრის მართვის მხრივ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მართალია, ამ ბოლო დროს ამგვარი პოლიტიკის გატარების სიმძიმის ცენტრმა დასავლეთ ევროპაში ზენაციონალური გაერთიანებებისკენ გადაიხარა, მაგრამ პარალელურად, ცალკეული სახელმწიფოებიც ატარებენ აგრარულ სფეროში ეროვნულ პოლიტიკას, რომელიც არათუ ეწინააღმდეგება, არამედ ასახავს ევროკავშირის მიერ გატარებულ ზომებს.

ევროკავშირის მიერ აგრარული სექტორის რეგულირების მიზნებია:

1. სურსათით თვითუზრუნველყოფის აუცილებელი დონის მიღწევა;
2. ფასების სეზონური ცვლილებების თავიდან ასაცილებლად,

მიწოდების წინადადებების ამპლიტუდის გათანაბრება;

3. სასოფლო-სამეურნეო საქონელმწარმოებელთა შემოსავლების ზრდის უზრუნველყოფა (მაღალი საშემსყიდველო ფასების დაწესების ან დოტაციები სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებელთა მიერ შესყიდული რესურსების ფასებზე);

4. სამამულო საქონელმწარმოებელთა დაცვა მსოფლიო ბაზრის ნეგატიური გავლენის თავიდან ასაცილებლად;

როგორც ვხედავთ, ევროკავშირის მიერ აგრარული ბაზრის რეგულირების სათავე პოლიტიკაში უნდა ვეძებოთ, თუმცა, თანამედროვე ვითარებაში თითქმის შესაძლებელია პოლიტიკისა და ეკონომიკის გამიჯვნა, ხოლო ნებისმიერი ღონისძიების საბოლოო მიზანი სტაბილუ-რობის მიღწევაა. ზემოაღნიშნული მიზნების განსახორციელებლად, გამოიყენება რაოდენობრივი, საბაჟო და ფასების რეგულირება.

1. ინტერვენციები ბაზარზე აგროპროდუქციის ყიდვა-გაყიდვის მეშვეობით;

2. საგირავნო ოპერაციები;

3. სასოფლო-სამეურნეო მიწების სასოფლო-სამეურნეო ბრუნვიდან გამოყვანისათვის დოტაციების გაცემა;

4. გარემოს დაცვის ინტერესებიდან გამომდინარე, ეკოლოგიური მეურნეობის სტიმულირება.

აგრარული ბაზრის ფასებით რეგულირება ხორციელდება პროდუცენტების მიერ პროდუქციის წარმოებაზე გაწეული დანახარჯების შემცირებისათვის, აგროპროდუქციაზე სარეალიზაციო ფასების დაწესებით და რესურსების ფასების დოტირების მეშვეობით. ფაქტიურად, ყველა ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ფასი რეგულირდება, რაც მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის არსებული

თანაფარდობის შეცვლის საშუალებას იძლევა. ევროკავშირის ქვეყნები ფართოდ იყენებენ მინიმალურ (გარანტირებულ, ინტერვენციულ) ფასებს, როგორც რეგულირების ინსტრუმენტს, რომლებითაც აგროპროდუქციის შესყიდვა წარმოებს. თუ საბაზრო ფასები დაწესებულ ფასზე ქვევით ეცემა, მაგრამ მათი მოქმედება განსაზღვრულია მხოლოდ კვოტებით გათვალისწინებულ პროდუქციაზე, რომლებიც მწარმოებლებს აძლევენ ინფორმაციას უმაღლეს (უმდაბლეს) საბაზრო ფასების დონის შესახებ. პროტექციონისტული ხასიათი გაჩნია დოტაციებსაც და სამამულო მწარმოებლების უცხოელი კონკურენტებისაგან დაცვისკენაა მიმართული. ისინი ექსპორტის წახალისებისთვისაც გამოიყენება.

საბაჟო რეგულირება გამოიყენება იმპორტის შეზღუდვისა და ექსპორტის წახალისებისათვის. მისი ინსტრუმენტებია: საბაჟო მოსაკრებელი, საექსპორტო დოტაციები, ლიცენზიები და კვოტები პროდუქციის შემოტანასა და გატანაზე, ბეგარა, სანიტარული და ფოტოსანიტარული ზომები. ჩვენთან ამ კუთხით შემდეგი პირობებია:

ევროკავშირის გამოცდილების განხილვისას, შევამჩნევთ, რომ ბევრი რამ ჩვენთვის ჯერჯერობით მიუღებელი ან განუხორციელებელია. მაგალითად, ჩვენს ქვეყანას არ გააჩნია საშუალება ისეთი დონისძიებების დასაფინანსებლად, როგორიცაა: ინტერვენციები ბაზარზე აგროპროდუქციის ყიდვა-გაყიდვის მეშვეობით, ეკოლოგიური მეურნეობის სტიმულირება, აგრეთვე აგრარული პროდუქციისა თუ რესურსების ფასების დოტირება. ცხადია, ამგვარი დონისძიებების გატარების აუცილებლობის წინაშე არ ვდგავართ, მაგრამ ამჟამად, საქართველოსათვის მეტად საჭირობო საკითხი, საკუთარი აგროპროდუქციის ბაზრის დაცვა უცხოური იაფფასიანი, ხშირად უხარისხო პროდუქციისაგან. ლიბერალიზმი ამ სფეროში

დაუშვებელია და მისი გამართლება საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებით თუ კონკურენციის აუცილებლობით არ შეიძლება. ჩვენ გეგმაზომიერად უნდა შევზღუდოთ სურსათისა და სხვა აგროპროდუქციის იმპორტი ადგილობრივი წარმოების ზრდის მეშვეობით, რათა არ იქნეს დაშვებული ადგილობრივ ბაზარზე პროდუქციის დეფიციტი და, ამავე დროს, ხელი შევუწყოთ სამამულო წარმოებას. ამ მიზნების მიღწევის ყველაზე ქმედითი საშუალება, დღესდღეობით, საბაჟო რეგულირებაა.

ყურადსაღებად მიგვაჩნია, ევროკავშირის ქვეყნებში მიღებული საბაჟო რეგულირება, რომელიც გამოიყენება იმპორტის შეზღუდვისა და ექსპორტის წახალისებისათვის. მისი ინსტრუმენტებია: საბაჟო მოსაკრებ-ლები, საექსპორტო დოტაციები, ლიცენზიები და კვოტები პროდუქციის შემოტანასა და გატანაზე, ბეგარა, სანიტარული და ფიტოსანიტარული ზომები. ჩვენ მოგვიწევს ამ კუთხით ევროკავშირის გამოცდილების გაზიარება.

საკომპენსაციო მოსაკრებლები დგინდება იმ საქონლის შემოტანაზე, რომლის მიხედვით ევროკავშირის თვითუზრუნველყოფამ 100 პროცენტს მიღწია და რომლის შემოტანა ადგილობრივ ბაზარზე არ იწვევს კონკურენციის გამწვავებას. მაგალითად, ხორბლისა და რძის პროდუქტებზე ბეგარის მოღიანი თანხის 98 პროცენტი საკომპენსაციო მოსაკრებელზე მოდის; შაქარზე, საკონდიტრო ნაწარმსა და ხორცის პროდუქტებზე - 80 პროცენტი. საბაჟო გადასახადების, იმპორტზე საკომპენსაციო მოსაკრებლის შეცვლის ძირითადი მიზეზია მათი უფრო ეფექტურობა, რადგან ისინი არ არიან დამოკიდებული საქონლის საშინაო თუ საგარეო ფასებზე. მათი დონე იზრდება მსოფლიო ფასების შემცირების კვალობაზე, ხოლო ზრდის შემთხვევაში, პირიქით, მცირდება. ეს გადასახადი საკმაოდ წონადია და შესაძლოა შემოტანილი პროდუქციის ღირებულების 50 პროცენტს მიაღწიოს.

საკომპენსაციო მოსაკრებლები დგინდება საქონლის ფასებზე დაყრდნობით მარტივი და რთული წესით. შედარებით მარტივია საკომპენსაციო მოსაკრებლების გაანგარიშება საბაზისო პროდუქციის მიხედვით (მარცვლეული, შაქარი, რძე, ხორცი). ამ ჯგუფის საქონელზე მოსაკრებლები გაიანგარიშება მსოფლიო ფასებისა და ტრანსპორტირების ხარჯების ჯამს გამოკლებული საშინაო ფასები.

გაანგარიშების მეორე გზა ეყრდნობა წარმოებულ პროდუქციას. ამ შემთხვევაში, საკომპენსაციო მოსაკრებლები შეიცავს ორ კომპონენტს - მუდმივსა და ცვლადს. ცვლადი კომპონენტი გამოითვლება საბაზო პროდუქციაზე საკომპენსაციო მოსაკრებლების ფაქტიური დონის მიხედვით, ხოლო მუდმივი - მოცემული სახის პროდუქციაზე საბაზო გადასახადის დონით. ამასთან, გარკვეული სახის პროდუქციაზე ან მათ ჯგუფზე, შესაძლებელია სპეციალიზებული გადასახადებიც მოქმედებენ, რომლებიც ეყრდნობა საცნობარო ფასებს (ბოსტნეულის, ხილის, ღვინის, საქონლის ხორცის შემთხვევაში) და საიმპორტო ფასებს. სპეციალური მოსაკრებლების სამი ვარიანტი გამოიყენება. მცენარეული ზეთების იმპორტის შემთხვევაში, ეს იმითაა გამოწვეული, რომ მათი შემოტანა უკანასკნელ ხანს სულ უფრო მეტ საშიშროებას უქმნის ადგილობრივ მწარმოებლებს.

ევროკავშირი საკუთარი აგრარული ბაზრის დასაცავად მეტად მკაცრ პოლიტიკას ატარებს. ამას რამდენიმე ძირითადი მიზეზი გააჩნია, რომელთაგან უმთავრესი - საკუთარი ძალებით სურსათით თვითუზრუნველყოფის, რაც შეიძლება მაღალი დონის მიღწევაა. ევროკავშირის მიერ საკუთარი მწარმოებლის მხარდაჭერისა და სასურსათო ბაზრის რეგულირების მნიშვნელოვანი ბერკეტი ექსპორტის სუბსიდირება, რომლითაც იგი ინარჩუნებს მსოფლიოში უმსხვილესი ექსპორტიორის რენომეს. ექსპორტის სუბსიდირება გამოიყენება მსოფლიო და

ადგილობრივ ფასებს შორის არსებული სხვაობის დასაფარად.

ევროკავშირის მიერ სურსათით ვაჭრობის რეგულირების დამატებით ღონისძიებას წარმოადგენს სურსათით ვაჭრობის ლიცენზირება, რომელიც მოწოდებულია აკონტროლოს ევროკავშირის წევრ ცალკეულ ქვეყნებში სურსათის შემოტანა-გატანა. ლიცენზიები გაიცემა ევროკავშირის შესაბამისი სახელმწიფო ორგანოების მიერ და აუცილებელია საგარეო სავაჭრო ოპერაციების ჩატარებისათვის. სხვა რეკვიზიტებთან ერთად, ლიცენზიაში მითითებულია სავაჭრო ოპერაციების ჩატარების ვადები, რომლის დარღვევის შემთხვევაში, მეურნე სუბიექტის მიმართ, გამოიყენება შესაბამისი სანქციები.

ევროკავშირის ფარგლებში, დიდი ყურადღება ეთმობა აგრარულ სფეროში მოღვაწე მეწარმე სუბიექტთა მატერიალურ მხარდაჭერას. ამ მხრივ, ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პროგრამაა ფერმერული კოოპერაციის სტიმულირება. კოოპერირება საწარმოო ურთიერთობების პროგრესულ ფორმად ითვლება.

საქართველოს სოფლის მეურნეობის რეალობიდან გამომდინარე, ჩვენთვის მეტად აქტუალურია მეურნეობრიობის ასეთი ფორმისათვის მხარდაჭერა. ამიტომ, საჭიროდ მიგვაჩნია დაწვრილებით განვიხილოთ ამ სფეროში ევროგაერთიანების გამოცდილება.

ევროკავშირის ქვეყნებში ფერმერული კოოპერატივების ფინანსების ერთ-ერთი წყაროა სოფლის მეურნეობის ორიენტაციის და გარანტიების ევროპული ფონდის სახსრები და სუბსიდიები. მაგალითად, მწარმოებელთა გაერთიანებებისათვის, ეს სუბსიდიები, საერთო მასტიმულირებელი თანხების 25-50 პროცენტს შეადგენს. ფონდის სახსრებიდან სტიმულირება ხდება საბაზრო ურთიერთობების რეგულირების მიზნით, ზოგიერთ რეგიონში სოფლის მეურნეობის სტრუქტურის გასაუმჯობესებლად, თანახმად ერთიანი აგრარული

პოლიტიკის მოთხოვნებისა.

კოოპერატივის სტიმულირება სახელმწიფოს სახსრებით ხორციელდება. დოტაციები გაიცემა: მასალების და მომსახურების შეძენისათვის; პერსონალის შენახვისათვის; კაპიტალური დანახარჯები არ სტიმულირდება. წასახალისებელი დანახარჯების სია მტკიცდება ევროკავშირის კომისიის სპეციალური განკარგულებით. პირველ (მეორე, მესამე, მეოთხე, მეხუთე) წელს რეგისტრაციის მომენტიდან. სტიმულირების ზომები შეადგენს რეალიზებული პროდუქციის პროცენტს შესაბამისად, მაგრამ ის არ უნდა აღემატებოდეს ფაქტიურ ადმინისტრაციულ დახარჯებს.

როგორც აღვნიშნეთ, ევროკავშირის წევრი ცალკეული ქვეყნებიც მიმართავენ აგრარული ბაზრის განვითარების, აგრარულ სფეროში მოღვაწე მეწარმე სუბიექტთა მხარდაჭერის პოლიტიკას. განვიხილოთ რამდენიმე მაგალითი

სახელმწიფომ 13,2 მლნ ლარი მეღვინეობის ორ კომპანიას - „საქართველო 2008“ და „აკურას“ გაუნაწილა. მათ ყურძნის დაბინავება, ყურძნის წვენის, ღვინო მასალებისა და კონიაკის სპირტის ჩამოსხმა უზრუნველყვეს. სუბსიდიის ნაწილით კი, ტექნიკური დანადგარები შეიძინეს. „იაფი სესხის“ ბიუჯეტიდან ფული ასესხეს შპს „გურჯაანი - 1920“-ს. 4 მლნ ლარი გასესხებულ იქნა რამდენიმე ფერმერ-მეწარმეზე მსხვილფეხარქოსანი პირუტყვის სასაკლავო მეურნეობისა და აგრეთვე ხილისა და ბოსტნეულის შესანახი სათავსების მოსაწყობად. („ეკონომიკური პალიტრა“. №95-2009)

ქართველმა გლეხებმა ოჯახურ მეურნეობებში ჩაბარებულ ყურძენზე სახელმწიფოსაგან დოტაციის სახით დამატებითი თანხა-ვაუჩერი მიიღეს, რომელიც 1 კგ. რქაწითელზე 15 თეთრს, ხოლო 1 კგ. საფერავზე - 25 თეთრს შეადგენდა.

საფრანგეთი აგრარული სექტორისადმი სახელმწიფო მხარდაჭერის კარგი მაგალითია. იქ ასეთი მრავალი პროგრამა არსებობს და მათი წილი სოფლის მეურნეობის მთლიანი შემოსავლების 5-15 პროცენტამდე მერყეობს. საფრანგეთში აგრარული სექტორისადმი სახელმწიფო მხარდაჭერის შემდეგი ძირითადი სახეები გამოიყენება:

1. ახალგაზრდა ფერმერების კეთილმოწყობისათვის გაწეული დოტაციები. დახმარების მისაღებად ახალგაზრდა ფერმერს უნდა გააჩნდეს სასოფლო-სამეურნეო განათლება და შესაბამისი პროფესიული ჩვევები. მთიან რეგიონებში ახალგაზრდებმა უნდა მიიღონ 108-162 ათას ლარამდე, ანუ არაკეთილსაიმედო რეგიონებში 67-100 ათას ლარამდე, დანარჩენებმა - 52-789 ათას ლარამდე. ახალგაზრდა ფერმერებისათვის განკუთვნილი უნდა იყოს შეღავათიანი კრედიტები (წლიური 3.4-6,6 პროცენტი).

2. მთიანი და არახელსაყრელი ბუნებრივი პირობების მქონე რაიონების ფერმერებისათვის გათვალისწინებულია საკომპენსაციო დახმარება. ეს სპეცდახმარება დაწესებულია სოფლისა და ტყის მეურნეობის სამინისტროს მიერ და განკუთვნილია იმ მეცხოველეობის ფერმებისათვის, რომლების განლაგებულები არიან აღნიშნულ რაიონებში. ერთ სულ ძროხაზე სუბსიდიების ოდენობა 163-933 ლარამდე მერყეობს, მაგრამ მათი რაოდენობა ერთ ფერმაში არ უნდა აღემატებოდეს 50 პირობით რქას. მემცენარეობის მიმართულების ფერმებისათვის გაიცემა 764 ლარი დახმარება ერთ ჰექტარზე. საკომპენსაციო დახმარებები ძირითადად სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გაიცემა.

3. სუბსიდიები და სესხები სასოფლო სამეურნეო წარმოების ეფექტიანობის ზრდისა და ფერმერთა ცხოვრების პირობებიც გაუმჯობესებისათვის. განკუთვნილია მაღაკვალიფიციურ ფერმერთა-

თვის 58 წლის ასაკამდე, რომელთაც დაქირავებული ჰყავთ 1-3 მუშა. ამ სუბსიდიების და სესხების გაცემის ძირითადი პირობაა ფერმერის ვალდებულება ყოველწლიური შემოსავლების გაორმაგების შესახებ.

4. დოტაციები გაიცემა სტიქიური მოვლენებით დაზარალებულ სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებზე და მას სტიქიური უბედურების ნაციონალური ფონდი გასცემს.

5. დახმარებები რძის წარმოების შეწყვეტისათვის, რომელიც რძის წარმოების კვოტების გამოა დაწესებული. დოტაციები ერთ ლიტრ რძეზე შეადგენს 2,91 ლარს.

6. სპეციალური დოტაციები, რომელთა მოცულობა და სახეები დგინდება არსებული ეკონომიკური ვითარებიდან გამომდინარე, ამ დოტაციების ხარჯზე შემცირდება ფერმერების გადასახდელები სოცუზრუნველყოფის ფონდში, მიწის ბეგარა შემცირდა, ამ დოტაციებით გაიცემა პრემია მერძეული მიმართულების ძროხების შენახვისათვის.

7. სუბსიდიები ფერმერთა სასოფლო-სამეურნეო შემოსავლების ზრდისათვის გაიცემა იმ ფერმერებზე, რომელთაც სურთ აღადგინონ და სპეციალიზაციის საშუალო-რეგიონულ დონემდე მიიყვანონ თავისი მეურნეობა.

აღნიშნულის გარდა, კიდევ რამდენიმე სახის სუბსიდია არსებობს, რომელიც მიმართულია გარემოს დაცვისაკენ, მცირე სარწყავი სისტემების შექმნისაკენ და სხვა.

აგრარული წარმოების მხარდასაჭერად, გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაშიც ფართო მოძრაობაა გაშლილი. ამ მხრივ, ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პროგრამაა ახალგაზრდა ფერმერების სტიმულირების პროგრამა. თუ გავითვალისწინებთ, რომ გერმანიაში ახალგაზრდად ითვლება 40 წლამდე ასაკის ფერმერი, გასაგები გახდება, რომ ზემოთ

აღნიშნული პროგრამა გერმანიის სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებელთა უდიდეს და უკეთეს ნაწილს მოიცავს. ახალგაზრდა ფერმერს დახმარების მიღებისათვის შემდეგი პირობები წაეყენება: იგი დაზღვეული უნდა იყოს ავადმყოფობისაგან, უნდა ჰქონდეს სასოფლო-სამეურნეო პროფესია, მისი მეურნეობა სამუშაოთი უნდა უზრუნველყოფდეს, არანაკლებ, ერთი ადამიანისა, იგი მუდმივად უნდა დასახლდეს სოფელში, სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებლის რანგით. ფინანსირების სხვა წყაროებიც არსებობს. მაგალითად, საინვესტიციო სტიმულირებისა და აგრარული კრედიტების პროგრამები ასტიმულირებს ფერმერების ფინანსურ დაბანდებებს პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებისათვის და სხვა სახის პროდუქციის წარმოების დაწყებისათვის. ამას გარდა, ფინანსდება პროდუქციის თვითღირებულების შემცირებისათვის მიმართული ღონისძიებები.

შედავათები აგრარული კრედიტების პროგრამით შეუძლიათ მიიღონ ფერმერებმა, რომელთა წლიური შემოსავლები აგრარული წარმოებიდან არ აღემატება 120 ათას ევროს. საინვესტიციო სტიმულირების პროგრამით ახალგაზრდა ფერმერებს შეუძლიათ მიიღონ დოტაცია, რომელიც მიღებული კრედიტების 5 პროცენტს შეადგენს. დოტაცია შეიძლება შეიცვალოს შემცირებული პროცენტის განაკვეთით. არახელსაყრელი ბუნებრივი პირობების მქონე რაიონებში მცხოვრები ახალგაზრდა ფერმერებისათვის საპროცენტო განაკვეთი მცირდება 7 პროცენტით (სხვა ფერმერებისათვის 6 პროცენტით).

ევროკავშირის ფარგლებში სულ უფრო ფართო ხასიათს იღებს ეკოლოგიურად სუფთა სასოფლო-სამეურნეო როდუქციის წარმოებისათვის დაწყებული მოძრაობა. დასავლეთის ბევრი სახელმწიფო უკვე ატარებს ეკოლოგიური ფერმეებისათვის მხარდამჭერ კომპანიას. ამ მხრივ ყველაზე მოწინავეა ავსტრია. აქ ეკოლოგიური

სოფლის მეურნეობის ფარგლებში გრძელდება ბიოპროდუქტების წარმოების სუბსიდირება. იმ სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებზე, სადაც მიმდინარეობს ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციის წარმოება, შემდეგი ოდენობის დახმარება გაიცემა: ერთ ჰექტარ სახნავზე - 4500 ევრო, ერთ ჰექტარ ნაყოფის მომცემ მრავალწლიან ნარგავობაზე - 6000 ევრო, ერთ ჰექტარ ვენახზე - 10000 ევრო. თუ ჩატარებული კონტროლი გვიჩვენებს, რომ ბიოფერმის მეთოდები პასუხობს ევროკავშირის ნორმატივებს, ფერმერი ერთ ჰექტარზე დამატებით 500 ევროს იღებს.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში ეკონომიკური პოლიტიკა შედარებით ლიბერალურია, ვიდრე დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში. ცხადია, საერთო ვითარება აგრარულ სექტორზეც აისახება, მაგრამ როგორც ყველა განვითარებული სახელმწიფოს მთავრობა, ამერიკის შეერთებული შტატების ადმინისტრაციაც განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს სოფლის მეურნეობას. ამის დასტურია, თუნდაც ის ფაქტი, რომ ამერიკის სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ბიუჯეტი 1991 წელს შეადგენდა 55 მილიარდ დოლარს. ამერიკის მთავრობა არ აკონტროლებს ფასებს სოფლის მეურნეობის პროდუქციაზე, ის სახელმწიფო კრედიტებზე საპროცენტო განაკვეთებსაც არ ადგენს და ეს ფინანსურ ბაზარზე წესდება კომერციული გზით. მაგრამ აქ საკმაოდ ფართოდ გამოიყენება ფერმერისათვის პირდაპირი, მიზნობრივი დახმარების პრაქტიკა. ამის გარდა, სახელმწიფო მონაწილეობს საბაზრო ინფრასტრუქტურის შექმნაში ასტიმულირებს ექსპორტს, დიდი სახელმწიფო პროგრამაა შემუშავებული ირიგაციის განვითარებისათვის. ამერიკის შეერთებულ შტატებში აგრარული სექტორის მხარდაჭერის ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზია საკუთარი მწარმოებლების დაცვა. საერთოდ, ამერიკა ყოველთვის უჭერდა მხარს აგრარული პროდუქციის გაჭრობის ლიბერალიზაციას და მას ამის

მყარი საფუძველიც აქვს. ეს ქვეყანა სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისათვის ყველაზე უფრო ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობებით გამოირჩევა. მისი მიწების ნაყოფიერების საშუალო დონე ორჯერ სჭარბობს დასავლეთ ევროპის ანალოგიურ მაჩვენებლებს. მიუხედავად ამისა, აშშ-ს სახელმწიფო ფინანსური მხარდაჭერის მოცულობა მეტად შთამბეჭდავია.

პირდაპირი სუბსიდიების დიდი წილი მოდის მარცვლის მწარმოებელ ფერმებზე და ეს გასაგებია, თუ ამ პროდუქციის განსაკუთრებული სტრატეგიულ მნიშვნელობას გავითვალისწინებთ. დიდი დახმარება ეწევა სახორცე და სარძეო მესაქონლეობას. ამ სამი სპეციალიზაციის მსხვილ ფერმებზე მოდის მთლიანი თანხის, დაახლოებით, 87 პროცენტი.

განვითარებული ქვეყნების მიერ აგრარული ბაზრის რეგულირების პრაქტიკა მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვაწვდის საქართველოს სოფლის მეურნეობის საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებისათვის, მაგრამ ამ კუთხით გასაკუთრებით საინტერესოა პოსტკომუნისტური ქვეყნების გამოცდილება, რომლებიც იმ ანალოგიური პრობლემების წინაშე იდგნენ, რომელთა დაძლეवासაც დღეს ჩვენ ვცდილობთ.

ქვემოთ მოგვყავს აღმოსავლეთ ევროპის ეკონომიკურად ყველაზე უფრო განვითარებული ქვეყნის, ჩეხეთის პრიორიტეტული აგრარული პროგრამების ნუსხა, რომელიც სახელმწიფო სუბსიდიების მეშვეობით ფინანსდება:

- აგრარული სექტორის ინფორმატიზაციისაკენ მიმართული სუბსიდიები;
- საკონსულტაციო ფირმებისადმი მხარდამჭერი სუბსიდიები;
- სატყეო მეურნეობის სუბსიდირება;

- საწყალოსნო მეურნეობის სუბსიდირება;

უშუალოდ სახელმწიფოს მიერ ფინანსდება შემდეგი პროგრამები:

- საძოვრების შექმნის გზით მემცენარეობის რესტრუქტურიზაცია;
- გატყიანებით მემცენარეობის რესტრუქტურიზაცია;
- მევენახეობის, მებაღეობის ნარგავობის განახლება;
- ლანდშაფტის კულტურულ მდგომარეობაში შენარჩუნება;
- სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის საბოლოო გამოყენების რესტრუქტურიზაცია;
- მეფუტკრეობის განვითარება;
- მეხორცული მიმართულებების ძროხების შენახვა;
- სასოფლო-სამეურნეო ცხოველების გენეტიკური პოტენციალის შენარჩუნება;
- სასოფლო-სამეურნეო მცენარეების თესლისა და ნარგავების გაუმჯობესება;
- ცხოველთა გაჯანსაღება;
- მცენარეთა გაჯანსაღება.

როგორც ვხედავთ, უმრავლესობა ზემოაღნიშნული პროგრამებიდან მეტად აქტუალურია საქართველოსთვის. განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია აგრარული სექტორის ინფორმატიზირება, მრავალწლიანი ნარგავებისა და ცხოველთა ჯიშების სრულყოფის პროგრამები.

იმის გამო, რომ სასოფლო-სამეურნეო ეკონომიკა და მისი სასურსათო სექტორი სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვნად ითვლება, ქვეყნების უმრავლესობა ამა თუ იმ სახით ერთვება აგრარული ბაზრის ფუნქციონირებაში. თუმცა, ეს გარემოება დღესაც იწვევს კამათს.

სახელმწიფო ჩარევის მოტივაცია ხდება იმით, რომ სურსათს,

როგორც საქონელს, ქვეყნისათვის სტრატეგიული მნიშვნელობა აქვს. მოსახლეობის სურსათის მისაღები ფასებით უზრუნველყოფა საჭიროა სოციალური სტაბილურობის და სახელმწიფო პოზიციების განმტკიცებისათვის. ამიტომ იგი ხშირად, გარკვეულწილად, თმობს მთელი ეკონომიკის ეკონომიკურ ეფექტიანობას სასურსათო უსაფრთხოების საკუთარი წარმოების კვების პროდუქტებით მოსახლეობის თვითუზრუნველყოფის სასარგებლოდ.

სახელმწიფოს ჩარევა საბაზრო აგრარულ ეკონომიკაში, ჩვეულებრივ, გამართლებულადაა მიჩნეული, თუმცა, ამ სიტუაციაში აგრარული პოლიტიკა მარტივი არაა, რადგან ასეთი ჩარევა აიძულებს ვიღაცას გასწიროს საკუთარი ინტერესები საზოგადოებრივი ინტერესებისათვის. ბაზრის რეგულირების პოლიტიკა არასოდეს დააკმაყოფილებს აგრობიზნესმენების, მომხმარებლებისა და საზოგადოების ინტერესებს ერთდროულად. ასე რომ, არჩევანის გაკეთება ძალზე ძნელია.

კონკრეტულად, ჩვენს სინამდვილეში სერიოზული სახელმწიფო მხარდაჭერის გარეშე, საგრძნობი მასშტაბებით სურსათმწარმოებლების (განსაკუთრებით, წვრილ, ოჯახურ მეურნეობათა) კომერციულ სასაქონლო საწარმოებად გადაქცევა ყოვლად შეუძლებელია. პროდუქციის საბაზრო ფასების დაცემის შემთხვევაში, სახელმწიფომ, დოტაციების სახით, კომპენსაცია უნდა გაუწიოს მათ ისეთი მოცულობით, რომელიც საჭიროა სამეურნეო საქმიანობის ეფექტიანობის შესანარჩუნებლად მოცემულ რეჟიმში და გაფართოებული კვლავწარმოების პირობების შექმნისათვის. დასავლეთის ყველა განვითარებულ ქვეყნებში ხდება აგრარული სექტორის დოტაცია. „ხანდახან ფერმერთა მთელი ხარჯების 50-75%-ს სახელმწიფო ღებულობს თავის თავზე“. [57] 1990 წლის მონაცემებით, ინგლისში

სახელმწიფო სუბსიდიების მოცულობა ტოლი იყო ფერმერების მიერ წარმოებული პროდუქციის ღირებულების 48%-ს, აშშ-ში - 30%, იაპონიაში - 68%-სა და კანადაში - 41%. [58]

პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ სახელმწიფოს მიერ ფასების რეგულირება ბევრ ქვეყანაში ხდება. მაგალითად, ისეთ ქვეყნებში როგორიცაა, აშშ, იაპონია, საფრანგეთი, ბელგია, შვეიცარია, ინგლისი, გერმანია, შვედეთი, სახელმწიფო მიერ დარეგულირებული ფასების ხვედრითი წონა 25-დან 40 პროცენტამდე აღწევს, ჩინეთში - 50%-ზე მეტსაც. ეს საშუალებას აძლევს სახელმწიფოს ჩააყენოს ფასები ეკონომიკურ ცვლილებებთან დამოკიდებულებაში, შეარბილოს ინფლაციური პროცესების ზემოქმედება მოსახლეობის ცხოვრების დონეზე. საბაზრო ურთიერთობათა გავლენით სტიქიურად ფორმირებული ფასები ხშირად საწინააღმდეგოდ მოქმედებს.

არ უნდა გვეშინოდეს იმის, რომ ეს მოითხოვს მნიშვნელოვან დოტაციებს. დოტაციების ნულამდე დაყვანა შეიძლება შიდაკომპლექსური გადანაწილების მექანიზმით. ფასების რეგულირების სიცოცხლისუნარიანი მექანიზმის დამუშავების პრობლემა ჩვენთანაც

როგორც ჩანს, აგრარული წარმოების სახელმწიფო რეგულირება აუცილებელია. ამაში ვგულისხმობთ არა თვით პროდუქციის გაცვლის პროცესში ჩარევას, არამედ იმას, რომ სახელმწიფომ ნაკლებად მომგებიანი პროდუქციის წარმოებაზე უნდა გამოაცხადოს კონკურსი, გარკვეული შეღავათებით, რაც უზრუნველყოფს ამ პროდუქტების წარმოების მომგებიანობას. ესაა გარანტია იმისა, რომ სახელმწიფო მთლიანად შეისყიდის მათ საბაზრო ფასებით, მისცემს შეღავათიან კრედიტებს მათ მწარმოებლებს, დანაკარგების დაზღვევის გარანტიას, შეამცირებს გადასახადების განაკვეთებს და სხვა.

უნდა მოხდეს აგრარულ სექტორში სახელმწიფოს ჩარევის

პრინციპების, მეთოდებისა და ფორმების მთლიანი გადასინჯვა.

ცოტა ხნის წინ ფიქრობდნენ, რომ სოფლის მეურნეობაში სამეწარმეო პირობების შექმნისათვის საკმარისია განვახორციელოთ ორი ძირითადი ღონისძიება: მიწა გადავცეთ გლეხებს კერძო საკუთრებაში და უარი ვთქვათ სახელმწიფოს ჩარევაზე მათ საქმიანობაში. დღეს, როცა ორივე ეს პირობა შესრულებულია, თვალსაჩინო გახდა, რომ სახელმწიფო რეგულირებისა და მხარდაჭერის გარეშე სოფლის მეურნეობას, არამცთუ ჩვენთან - სარისკო სამთო მიწათმოქმედების ქვეყანაში, არამედ არც სხვა ქვეყანაში ნორმალური ფუნქციონირება და განვითარება არ შეუძლია.

აგრარული სექტორის სახელმწიფო რეგულირების ძირითადი მიმართულებები უნდა გახდეს:

- სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების, ნედლეულის და სურსათის რეალური ბაზრის ფორმირება და ფუნქციონირება;
- შეღავათიანი დაფინანსება, კრედიტები, დაზღვევა, გადასახადები;
- სამამულო საქონელმწარმოებლების ინტერესების დაცვა;
- სოფლის სოციალური სფეროს განვითარება;
- საინვესტიციო საქმიანობის მხარდაჭერა, ძირითადად ღიზინგის გამოყენებით;
- ნიადაგის ნაყოფიერების ამაღლება, სამელიორაციო და სისტემების შენახვა, სასოფლო-სამეურნეო კულტურებისა და პირუტყვის მავნებლებთან და ავადმყოფობასთან ბრძოლა, გარემოს დაცვა და სხვა, რომლის ხარჯებს კერძო, მცირე, ოჯახური მეურნეობა ვერ გასწევს;
- კომპენსაცია და დანახარჯების ნაწილის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დაფარვა, რომელიც გაწეული იქნება სასოფლო-სამეურნეო

საწარმოების მიერ მატერიალური რესურსების და ენერგომატარებლების შეძენაზე, დოტაციები საჯიშე მეცხოველეობის, ელიტური (ჰიბრიდული) მეთესლეობის განვითარებაზე.

უნდა დარეგულირდეს საგადასახადო სისტემაც. სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების მწარმოებელთა დაბეგვრის დონე, რაც შეიძლება დაბალი უნდა იყოს გადამხდელთა სხვა ჯგუფთან შედარებით. ბევრ ქვეყანაში ხარჯები, რომელსაც ფერმერი წევს მრავალწლიანი ნარგავების გაშენებაზე, მიწების მეღიორაციაზე, პირუტყვის სულადობის გაზრდაზე, ტექნიკურ საშუალებათა შეძენაზე და საერთოდ, წარმოების ინტენსიფიკაციაზე, აკლდება იმ თანხას, რომელიც ექვემდებარება საშემოსავლო გადასახადს. შედავათებით ხდება ფერმერთა მომსახურე საწარმოთა წახალისებაც.

სოფლის საქონელმწარმოებლების საგადასახადო სისტემა ჩამოყალიბებული უნდა იქნას საკანონმდებლო აქტებით, რომელიც არეგულირებს გადასახადების ძირითადი სახეების გაანგარიშებისა და გადახდის წესებს.

მაგალითად, დამატებითი ღირებულების გადასახადისაგან უნდა განთავისუფლდეს პროდუქცია, რომელიც წარმოებულია ყველა ფორმის სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებში, თუ მათი რეალიზაცია არ ხდება მომხმარებელზე უშუალოდ; მოგებით, რომელიც მიღებულია საკუთარი წარმოების პროდუქციის რეალიზაციით. ასეთი პროდუქციის ნომენკლატურა განისაზღვრება სტანდარტების კლასიფიკატორებით. ამ სახის გადასახადისაგან უნდა განთავისუფლდეს პროდუქციის სახეები და არა საწარმო. ეს ნიშნავს, რომ ასეთ საწარმოთა მოგება, რომელიც მიიღება სხვა სახის საქმიანობით, მოგების გადასახადით იბეგრება საერთო საფუძველზე. შედავათები გადასახადზე მოგებიდან ვრცელდება იმ საკრედიტო ორგანიზაციებზეც, რომლებიც ემსახურებიან

აგრარულ სექტორს. 8%-ით უმცირდება იგი ბანკს, თუ იგი კრედიტების 50%-ს გასცემს სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებზე. ეს შედეგად იქნება ვეღარა იმ მცირე საწარმოებზე, რომელიც ემსახურება აგრარულ სექტორს. გადასახადით საწარმოს ქონებაზე არ იბეგრება სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მწარმოებელი, გადამამუშავებელი და შემნახავი საწარმოები, თუ ამონაგების საერთო თანხაში 70%-ზე მეტი მათზე მოდის. ისინი საგზაო ფონდში გადასახდელებისაგანაც უნდა განთავისუფლდნენ, თუ მათ შემოსავალში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული მოგება 70%-ზე მეტია.

აგრარული სექტორის მეწარმეთა საგარეო-ეკონომიკური კავშირების რეგულირებისათვის, ქვეყნისა და რეგიონების მასშტაბით, უნდა გატარდეს შემდეგი ღონისძიებები:

- საექსპორტო და საიმპორტო ოპერაციათა ტარიფების რეგულირება, რომელიც მიმართული იქნება შიდა ბაზრის დასაქმებულ მეწარმეთა დასაცავად. ცალკეულ შემთხვევაში, შემოღებულ იქნას ქვოტებიც ცალკეული სახის პროდუქციის და სურსათის ექსპორტზე და იმპორტზეც კი.

- პრეფერენციული საბაჟო რეჟიმების შექმნა სურსათის, ნედლეულის, ტექნოლოგიური მოწყობილობების, სათადარიგო ნაწილების და სხვა საშუალებების შემოსაზიდად, რომელზე მოთხოვნილება საკმაოდ მაღალია ვერ აკმაყოფილებს;

- საზღვარგარეთელ პარტნიორებთან, აგრეთვე სექტორის საწარმოთა საზღვარგარეთელ ფირმებთან ინტეგრაციული და კოოპერატიული კავშირების სტიმულირება საერთაშორისო შეთანხმებების საფუძველზე;

- სახელმწიფო ხელშეწყობა ერთობლივი ტიპის საწარმოთა შექმნისათვის;

- პროდუქციის ექსპორტის გაფართოება;
- საექსპორტო ინფრასტრუქტურის განვითარება;
- საშუალებათა ნაწილი, რომელიც მიიღება სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის, ნედლეულის და სურსათის იმპორტულ და ექსპორტულ საბაჟო გადასახადისაგან უნდა წარიმართოს საწარმოთა სახელმწიფო მხარდაჭერისათვის;
- სპეციალური კანონებით უნდა შეიზღუდოს ისეთი პროდუქტების შემოზიდვა, რომლის წარმოებაც ჩვენვე შეგვიძლია, რათა წავახადისოთ საკუთარი სურსათმწარმოებლები და დავტვირთოთ სამუშაოთი პროდუქციის გადამამუშავებელი ადგილობრივი საწარმოები.

უკანასკნელ წლებში, აგრარული სექტორის შემცირების გამო, მსოფლიო მასშტაბით სოფლის მოსახლეობა სწრაფი ტემპით შემცირდა. ჩვენს სინამდვილეში კი, ქვეყანაში გატარებული აგრარული რეფორმის ერთ-ერთი დადებით ფაქტორს წარმოადგენს სწორედ ის, რომ უკანასკნელი 10 წლის (1990-2008^{წწ}) განმავლობაში იგი თითქოს უცვლელია. როგორც აღვნიშნეთ, სტაბილურად 42%-მდე შეადგენს ქვეყნის მოსახლეობის მთელ რიცხვში.

მიუხედავად ამისა, იმის გამო, რომ ქვეყნის ბევრი რეგიონი განეკუთვნება აგრარული წარმოებისათვის სარისკო, არახელსაყრელ სამთომიწათმოქმედების ზონას, სადაც მიწები ხასიათდება დაბალი პროდუქტიულობით (მათი რიცხვი 40%-ზე მაღალია), საჭიროა აქ ფუნქციონირებადი წვრილი, გლეხური, ოჯახური მეურნეობების კომპენსაციური ანაზღაურების ფორმის შემოღება, როგორც ეს ანალოგიური ბუნებრივი პირობების მქონე ბევრ ქვეყანაში ხდება. მათ დახმარება უნდა გაეწიოთ პირდაპირ ჰექტარზე ან პირუტყვის სულადობაზე გაანგარიშებით.

სოფლის მეურნეობის მხარდაჭერის დასასაბუთებლად, უნდა წამოგაყენოთ ერისათვის ფერმერული მეურნეობის მნიშვნელობის არგუმენტი. სოფელი წარმოადგენს ტრადიციულ ეროვნულ ფასეულობათა შემნახველად, სოციალური სტაბილურობის შენარჩუნების და ეკონომიკური სამართლიანობის გარანტს. მოსახლეობის გარკვეული ნაწილი აუცილებლად უნდა ცხოვრობდეს სოფლად.

სახელმწიფო რეგულირების საქმეში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია ბუნების დაცვის არგუმენტიც. სოფლის მეურნეობა წარმოადგენს ბუნების ერთ-ერთ ძლიერ დამბინძურებელს მინერალური სასუქები, პესტიციდები, ჰერბიციდები, ნიადაგის ხვნის მაღალი დონე, ფლორისა და ფაუნის შემცირება და სხვა, წარმოადგენს ეკოლოგიური სიტუაციის გაუარესების ფაქტორებს. ყოველივე ეს, სახელმწიფოს ჩარევის უფლებას აძლევს. ისე, როგორც ბევრ ქვეყანაში, ჩვენთანაც უნდა დავიწყოთ მეურნეობათა სტიმულირება ეკოლოგიურად სუფთა ტექნოლოგიების გამოყენებისათვის.

სასოფლო-სამეურნეო ბაზრის დარეგულირების ფორმად უნდა გადაიქცეს სავაჭრო პროტექციონიზმი, რითაც შიდა მწარმოებელი დაცული იქნება გარე ექსპანსიისაგან.

სოფლად სტრუქტურული პოლიტიკის გატარების ამოცანაა იმ პირთა საერთო რიცხვის შემცირება, რომლებიც არსებობენ მხოლოდ სასოფლო-სამეურნეო შემოსავლით. მილიონზე მეტი სურსათმწარმოებელი, ჩვენთანაა პატარა ქვეყნისათვის, ძალზე ბევრია. ამის გაკეთება შეიძლება ორი ღონისძიების გატარებით: ფერმერთა რიცხვის შემცირებით და ფერმერთა საშუალო სიდიდის გაზრდით, სადაც ეს შესაძლებელია. ამაში იგულისხმება, როგორც სოფლად დასაქმების ალტერნატიული ვარიანტების განვითარება, ისე ფერმერულ მეურნეობების კოოპერატიულ, მსხვილ ფერმერულ მეურნეობებად

გარდაქმნა.

ღონისძიებებმა, რომელიც მიმართული უნდა იქნას სოფლის ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებისაკენ, უნდა მოიცვას პროექტები და პროგრამები, რომელიც გათვალისწინებული იქნება გზების მშენებლობაზე, წყალ-გაზ და ენერგომომარაგების უზრუნველყოფაზე (განსაკუთრებით, სამთო მიწათმოქმედების რეგიონებში), ჯანმრთელობის დაცვის დაწესებულებების და სკოლების მშენებლობაზე და სხვა.

ჩამოთვლილი ღონისძიებები არ იქნება სრული, თუ რამდენიმე სიტყვას არ ვიტყვით მომხმარებელთა მხარდაჭერის პროგრამებზეც. განვითარებულ ქვეყნებში გადასახადის გადამხედებს (ანუ მეწარმეებს) აწერენ გარკვეულ გამოსაღებს ფერმერების სასარგებლოდ. მაგრამ, ამავე დროს, როცა სახელმწიფო ყიდულობს ფერმერებისაგან პროდუქციას საბაზრო ფასებით, უნარჩუნებს მათ მოგებას და შემდეგ ყიდის მას შედარებით დაბალი ფასებით მოსახლეობაზე. ამით მომხმარებელს ხელს უწყობს საკვები პროდუქტებით უზრუნველყოფის საქმეში.

მომხმარებლების მხარდაჭერის ასეთი ფორმა ხორციელდება სასურსათო საზოგადოებრივი პროგრამების მეშვეობით.

სამწუხაროდ, უნდა ვაღიაროთ, რომ ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე კრიზისულ ეტაპზე ზემოთ ჩამოთვლილი ღონისძიებების უმრავლესობა რჩება მხოლოდ სურვილებად.

და მაინც, რადგან დღევანდელ ბაზარზე სუფთა კონკურენცია არ არსებობს და ამიტომ ბევრი პრობლემური საკითხის გადაჭრაა საჭირო, მაინც შეიძლება სახელმწიფო რეგულირების მეთოდებით ამ „თავისუფალი ბაზრის“ მექანიზმის გატარება და ამ გზით საზოგადოებისთვის საჭირო ბევრი ეკონომიკური პრობლემა გადაჭრა.

3.4. აგრარული სექტორის ოპერაციული და ფინანსური უზრუნველყოფის სტრატეგიული მიმართულებები

აგრარული სექტორის ფინანსურ უზრუნველყოფას ხელს უშლის ის, რომ ქვეყანაში საბანკო-საკრედიტო სისტემა საწყის მდგომარეობაშია, არაა უზრუნველყოფილი მატერიალური წარმოების განვითარების დაფინანსების სისტემა (გრძელვადიანი დაკრედიტება). აგრარულ სექტორში მონაწილე სუბიექტებისა და ორგანიზაციების განხილვა შეუძლებელია იმ საბაზრო სისტემისგან განცალკავებულად, რომელთა ელემენტებს ისინი წარმოადგენენ. საბაზრო სისტემაში დღეისათვის ჩამოყალიბებულია საფინანსო სისტემის ორი ძირითადი ტიპი: „ბაზარზე ორიენტირებული“ და „ბანკებზე ორიენტირებული“. პირველის ძირითადი მახასიათებელია კაპიტალის ბაზრის განვითარების მაღალი დონე და სხვადასხვა საფინანსო ინსტრუმენტის ფართო სპექტრი. მეორეს მახასიათებელია საფინანსო ბაზრის, სარისკო კაპიტალის განვითარების დაბალი დონე. საფინანსო კონტრაქტების მნიშვნელოვანი ნაწილი თავმოყრილია უშუალოდ კომერციულ ბანკებში, რომელთა საკრედიტო პოლიტიკა მიმართულია კომერციული საწარმოების და ორგანიზაციების დაფინანსებაზე; კომერციული ბანკები უზრუნველყოფენ ფინანსებით ძირითადად სამრეწველო ტიპის საწარმოებს და ორგანიზაციებს (ნაკლები რისკის გამო) და არა სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მწარმოებლებს.

ვინაიდან, ჯერჯერობით, მოსახლეობის ხელში არაა კონცენტრირებული საკმაო რაოდენობით საფინანსო სახსრები, რომელიც საჭიროა წარმოების ინვესტიციებზე მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად, საქართველოში ამჟამად გეზი აღებულია „ბანკებზე ორიენტირებულ“ საფინანსო სისტემაზე. ამისათვის

სახელმწიფომ ხელი უნდა შეუწეოს კომერციული ბანკების განვითარებას, დააზღვიოს ისინი სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში ჩადებული სესხების დაბრუნების რისკისაგან.

ამით შესაძლებელი იქნება კომერციული ბანკების საქმიანობის ორიენტაციის შეცვლა არაწარმოებრივი კომერციული ოპერაციების დაფინანსებიდან უმეტესად მწარმოებლური სფეროს დაფინანსებაზე.

ასე რომ, აგრარული სექტორის საფინანსო-საკრედიტო სისტემის განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიმართულებაა სახელმწიფო და კერძო დაზღვევის სისტემის განვითარება, საფინანსო ბაზრის და საფონდო ბირჟის ჩამოყალიბება.

დღეს საბანკო-საკრედიტო საქმიანობაში შეიმჩნევა ისეთი სავალალო ტენდენცია, რომელიც კრედიტის გამოყოფისას უპირატესობას ანიჭებს ე.წ. სპეკულაციური საქმიანობის გაწევას (ძირითადად, საშუამავლო-სავაჭრო სფეროსათვის მოკლევადიანი კრედიტების გამოყენებით). ასეთ პირობებში საჭიროა საშუამავლო სფეროს დაკრედიტების შეზღუდვა (ფარდობით გამოსახულებაში) საწარმოო სფეროს სასარგებლოდ, რაც მოითხოვს შესაბამის სახელმწიფო რეგულირებას (ეროვნული ბანკის მეშვეობით) საშუამავლო-სავაჭრო და საწარმოო სფეროებს შორის დაკრედიტების მოცულობა მიზანშეწონილი თანაფარდობის უზრუნველსაყოფად. სახელმწიფოს მიერ უფრო მკაცრი რეგულირება უნდა ხდებოდეს საკრედიტო სფეროში სპეკულაციური ოპერაციების შეზღუდვის მიზნით.

ყველა ქვეყანაში კომერციული ბანკების საქმიანობას მკაცრად რეგლამენტირდება. მაგალითად, აშშ-ში კომერციული ბანკები მიეკუთვნება სამეწარმეო საქმიანობის ყველაზე კონტროლირებად სფეროს. მათი საქმიანობა ხშირად მოწმდება კონტროლისა და რეგულირების ორგანოების მიერ - კრედიტის პროცენტის ნორმის

რეგულირებასაც.

საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლამ ჯერჯერობით გარკვეული კრიზისი გამოიწვია ეროვნული მეურნეობის ყველა დარგში და მათ შორის, სოფლის მეურნეობაშიც. წარმოებული პროდუქციის მოცულობა, მიუხედავად იმისა, რომ მკვეთრადაა შემცირებული, აგრარული სფერო ქვეყნის ეკონომიკის ერთ-ერთ სიცოცხლისუნარიან და მწარმოებელ სექტორს წარმოადგენს. ამიტომ ყველა ღონისძიება უნდა იქნეს გატარებული ამ დარგის განვითარებისათვის. პირველ რიგში, ინვესტიციების ფართოდ მოზიდვით და მათი მიზანმიმართული გამოყენებით.

რეალური ინვესტიცია - ესაა კაპიტალის დაბანდება ძირითადად საწარმოო სფეროში. ინვესტიციებად, ე.ი. კაპიტალის დამბანდებლებად, ძირითადად, კომერციულ ბანკებთან ერთად, უნდა გახდნენ სამრეწველო და სავაჭრო-სადაზღვევო კომპანიები, ასევე საზღვარგარე-თელი ინვესტორები. [2]

როგორც 1995-1997 წლების მონაცემები გვიჩვენებს, მისი მეშვეობით მიღებული საქონლის ხვედრითი წონა ქვეყნის მთლიან ექსპორტში არ აღემატებოდა 27-28%-ს.

ამჟამად საქართველოში სოფლის მეურნეობის ძირითადი მწარმოებლები ფერმერული მეურნეობებია. ასეთი მეურნეობის კუთვნილი მიწის ფართობი 1,25 ჰექტარს არ აღემატება, ხოლო ტექნიკური აღჭურვილობის დონე ძალზე დაბალია. მათ არ აქვთ კრედიტის აღების შესაძლებლობა, მოუგვარებელია მათი მომარაგება და მომსახურება, ჯერ კიდევ განუვითარებელია სამსახურები, რომლებიც დაეხმარებიან წარმოებული პროდუქციის რეალიზაციაში, დაბალია სოფლის მოსახლეობის ფულადი შემოსავლები. ყველაფერი ეს ზღუდავს სასაქონლო წარმოების შესაძლებლობებს.

სამთავრობო პოლიტიკა აგრარულ სექტორთან დაკავშირებით, საჭიროებს კარდინალურ შეცვლას, რათა დაუყოვნებლივ გადაიდგას ნაბიჯები სოფლის მეურნეობასა და კავების მრეწველობის პროდუქციის საექსპორტო პოტენციალის ასამაღლებლად. პერსპექტიულ საწარმოებს, ფირმებს და კომპანიებს უნდა მიეცეთ საშუალება - შეღავათიანი სავალუტო კრედიტების აღებისა და ახალი ტექნოლოგიების შემოტანაში; უნდა გაიზარდოს, როგორც უცხოელ პარტნიორებს, ისე ადგილობრივი მეწარმეებს დაინტერესება ერთობლივი საწარმოების შექმნაში. ეს ხელს შეუწყოს მაღალხარისხოვანი პროდუქციის წარმოებისა ზრდას და მის ექსპორტს; დაინერგოს სათანადო საკონსულტაციო სამსახურების განვითარება, რომლებიც დაეხმარებიან მეწარმეებს სწორ საგარეო მარკეტინგულ ორიენტაციაში; პროდუქციის საერთაშორისო სტანდარტებით გათვალისწინებული სტანდარტებით წარმოებაში.

ფინანსური ინვესტიცია - ესაა მსხვილი კომპანიების, კორპორაციების ან სახელმწიფოს მიერ კაპიტალის დაბანდება ძირითადად საწარმოო სფეროში.

ინვესტიციების მოზიდვაში უდიდესი როლი ენიჭება საინვესტიციო კლიმატს. ინვესტორს აინტერესებს ქვეყანაში კაპიტალის დაბანდებად პირობები; პოლიტიკური სტაბილურობა; რისკის მაჩვენებლები; პოლიტიკური და ეკონომიკური სიტუაციები; ეკონომიკაში სახელმწიფო ჩარევის ხარისხი; უცხოური ინვესტიცია ეს ის ინექციაა ამა თუ იმ ქვეყნის ეკონომიკისათვის, რომლის დახმარებითაც განვითარებული კაპიტალისტური ქვეყნები ცდილობენ გამოაცოცხლონ, შემდეგ კი განავითარონ ეკონომიკა განვითარებად ქვეყნებში, რომელთა რიგში ჩვენი ქვეყანაც აღმოჩნდა.

დღეისათვის, საქართველოს აგრარულ სექტორის ეკონომიკური

კრიზისიდან გამოყვანის ერთ-ერთ საშუალებად, ადგილობრივ ინვესტიციებთან ერთად, უცხოური ინვესტორები გვესახება. ამაში დიდი როლი უნდა ითამაშოს ქვეყანაში თავისუფალი ეკონომიკური ზონების შექმნამაც. კანონმა „უცხოური ინვესტიციების შესახებ“, რომელიც პარლამენტმა მიიღო 1995 წელს, უნდა განსაზღვროს ინვესტიციების განხორციელების და დაცვის სამართლებრივი რეჟიმი და გარანტიები. ამისათვის 1997 წელს შექმნილია „უცხოური ინვესტიციების საკონსულტაციო საბჭო“.

ამ მიმართულებით გატარებული ღონისძიებების მიუხედავად, ქვეყანაში ინვესტიციების მოსაზიდად ჯერაც არ არის შექმნილი სასურველი საინვესტიციო კლიმატი, რაც აფერხებს ინვესტიციების მოზიდვას. აღნიშნული მიზეზებია: ქვეყნის პოლიტიკური არასტაბილურობა; ინვესტიციებზე არამყარი გარანტიები; პარტნიორობა (ჩვენი მხრიდან) განახდისუნარობის დაბალი დონე; კანონში „ინვესტიციების შესახებ“ აგრეთვე სხვა საკანონმდებლო აქტებში ზოგიერთი დებულების მიუღებლობა, დაუხვეწაობა, ბუნდოვნება; ერთობლივი კაპიტალით შექმნილ საწარმოებში მართვის რთული სისტემა; სხვადასხვა მხარის მიერ სახელშეკრულებო მოთხოვნების შეუსრულებლობა; თვით ხელშეკრულებების არაკომპეტენტური გაფორმება; ქვეყანაში არსებული ინფრასტრუქტურის და კომუნიკაციების დაბალი დონე და სხვა.

აგრარული სექტორის ყველა სფეროს გაცოცხლება-აღდგენისათვის, განსაკუთრებული ყურადღებაა საჭირო, რაც გამოიხატა იმაში, რომ სოფლის მეურნეობისა და სახელმწიფო საინვესტიციო ექსპერტების დახმარებით, შემუშავებულია სახელმწიფო საინვესტიციო პროგრამები, რომელიც შეეხება:

1. ეთეროვანი და მცენარეული ზეთების წარმოების

განვითარებას; 2.მეძროხეობაში ხელოვნურ დათესვლას; 3.სოიოს მარცვლის წარმოებას და გადამუშავებას; 4.სასურსათო მარცვლეულის წარმოებას; 5.მეაბრეშუმეობის აღდგენას და განვითარებას; 6.მცენარის ინტეგრირებულ დაცვას; 7.მებოცვრეობის დარგის განვითარებას; 8.მეჩაიეობის განვითარებას; 9.საკონსერვო მრეწველობის განვითარებას; 10.სანაშენე დეკეულების შეძენას; 11.უვირუსო ელიტური სათესლე კარტოფილის წარმოებას; 12.კურო მწარმოებლების შეძენას; 13.სანაშენე ღორების შეძენას; 14.ხელოვნური დათესვლის პუნქტების ტექნოლოგიის კომპლექტების შექმნას; 15.სრულფასოვანი კომბინირებული საკვებით უზრუნველყოფას.

უკანასკნელი წლების მანძილზე საქართველოში საქმიანობენ მსოფლიო ბანკის მისია TACIS. სოფლის მეურნეობაში ამ მისიის მიერ მეჩაიეობის აღდგენისა და განვითარებისათვის გამოყოფილია 16 მლნ დოლარი.

1985 წლის ოქტომბერში საქართველოს მთავრობასა და ევროკავშირს შორის გაფორმდა მემორანდუმი, რითაც საფუძველი ჩაეყარა საპარტნიორო ფონდიდან სახსრების აგრარულ სექტორში, კერძოდ, მარცვლეულის წარმოების შესყიდვისა და გადამუშავების ქვედარგებში დაბანდების პროცესს. ამ ფონდიდან 1996 წელს გაიცა 10 მლნ ლარი მარცვლეულის მწარმოებელ სექტორზე. გაცემული თანხით შესრულდა 53 პროექტი. საპარტნიორო ფონდიდან სესხების მიღების შედეგად ამოქმედებული ფირმა-კომპანიებში დასქმდა 3,8 ათასი კაცი. სესხები გაიცა 30 რაიონზე.

მსოფლიო ბანკთან საკრედიტო ხელშეკრულების (1997) საფუძველზე, მისმა ბანკმა IDA-მ და IFAD-მ დააფინანსა 15 და 6,5 დოლარის სესხის სახით, 40 წლის ვადით. [64]

მსოფლიო ბანკის სასესხო ფონდიდან ფინანსდება ის

საწარმოები, რომელიც აწარმოებს პროდუქტს სოფლად ან ახორციელებს სასოფლო/სამეურნეო პროდუქციის გადამუშავებას. სესხები გამოიყენება გაჩერებული საწარმოების რეაბილიტაციისათვის, ერთობლივი საწარმოების შექმნისათვის და საქართველოში ახალი ტექნოლოგიების შემოტანისათვის.

საქართველოში, 1993 წლიდან საქმიანობა დაიწყო მსოფლიო საერთაშორისო და არასამთავრობო ორგანიზაციებმაც. ამ პერიოდის იღებს ჩვენი ქვეყნის აგრარული სექტორი ფინანსურ დახმარებას.

1. გერმანულმა ფირმა „მარტინ ბაუერმა“ მეჩაიეობის ასაღორძინებლად დარგში 1996 წელს 7მლნ მარკა დააბანდა. ამდენივე თანხა დააბანდა 1997 წელსაც.

2. ამერიკის საზოგადოება „q.e.a“-მ განახორციელა პროექტი წალკასა და მესტიის რაიონებში კარტოფილის წარმოების ასამაღლებლად.

რამდენად საკვირველი და სამწუხაროა ის ფაქტი, რომ ინვესტიციების გამოყოფაში არ მოხვდა საქართველოს სოფლის მეურნეობის უძველესი და ტრადიციული დარგი - მეაბრეშუმეობა. მეაბრეშუმეობის დარგის პროდუქცია თუ მთლიანად მიაღწევს მსოფლიო სტანდარტების დონეს, იგი ქვეყანაში ვალუტის მიღების ენთერტი წყარო გახდება. თუ გვინდა ჩვენი საფეიქრო მრეწველობა აღდგეს, იგი ადგილობრივი ნედლეულით უნდა იქნეს უზრუნველყოფილი.

მიუხედავად ცალკეული წარმატებებისა აგრარულ სექტორში, ინვესტიციების მოსაზიდად ჯერაც არ არის სასურველი საინვესტიციო კლიმატი, რაც მათ მოზიდვას აფერხებს. ქვეყნის მოსახლეობის ნაწილი ინვესტიციების მოზიდვის მიმართ შიშს გამოხატავს, რადგან ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკისათვის მისი გადახდის შესაძლებლობა ასეთ დუხრიჭ

პირობებში ნამდვილად ძნელია, მაგრამ ეს ინტერესი მაინც საჭირო და აუცილებელია ქვეყნის ეკონომიკის აღსადგენად.

სახელმწიფო ინტერვენციონიზმი სოფლის მეურნეობაში. ინტერვენციონიზმის პოლიტიკის უმნიშვნელოვანეს მიმართულებად და ფორმირება მიგვაჩნია:

1. სოფლის მეურნეობის პროდუქტების ინტერვენციულად შეისყიდის სახელმწიფო და გამოიტანს გასაყიდად. მაშინ, როცა მიწოდება ნაკლებია, ხოლო ფასები მაღალი, მათი საბაზრო ფასებით გასაღების ნამდვილ გარანტიას იძლევა. ამით ფერმერს, გლეხს აქვს მინიმალური ფასით თავისი პროდუქციის გასაღების გარანტია. თუმცა, სახელმწიფო რენტაბელობის გარანტიას არ იძლევა, მაგრამ შეუძლია არაპირდაპირი გავლენა მოახდინოს ფასსა და წარმოების დანახარჯებზე.

2. პრიორიტეტული კრედიტი. ბანკი კრედიტებს ბაზრის ღონის შესაბამისად აწესებს, მაგრამ თუ სახელმწიფო საზოგადოებისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მიზნების განხორციელებას აპირებს, შეუძლია უფრო დაბალი პროცენტიც დააწესოს. ამ შემთხვევაში, სხვაობას ბაზრის ღონესა და პოტენციის ღონეს შორის, სახელმწიფო ბანკს ბიუჯეტიდან გადაუხდის. ამგვარი შემოთავაზებული პროცენტები კრედიტზე შეიძლება დაწესდეს, მაგალითად, წარმოების რეორგანიზაციისა და მოდერნიზაციისათვის ან ზუსტად განსაზღვრული ინვესტიციისათვის. ასეთ პოლიტიკას ბევრ ქვეყანაში ხშირად იყენებენ და ჩვენთან გავრცელებაც მიზანშეწონილია.

3. სოფლის ტექნიკური და საყოფაცხოვრებო ინფრასტრუქტურის განვითარება, არა მარტო უშუალოდ პროდუქციის, არამედ საწარმოო და სოციოლოგიური ინფრასტრუქტურის შექმნაზეც, სურსათმწარმოებლებისათვის საჭიროა გზები, ელექტროენერგია, გაზი,

ტელეფონი, წყალი, მელიორაცია, სავაჭრო ქსელი, საწარმოო და სამომხმარებლო მომსახურება და სხვა. არცერთი მათგანის დაფინანსება წვრილ, გლეხურ, ოჯახურ და ფერმერულ მეურნეობებს არ შეუძლია, რადგან ინვესტიცია ამ სფეროში ძალზე ძვირია. ამიტომ საჭიროა ამ პრობლემის გადაწყვეტაში სახელმწიფო ბიუჯეტის ჩართვა. ეს ხელს შეუწყობს საწარმოო ხარჯების შემცირებას, მწარმოებლების ეკონომიკური დონის ამაღლებას.

4. აგრარული სფეროს უზრუნველყოფა მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიღწევებით. ამ სფეროში დასაქმებული მუშაკების კვალიფიკაციის ამაღლება;

5. დოტაცია განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი წარმოების საშუალებების შესაძენად. გარკვეულ პირობებში სახელმწიფომ სოფლის საქონელმწარმოებლებს ბიუჯეტიდან დოტაციის სახით თანხები უნდა გამოუყოს წარმოების ცალკეული საშუალებების შესაძენად. მაგალითად, მინერალურ სასუქებზე ან მცენარეთა დაცვის საშუალებებზე, საწვავ-საცხებზე, ტექნიკურ საშუალებებზე, რათა მათ ხელსაყრელ ფასებში შეიძინონ ისინი. ამ ფორმას ფართო ხასიათი უნდა მიეცეს.

მსოფლიო გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ჩამოთვლილ ხუთივე დონისძიება საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებს არ არღვევს. [61]

TACIS-ის ანალიზის მიხედვით, საქართველოს, სოფლის მეურნეობას დაფინანსების არსებული მდგომარეობით და სამომავლო პროგნოზით, ყოველწლიურად ესაჭიროება 61მლნ ლარის მოკლევადიანი, 153 მლნ ლარის საშუალოვადიანი და 120 მლნ ლარის გრძელვადიანი კრედიტი. ეს ის მინიმუმია, რომლის გარეშე დარგის აღმავლობაზე საუბარი წარმოუდგენელია. ამიტომ, დიდი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს საერთაშორისო-საფინანსო ორგანიზაციებთან და

დონორ ქვეყნებთან ურთიერთობებს.

სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გადამმუშავებელ სფეროში განადგურდა წარმოების ძირითადი ფონდები. მათი საერთო რაოდენობის 40% საერთოდ გაჩანაგებულია, ხოლო დანარჩენი, მცირე გამონაკლისის გარდა, მხოლოდ სიმძლავრის 5-10% დატვირთვით მუშაობს. სიტუაცია შეუქცევადი გახდება, თუ არ გამოიძებნა მათი დაფინანსების რეალური გზა - ინვესტიციები და შეღავათიანი კრედიტები.

საერთაშორისო საგალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის რეკომენდაციების მეშვეობით, ეკონომიკური აღმავლობის მიღწევა შეუძლებელია, რადგან არ ითვალისწინებენ საქართველოს ეკონომიკის სტრუქტურულ თავისებურებებს, ხალხის მენტალიტეტს, უახლეს ისტორიულ წარსულს, დამოუკიდებელ საქმიანობას პრაქტიკის უქონლობას და ა.შ.

სოფლის მეურნეობის გადარჩენისა და რეაბილიტაციისათვის, აუცილებელია გაგრძელდეს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან თანხების გამოყოფის პრაქტიკა სუბსიდიების სახით, განსაკუთრებით, პროდუქციის ექსპორტის წასახალისებლად.

უპირატესობა უნდა მიენიჭოს და დაჩქარდეს სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გადამმუშავებელი საწარმოების და ნედლეულის მწარმოებ-ლების შემდგომი ინტეგრაცია მათ შორის ურთიერთხელსაყრელი ხელშეკრულებების დადებით.

ინტეგრირებულ საწარმოთა ეკონომიკის განმტკიცების ხელსაყრელ პირობად მიჩნეულ უნდა იქნას ინვესტიციების მოზიდვა. ჯერჯერობით, უცხოურ ფირმების უმეტესობა თანხებს აბანდებს საბრუნავი კაპიტალის სახით პირდაპირ ნედლეულის შესყიდვაზე. მართალია, ეს ვერ უზრუნველყოფს დარგის რეაბილიტაციის ფინანსურ

საფუძველს, მაგრამ დღეისათვის მაინც მისაღებ ფორმად უნდა მივიჩნიოთ. [65]

უცხოელი ექსპერტების, საფინანსო ცენტრებისა და ორგანიზაციების დასკვნებით, საქართველო განეკუთვნება იმ ქვეყნების ჯგუფს, რომელსაც სოფლის მეურნეობისა და კვების მრეწველობის საექსპორტო პროდუქციის წარმოების უდიდესი პოტენციალი გააჩნია. ასეთმა ქვეყანამ განვითარების ეკონომიკური პოლიტიკა საექსპორტო პროდუქციის წარმოების სტრატეგიაზე უნდა ააგოს.

საექსპორტო პოტენციალის გადიდების სტიმულირებისათვის, უნდა გატარდეს შემდეგი ღონისძიებები:

- სახელმწიფომ, კონკრეტულად, სოფლის მეურნეობისა და სურსათის სამინისტრომ, უნდა შეიმუშაონ ექსპორტის განვითარების და საერთაშორისო ვაჭრობაში ჩვენი ქვეყნის აგრარული სექტორის მართვის პროგრამა;
- სამინისტროში ან თვით მსხვილ ფირმა-კომპანიებში უნდა გამოიყოს სპეციალისტთა ჯგუფები, რომელიც დასაქმებული იქნებიან საექსპორტო პროდუქციის ბაზრის მოძიებით, მიწოდების ორგანიზაციით და ინფორმაციის შეგროვებით.
- საექსპორტო პროდუქციის წარმოებისათვის საჭირო იმპორტული ნედლეულის და მასალების გადახდისაგან განთავისუფლება.
- შიდა ბაზარზე სურსათის დემპინგურ ფასებში რეალიზაციის საწინააღმდეგო კანონმდებლობის მიღება.
- საექსპორტო პროდუქციის გამომშვები კვების მრეწველობის საწარმოებისათვის საინვესტიციო ფონდის შექმნა.
- საექსპორტო პროდუქციის დაზღვევის ორგანიზაციის შექმნა და სხვა.

აგრარული სექტორის სახელმწიფოსთან ეკონომიკური ურთიერთობა აგებული უნდა იყოს ექვივალენტობის საფუძველზე, რაც უზრუნველყოფს აგრობიზნესის საწარმოების გაფართოებულ კვლავწარმოებას. იგი გულისხმობს, არა მარტო სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებისა და სამრეწველო წარმოების საქონლის გაცვლას ორივე მხარისათვის მისაღებ ფასებში, არამედ ბიუჯეტიდან კაპიტალური დაბანდებების დაფინანსებას.

ყველაზე მისაღებად შეიძლება მივიჩნიოთ მექანიზმი, როცა აგრარული სექტორის ნებისმიერი საწარმო ბიუჯეტში შეიტანს თავის მოგების მხოლოდ მტკიცე, ფიქსირებულ ნაწილს, რათა დააინტერესოს მწარმოებლები გაზარდონ მოგების მოცულობა, მეტ ფინანსურ რესურსს მოუყარონ თავი თავის განკარგულებაში.

აგრარულ სექტორს საბაზრო ურთიერთობებზე ეფექტიანობის ამაღლების საქმეში უდიდესი პოტენციალის გამოყენების შესაძლებლობას აძლევს.

ამ შემთხვევაში, ფაქტიურად, საწარმოს მიერ მიღებული შემოსავლებით, იფარება პროდუქციის წარმოებისათვის გაწეული მიმდინარე დანახარჯები მთლიანად. ამ შემოსავლებით ხორციელდება აგრეთვე წარმოების გაფართოების, რეკონსტრუქციის და სოციალური განვითარების დაბანდებები. ფაქტიურად, თვითდაფინანსებამ გამორიცხა სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დაფინანსება. საწარმოს ფუნქციონირების მთავარ საფინანსო წყაროდ გახდა სამეურნეო-ანგარიშებრივი შემოსავალი, რომელიც იქმნება პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული ამონაგებიდან, რომელსაც აკლდება მატერიალური დანახარჯები, საბიუჯეტო და ზემდგომი ორგანოებისათვის გადასარიცხი გადასახდელები და კრედიტის სარგებელი.

აგრარული სექტორის ფინანსურ-საკრედიტო სისტემა,

განსაკუთრებით, ისეთი ელემენტების, როგორცაა: ფინანსების, ფასების, კრედიტის, საკასო და ფულადი მიმოქცევის სრულყოფის პრობლემები, დღეს ახლებურ, სპეციალურ განხილვას ექვემდებარება, რადგან დარგი ჯერ კიდევ სრულად არ მუშაობს საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებით.

ჩამოსაყალიბებელია: ფულადი ურთიერთობები სასოფლო-სამეურნეო საწარმოსა და საფინანსო ორგანოებს შორის; ფულადი ურთიერთობები საწარმოებს შორის შეძენილ მატერიალური ფასეულობების, შესრულებული სამუშაოებისა და გაწეული მომსახურების ანაზღაურების პროცესში; ფულადი ურთიერთობები საწარმოსა და საბანკო დაწესებულებებს შორის სესხის მიღების, მისი დაფარვის და სესხის სარგებლის გადახდასთან დაკავშირებით; ფულადი ურთიერთობები საწარმოებსა და ბიუჯეტს შორის გადასახადების გადარიცხვისას.

დღეს, ხშირად, საბრუნავი საშუალებების ფორმირების საფინანსო მეთოდი საკრედიტო მეთოდით იცვლება, რომელსაც დღეს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საწარმოს თვითდაფინანსებისა და თვითანაზღაურების პრინციპზე მუშაობის დროს. ამასთან, გრძელვადიანი დაკრედიტების ფონდის შექმნის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წყარო, მაინც სახელმწიფო ბიუჯეტის დროებით თავისუფალი ფინანსური რესურსებია.

დარგის რეაბილიტაცია და შემდგომი განვითარება დიდძალ ფულად რესურსს მოითხოვს. მისი აკუმულაცია კი, მხოლოდ სახელმწიფო ბიუჯეტის მეშვეობით შეიძლება.

საფინანსო ორგანოების ამოცანა უნდა გახდეს - დაადგინონ ახალ საფინანსო პოლიტიკის განხორციელების გზას, რომელსაც საფუძვლად დაედება სახელმწიფოსა და საწარმოების ინტერესთა ერთიანობა და

საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობის ასამაღლებლად ღარის მტკიცე კონტროლი. ამასთან, მათ უნდა აეკრძალოთ ფისკალური გადანაწილებითი საქმიანობა, საწარმოთა წვრილმანი მეურვეობა, დეტალური რეგლამენტაცია, სხვისი მოიმედლობა. საფინანსო ორგანიზაციების მუშაობის სტილი, მეთოდები და ფორმები შესაბამისობაში უნდა იქნეს მოყვანილი მეცნიერების ახალ მეთოდებთან.

პროექტის პრაქტიკაში განხორციელებით, მიიღწევა დამატებითი შემოსავლების მიღება და მოგების გაზრდა.

საინვესტიციო პროექტის დამუშავების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ეტაპს წარმოადგენს ტექნიკო-ეკონომიკური დასაბუთების მომზადება, რაც, პირველ რიგში, გულისხმობს მისი ეფექტიანობის შეფასებას. ეკონომიკურ კვლევებში, ამ მიზნით, გამოყოფენ პროექტის შეფასების შვიდ ძირითად ეტაპს: 1.ტექნიკური; 2.ინსტიტუციონალური; 3.სოციალური; 4.ეკოლოგიური; 5.კომერციული; 6.ფინანსური; 7.ეკონომიკური; 6.ფინანსური;

როგორც გათვლებმა გვიჩვენა, ქვეყანას გააჩნია პოტენციური შესაძლებლობა საკუთარი მოსახლეობის ძირითად სასურსათო პროდუქტებზე მოთხოვნილების მნიშვნელოვანი ნაწილი დააკმაყოფილოს ადგილობრივი წარმოების პროდუქტებით.

ასევე, ქვეყანას გააჩნია სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების ექსპორტის საკმაოდ დიდი რესურსი. მიღებული სავალუტო შემოსავლებით შესაძლებელია მოწინავე ტექნოლოგიებისა და დეფიციტური სასურსათო პროდუქტების შეძენა.

აგრარულ სექტორში შექმნილი რთული ეკონომიკური მდგომარეობის დაძლევისათვის, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია შემდეგი ეკონომიკური და საფინანსო ხასიათის ღონისძიებების გატარება:

- აგრარული რეფორმის განხორციელება მოითხოვს საქართველოს სოფლის მეურნეობის სპეციალიზაციისა და დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფა-გარდაქმნას საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნილებების გათვალისწინებით.

- სოფლის მეურნეობის დინამიური განვითარებისათვის, სურსათზე მოსახლეობის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისათვის და სამამულო წარმოების სასურსათო პროდუქტების ექსპორტის განვითარებისათვის უმთავრესია სახელმწიფო და კერძო სექტორის როლის განსაზღვრა, რისთვისაც საჭიროა აგრარული პოლიტიკის შემუშავება და გატარება.

- აგრარული პოლიტიკის მთავარი მიმართულება უნდა გახდეს ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, საგარეო ეკონომიკური კავშირების გაფართოება, შრომის საერთაშორისო დანაწილებაში რაციონალური მონაწილეობა.

- სასურსათო ბალანსის სწორი ფორმებისა და საბაზრო ეკონომიკის განმტკიცების მიზნით, პრიორიტეტი უნდა მიეცეს ორი ძირითადი მიმართულების განვითარებას: სოფლის მეურნეობის დარგობრივ სტრუქტურაში ამაღლდეს სასურსათო მნიშვნელობის დარგების ხვედრითი წილი (მარცვლეული, კარტოფილი, ბოსტენული, მცენარეული ზეთი, მეცხოველეობის პროდუქტები) და კვლავ ინტენსიურად და ნაწილობრივ ექსტენსიურად განვითარდეს საექსპორტო მრავალწლიანი კულტურების პროდუქციის წარმოება, რომლისთვისაც დიდად ხელშემწყობი ნიადაგურ-კლიმატური პირობები არსებობს (ყურძენი, ხილი, ჩაი, ციტრუსი).

- შესწავლილ უნდა იქნას საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში მოქმედი მმართველობითი და საწარმოო სტრუქტურები, მოხდეს მათი მოდერნიზაცია

- საქართველოს აგრარული სექტორის მიმართ უნდა განხორციელდეს პროტექციონისტური პოლიტიკა სახელმწიფო რეგულირების გამოყენებით. აგრარული სექტორის დარგი - სოფლის მეურნეობა ხელისუფლების მიერ აღიარებული უნდა იქნეს პრიორიტეტულ დარგად.

- უნდა მოხდეს სამრეწველო სამრეწველო საწარმოებისა და ნედლეულის მწარმოებლების სხვადასხვა ფორმით ინტეგრირება, რომელთა შორის, უპირატესობა უნდა მიენიჭოს სააქციო საზოგადოებების შექმნას.

- მნიშვნელოვანი ყურადღება უნდა დაეთმოს საქართველოს ცალკეული რეგიონების ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობებიდან გამომდინარე, პროდუქციის გასაღების, სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გადამამუშავებელი და გასაღების, წარმოების საშუალებებით მომარაგების და საწარმოო მომსახურების კოოპერატივების შექმნას.

ყურადღება უნდა მიექცეს სახელმწიფო ორგანოების უშუალო მონაწილეობას თავისუფალი საბაზრო ფასების ფორმირებაში მოთხოვნა-მიწოდების საფუძველზე, ცენტრალურ და ადგილობრივ ბიუჯეტებში აგრარული საბიუჯეტო საინვესტიციო მიზნობრივი პროგრამების დაფინანსებას; მაკროეკონომიკის სტაბილურობის შენარჩუნების პირობებში ლიბერალური საგადასახდო პოლიტიკის ფორმირებას ამ სფეროში.

მომავალში სახელმწიფომ აუცილებლად უნდა იკისროს მარეგულირებელი როლი ქვეყანაში ფერმერული, კოოპერაციული, სააქციო მეურნეობისათვის საჭირო ტექნიკური და ტექნოლოგიური სერვისის შექმნისათვის.

ამრიგად, სოფლის მეურნეობას დიდი პოტენციური შესაძლებლობები გააჩნია დარგობრივი სტრუქტურის შემდგომი

სრულყოფის გზით, როგორც ეკონომიკის განმტკიცებისათვის, ისე მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის თვალსაზრისით. ეს შესაძლებლობები გონივრულ და გააზრებულ გამოყენებას საჭიროებს.

ამ თვალსაზრისით, რამდენიმე წელიწადში საბაზრო პრინციპების უნარიანი გამოყენებით, მნიშვნელოვანი წარმატებების მოპოვება შეიძლება.

დასკვნები და წინადადებები

1. ეკონომიკის შესახებ აზროვნებაში დღეისათვის ბაზრის ორნაირი გაგებაა მიღებული. პირველში იგულისხმება საქონლის, პროდუქციის გამყიდველისა და მყიდველის შეხვედრის ადგილი (სფერო), სადაც გარიგება ხდება ფასებში, რომელსაც აწესებს საქონლის გამყიდველი და რომელზეც თანახმაა მყიდველი, გამომდინარე თავისი გადახდისუნარიანობიდან. ესაა ბაზრის უმარტივესი განმარტება.

მეორე გაგებით, ბაზარი - ესაა თავისუფალი მომწოდებლის, მეწარმის (გამყიდველი ანუ პიროვნებები, საწარმოები, ორგანიზაციები) და მომხმარებლის, ანუ მყიდველის დიდი რიცხვის ერთობლიობა, რომელიც ახორციელებს ყიდვა-გაყიდვის გარიგებებს, არა მარტო უშუალოდ პირისპირ შეხვედრისას, არამედ კონტრაქტების, ხელშეკრულებების, ბირჟების, აუქციონების და ა.შ. გამოყენებით.

2. რესურსული პოტენციალი გულისხმობს იმ ბუნებრივი და მატერიალური რესურსების ერთობლიობას, რომლის გამოყენება ადამიანს შეუძლია წარმოების პროცესში. ამ პოტენციალში შედის თვით ადამიანი შრომითი რესურსის სახით, რომელიც აგრეთვე ექვემდებარება ბუნებრივ კვლავწარმოებას.

3. რესურსული და საწარმოო პოტენციალის ერთობლიობა არავითარ შემთხვევაში არ გულისხმობს მათი საშუალებით წარმოების პროცესში ერთნაირი შედეგების მიღწევას. რესურსული პოტენციალის გაიგივება საწარმოო პოტენციალთან, დაუშვებელია. პირველი - წარმოადგენს მეორის აუცილებელ პირობას, მის მატერიალურ ბაზას.

4. რესურსების რაციონალური, ეფექტიანი გამოყენებისათვის, საჭიროა უზრუნველყოთ მათი ოპტიმალური შეთანაწყობა. დღეს ამ

პრობლემის გადაწყვეტა წარმოებს აგრობიზნესის საწარმოთა წარმოების სტრუქტურის ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელის აღწერით და გარკვეული კრიტერიუმების საშუალებებით.

5. წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლების რეზერვები შეიძლება დაიყოს ექვს ჯგუფად:

- ეროვნულ-სამეურნეო - ითვალისწინებს საწარმოო ძალებისა და დარგების რაციონალურ განლაგებას ქვეყნის მასშტაბით.

- დარგობრივი - ასახავს ეროვნული მეურნეობის ყველა დარგის დაჩქარებულ განვითარებას

- რეგიონული - ითვალისწინებს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურად მიზანშეწონილ სპეციალიზაციასა და დარგობრივ სტრუქტურას, როგორც ქვეყნის, მხარის, რეგიონის, ისე მათ შიგნით.

- სამეურნეო - შეიცავს წარმოების ძირითადი ფაქტორების (მიწის, შრომითი რესურსების, ძირითადი და საბრუნავი ფონდების) რაციონალურ გამოყენებას და ამის საფუძველზე, სასოფლო-სამეურნეო დანახარჯების შემცირებას.

- შიდასამეურნეო - გაპირობებულია საწარმოთა შიდა დარგების რაციონალური გამოყენებით, მიზანშეწონილი სპეციალიზაციის არჩევით, დარგისა და საწარმოო ქვედანაყოფის, ტექნიკის, ტექნოლოგიისა და წარმოების ორგანიზაციის ყველა უბანზე მენეჯმენტის სრულყოფით.

აგროტექნიკური ღონისძიებების ეფექტიანობა - კულტურების მოვლა-მოყვანის ახალი, სრულყოფილი აგროტექნიკური ხერხებისა და საშუალებების გამოყენება. პირუტყვის შენახვის პროგრესული წესებით შეცვლის ზოოტექნიკური ღონისძიებების გატარება, პირუტყვის სადგომებში მიკროკლიმატის შეცვლა და სხვა.

გამოყენების დროის მიხედვით, წარმოების რეზერვებს უნდა ეყოფოდეთ ორ ჯგუფად: მიმდინარე და პროგნოზულ-პერსპექტიულად, პირველი ჯგუფი წარმოადგენს რეზერვებს, დაგეგმილს მიმდინარე პერიოდში (წელი, კვარტალი, სეზონი, თვე) დასანერგად, მეორე ჯგუფი - ესაა რეზერვები დაგეგმილის გამოსაყენებლად, როგორც ახლო, ისე შორეული (5,10 და ა.შ. წლებისათვის) პერსპექტივისათვის.

- პროდუქციის ხარისხი - იგი სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების საერთო პრობლემის ნაწილს წარმოადგენს.

6. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლების მთავრ გზებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ ასევე დარგის მდგრად განვითარებას და დარგში ეკონომიკურ ზრდას წარმოადგენს:

- სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის გამოსავლიანობის ზრდა; სასოფლო-სამეურნეო კულტურათა მოსავლიანობის ამაღლება; პირუტყვის პროდუქტიულობის ზრდა; პროდუქციის საქონლიანობის ზრდა, შენახვისა და გადამუშავების ახალი წესების დანერგვა;

- პროდუქციის წარმოებაზე გაწეული ფულად-მატერიალური დანახარჯების შემცირება; სპეციალიზაციის გაღრმავება, წარმოების ინტენსიფიკაცია; მაღალმწარმოებლური ტექნიკის და ახალი, პროგრესული ტექნოლოგიების გამოყენება; შრომატევადი პროცესების მექანიზაციის დონის ამაღლება; ხარჯების შემცირება; წარმოების ორგანიზაციის სრულყოფა;

- პროდუქციის რეალიზაციის ხელსაყრელი საბაზრო არხების გამონახვა და მისი ოპტიმალურ ვადებში რეალიზაცია;

- საბრუნავი ფონდების ბრუნვის დაჩქარება;

- ფინანსური, მატერიალური და შრომითი რესურსების მომჭირნე და რაციონალური გამოყენება. საერთო მომჭირნეობის რეჟიმის დაცვა.

7. საწარმო პირველდაწყებით კაპიტალს ქმნის პროდუქციის წარმოების და მისი რეალიზაციის შედეგად მიღებული ამონაგებიდან. ამონაგები ღებულობს ფულად ფორმას და ჩაიდება ინვესტიციების სახით. იგი წარმოადგენს პროდუქციის წარმოებაზე დახარჯული საშუალებების ამოღების, ფულადი ფონდების ფორმირების და საფინანსო მარაგების შექმნის წყაროს.

8. საწარმოში მოგების მიღების მიზნით, პერსპექტივაში და მიმდინარე გადახდისუნარიანობის უზრუნველყოფის საქმეში, დიდი მნიშვნელობა აქვს ფინანსების რაციონალურ მართვას, ანუ კონკრეტულად ფულის ნაკადების მართვას. იგი გულისხმობს გარკვეული სტრატეგიისა და ტაქტიკის შემუშავებას საფინანსო ანგარიშების და შემოსავლების პროგნოზირების ანალიზის საფუძველზე, საწარმოს აქტივების და პასივების სტრუქტურის ცვლილებებთან დაკავშირებით.

9. ფინანსური მენეჯმენტის საქმიანობის სფეროში შედის საკითხების ფართო წრე: საბრუნავი კაპიტალის მართვა, მისი ოპტიმალური სიდიდისა და სტრუქტურის განსაზღვრა, დებიტორული მდგომარეობის ანალიზი. კაპიტალურ დაბანდებათა ეფექტიანობის შეფასება; დაფინანსების წყაროების შესაძლებლობების შესწავლა და მათი სტრუქტურის დადგენა; დროებით თავისუფალი ფულადი საშუალებების მართვა, ფინანსური დაგეგმვა; სამეურნეო-საფინანსო საქმიანობის ანალიზი და ფინანსების გამოყენების კონტროლი.

10. ფინანსური უზრუნველყოფის სრულყოფაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს დაფინანსების დაგეგმვა და პროგნოზირება. ფართო გაგებით, ფინანსების პროგნოზირება გულისხმობს საწარმოს ფინანსური მდგომარეობის შესწავლას მომავალში, სტრატეგიის ძირითად მიმართულებებს ფინანსების სფეროში, საწარმოსათვის

საჭირო მდგრადობის უზრუნველყოფისათვის გარკვეული ხარჯების დაფინანსების დროს. ასეთ პროგნოზს მნიშვნელობა აქვს თვით საწარმოსათვის. ამ დროს გასათვალისწინებელია, რომ კონკურენცია გვაიძულებს გავზარდოთ სარეალიზაციო პროდუქციის მოცულობა, შევამციროთ ხარჯები, უზრუნველყოთ პროდუქციის მაღალი ხარისხი, მოვახდინოთ დივერსიფიკაცია სამეურნეო საქმიანობაში და სხვა. ყოველივე ეს, მოითხოვს კაპიტალის შემოდინების მდგრადობას.

11. ფინანსური უზრუნველყოფა ძირითადად კომერციული ბანკების სისტემის საშუალებით უნდა განხორციელდეს. საქართველოს მთავრობამ, ოპტიმალური გადაწყვეტილების მისაღებად, უნდა დაუშვას სუბსიდირებული ცენტრალიზებული კრედიტი, რომელიც, საშუალებას მისცემს მცირე მეწარმეებს (განსაკუთრებით ფერმერულ მეურნეობებს) განახორციელონ თესვა, სასუქის შეტანა, რგვა და სხვა საგაზაფხულო სამუშაოები. ასეთ დახმარებას სეზონური სახე აქვს და სახელმწიფო კრედიტსაც უწოდებენ. თუმცა, მოკლევადიან მიმდინარე წარმოების დაკრედიტებას დღეს, სხვადასხვა დონით, აწარმოებენ კოოპერატიული და კომერციული სტრუქტურებიც. დაკრედიტების სისტემა უკვე ფართოდაა გავრცელებული, რადგან ადგილობრივი კომერციული ბანკები ხელისუფლებისაგან ცენტრალიზებულ კრედიტს ისე იღებენ, რომ ისინი მარჯას ღებულობენ ყოველთვიურად, ხოლო ძირითადი ვალი და პროცენტი მათზე იფარება სასოფლო-სამეურნეო წლის ბოლოს. ასეთ ბანკებს ევალებათ თვალყური ადევნონ საშუალებათა მიზნობრივი გამოყენების პროცესს.

12. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ფინანსური უზრუნველყოფის საქმეში ეფექტიანად მიგვაჩნია ისეთი პროექტის გაგხორციელება, რომელიც ითვალისწინებს ფერმერული მეურნეობების და კოოპერატივების, ასოციაციების შექმნას. იგი მოგვცემს საბანკო

კრედიტების კოლექტიურ გარანტიებს და სახელმწიფოსგან მიიღებს ბიუჯეტურ საშუალებებს, ფერმერული მეურნეობების მხარდასაჭერად. ამ საშუალებების ნაწილი უნდა ჩაიდოს დეპოზიტებში და გამოყენებულ იქნას გარანტიის სახით საფინანსო ინსტიტუტებისათვის, რომლებიც აკრედიტებენ კერძო ფერმერებს.

13. ფულის ბიუჯეტის სწორად დაგეგმვა ყველაზე ეფექტიანი იარაღია საჭირო ფულისა და რესურსების დასაგეგმად. ფულის ბიუჯეტის დადგენით, მიიღწევა ფინანსური ოპერაციების დაგეგმვა, მოსალოდნელი შემოსავლებისა და დანახარჯების გაანგარიშება. ბიუჯეტის შედგენის მიზანია, ფულადი სახსრების ოპტიმალური რაოდენობის შენარჩუნება და ამით ნებისმიერი მოულოდნელობისათვის მზადყოფნა.

ფულადი დაგეგმვის მიზანია:

- უზრუნველყვით ფულის ეფექტიანი გამოყენება შემოსავლებისა და დანახარჯების დადგენის გზით და ამის მეშვეობით, შევამციროთ ნასესხები კაპიტალის სიდიდე;

- განვსაზღვროთ დროის ის პერიოდი, როცა ფულის ნაკლებობის გამო აუცილებელია დამატებითი კრედიტის აღება. ამავე დროს, განვსაზღვროთ საჭირო მინიმალური კრედიტის რაოდენობა და ამ გზით, უზრუნველყვით ისეთი მდგომარეობა, რომ მინიმალური იყოს ჩვენი ბიზნესის კრედიტზე დამოკიდებულება;

- დავადგინოთ კრედიტის დაბრუნების ვადა;

- დავადგინოთ ფულის მარაგები და ახალ მოწყობილობაში ინვესტიციების პერიოდი;

- გავარკვიოთ, რამდენად საჭიროა ბიზნესისათვის დამატებითი საბრუნავი კაპიტალი.

14. მიზანშეწონილად ვთლით, რომ აგრარული წარმოების

სახელმწიფო რეგულირება აუცილებელია. ამაში ვგულისხმობთ არა თვით პროდუქციის გაცვლის პროცესში ჩარევას, არამედ იმას, რომ სახელმწიფომ ნაკლებად მომგებიანი პროდუქციის წარმოებაზე უნდა გამოაცხადოს კონკურსი, გარკვეული შეღავათებით, რაც უზრუნველყოფს ამ პროდუქტების წარმოების მომგებიანობას. ესაა გარანტია იმისა, რომ სახელმწიფო მოტივანად შეისყიდის მათ საბაზრო ფასებით, მისცემს შეღავათიან კრედიტებს მათ მწარმოებლებს, დანაკარგების დაზღვევის გარანტიას, შეამცირებს გადასახადების განაკვეთებს და სხვა.

15. აგრარული სექტორის სახელმწიფო რეგულირების ძირითადი მიმართულებები უნდა გახდეს:

- სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების, ნედლეულის და სურსათის რეალური ბაზრის ფორმირება და ფუნქციონირება;

- შეღავათიანი დაფინანსება, კრედიტები, დაზღვევა, გადასახადები;

- სამამულო საქონელმწარმოებლების ინტერესების დაცვა;

- სოფლის სოციალური სფეროს განვითარება;

- საინვესტიციო საქმიანობის მხარდაჭერა, ძირითადად ლიზინგის გამოყენებით;

- ნიადაგის ნაყოფიერების ამაღლება, სამედიკალური და სისტემების შენახვა, სასოფლო-სამეურნეო კულტურებისა და პირუტყვის მავნებლებთან და ავადმყოფობასთან ბრძოლა, გარემოს დაცვა და სხვა, რომლის ხარჯებს კერძო, მცირე, ოჯახური მეურნეობა ვერ გასწევს;

- კომპენსაცია და დანახარჯების ნაწილის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დაფარვა, რომელიც გაწეული იქნება სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების მიერ მატერიალური რესურსების და

ენერგომატარებლების შეძენაზე, ღოტაციები საჯიშე მეცხოველეობის, ელიტური (ჰიბრიდული) მეთესლეობის განვითარებაზე.

17. საექსპორტო პოტენციალის გადიდების სტიმულირებისათვის, უნდა გატარდეს შემდეგი ღონისძიებები:

- სახელმწიფომ, კონკრეტულად, სოფლის მეურნეობისა და სურსათის სამინისტრომ, უნდა შეიმუშაონ ექსპორტის განვითარების და საერთაშორისო ვაჭრობაში ჩვენი ქვეყნის აგრარული სექტორის მართვის პროგრამა;

- სამინისტროში ან თვით მსხვილ ფირმა-კომპანიებში უნდა გამოიყოს სპეციალისტთა ჯგუფები, რომელიც დასაქმებული იქნებიან საექსპორტო პროდუქციის ბაზრის მოძიებით, მიწოდების ორგანიზაციით და ინფორმაციის შეგროვებით.

- საექსპორტო პროდუქციის წარმოებისათვის საჭირო იმპორტული ნედლეულის და მასალების გადახდისაგან განთავისუფლება.

- შიდა ბაზარზე სურსათის დემპინგურ ფასებში რეალიზაციის საწინააღმდეგო კანონმდებლობის მიღება.

- საექსპორტო პროდუქციის გამომშვები კვების მრეწველობის საწარმოებისათვის საინვესტიციო ფონდის შექმნა.

- საექსპორტო პროდუქციის დაზღვევის ორგანიზაციის შექმნა და სხვა.

18. აგრარული სექტორის სახელმწიფოსთან ეკონომიკური ურთიერთობა აგებული უნდა იყოს ექვივალენტობის საფუძველზე, რაც უზრუნველყოფს აგრობიზნესის საწარმოების გაფართოებულ კვლავწარმოებას. იგი გულისხმობს, არა მარტო სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებისა და სამრეწველო წარმოების საქონლის გაცვლას ორივე მხარისათვის მისაღებ ფასებში, არამედ ბიუჯეტიდან კაპიტალური

დაბანდებების დაფინანსებას.

ყველაზე მისაღებად შეიძლება მივიჩნიოთ მექანიზმი, როცა აგრარული სექტორის ნებისმიერი საწარმო ბიუჯეტში შეიტანს თავის მოგების მხოლოდ მტკიცე, ფიქსირებულ ნაწილს, რათა დააინტერესოს მწარმოებლები გაზარდონ მოგების მოცულობა, მეტ ფინანსურ რესურსს მოუყარონ თავი თავის განკარგულებაში.

19. ასევე, ქვეყანას გააჩნია სასოფლო-სამეურეო პროდუქტების ექსპორტის საკმაოდ დიდი რესურსი. მიღებული სავალუტო შემოსავლებით შესაძლებელია მოწინავე ტექნოლოგიებისა და დეფიციტური სასურსათო პროდუქტების შეძენა.

აგრარულ სექტორში შექმნილი რთული ეკონომიკური მდგომარეობის დაძლევისათვის, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია შემდეგი ეკონომიკური და საფინანსო ხასიათის ღონისძიებების გატარება:

- აგრარული რეფორმის განხორციელება მოითხოვს საქართველოს სოფლის მეურნეობის სპეციალიზაციისა და დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფა-გარდაქმნას საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნილებების გათვალისწინებით.

- სოფლის მეურნეობის დინამიური განვითარებისათვის, სურსათზე მოსახლეობის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისათვის და სამამულო წარმოების სასურსათო პროდუქტების ექსპორტის განვითარებისათვის უმთავრესია სახელმწიფო და კერძო სექტორის როლის განსაზღვრა, რისთვისაც საჭიროა აგრარული პოლიტიკის შემუშავება და გატარება.

- აგრარული პოლიტიკის მთავარი მიმართულება უნდა გახდეს ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, საგარეო ეკონომიკური კავშირების გაფართოება, შრომის საერთაშორისო დანაწილებაში რაციონალური მონაწილეობა.

- სასურსათო ბალანსის სწორი ფორმებისა და საბაზრო ეკონომიკის განმტკიცების მიზნით, პრიორიტეტი უნდა მიეცეს ორი ძირითადი მიმართულების განვითარებას: სოფლის მეურნეობის დარგობრივ სტრუქტურაში ამაღლდეს სასურსათო მნიშვნელობის დარგების ხვედრითი წილი (მარცვლეული, კარტოფილი, ბოსტნეული, მცენარეული ზეთი, მეცხოველეობის პროდუქტები) და კვლავ ინტენსიურად და ნაწილობრივ ექსტენსიურად განვითარდეს საექსპორტო მრავალწლიანი კულტურების პროდუქციის წარმოება, რომლისთვისაც დიდად ხელშემწყობი ნიადაგურ-კლიმატური პირობები არსებობს (ყურძენი, ხილი, ჩაი, ციტრუსი).

- შესწავლილ უნდა იქნას საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში მოქმედი მმართველობითი და საწარმოო სტრუქტურები, მოხდეს მათი მოდერნიზაცია

- საქართველოს აგრარული სექტორის მიმართ უნდა განხორციელდეს პროტექციონისტური პოლიტიკა სახელმწიფო რეგულირების გამოყენებით. აგრარული სექტორის დარგი - სოფლის მეურნეობა ხელისუფლების მიერ აღიარებული უნდა იქნეს პრიორიტეტულ დარგად.

- უნდა მოხდეს სამრეწველო სამრეწველო საწარმოებისა და ნედლეულის მწარმოებლების სხვადასხვა ფორმით ინტეგრირება, რომელთა შორის, უპირატესობა უნდა მიენიჭოს სააქციო საზოგადოებების შექმნას.

- მნიშვნელოვანი ყურადღება უნდა დაეთმოს საქართველოს ცალკეული რეგიონების ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობებიდან გამომდინარე, პროდუქციის გასაღების, სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გადამამუშავებელი და გასაღების, წარმოების საშუალებებით მომარაგების და საწარმოო მომსახურების კოოპერატივების შექმნას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Рыночная экономика: Сущность, понятие, механизм. Ж. «Экономика сельскохозяйственного производства». №4-1991.
2. Эдвин Дж. Долан и др. Микроэкономика. «Санкт-Петербург оркестр». Санкт-Петербург. 1997. с.75.
3. Исаксен А. и др. Экономика переходного периода. От плана - к рынку. кн. I. СОВ-ВИП. М. 1993. с. 65.
4. Курашвили Б.П. Перестройка и предприятие. «Наука и жизнь». №10-1987.
5. Серова Е.В. Аграрная экономика. Тасис. М. 1999.
6. Трейт М. Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран. СПб : Экономическая школа. М. 1995.
7. Ж. «АПК: Экономика, управление». №5-1993.
8. Ж. «Аграрная наука». №2-1993.
9. პაპავა ვლ. სახელმწიფოს როლი თანამედროვე ეკონომიკურ სისტემაში. ჟ. „ეკონომიკა“. №7. 1995
10. Ж. «Огонёк». №13. 1989.
11. კემპბელ რ. მაკკონელ სტენლი, ლ. ბრიუ. ეკონომიკისი. ნაწ. I. „საქპროგამი“. თბ. 1993. გ. 62-75. 112-159.
12. Курицин А. Н. Управление в Японии. «Нфука». М. 1981.
13. Шатилин Ш.Ш. ж. «ЭКО». №12-1986 и газ. «Известия» от 22-10-1990.
14. გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“. 27 ივნისი. 1989.
15. Макконел К.В. Брю С.Л. Экономика: принципы, проблема и политика. «Турон» Бишкек. 1996.
16. გამოყენებითი ეკონომიკა (თარგმ. ინგლ.) „მარეხი“. თბ. 1997.
17. Домохозяйство, семья и семейная политика /под ред. Елизарова В.В.

Зверевой Н.В. М. 197.

18. Петраков А. Специфика сельского хозяйства и современная аграрная реформа. М. 1995.
19. Trasy M. Agricultural Policy European Union and Market Economies. Briusels: EU, 1996
20. Коваленко Н.Я. Экономика сельского хозяйства с основами аграрных рынков. ЭКМОС. М. 1989. с.72-162.
21. Глебов А. Использование производственного потенциала. ж. «АПК: Экономика, управление». №2-1990.
22. Вершинин А. Эффективность использования ресурсного потенциала. ж. «АПК: Экономика, управление». №11-1991.
23. Кованов С.Н. Свободин В.А. Экономические показатели деятельности сельскохозяйственных предприятий. «Агропромиздат». М. 1991. с. 47-49.
24. Луканов И. и др. Аграрный потенциал: исчисление и использование. ж. «Вопросы экономики». №1-1988.
25. Бондарчук Е. Производственный потенциал как система структурных связей. ж. «АПК: Экономика, управление». №4-1990.
26. Добринин В.А. Экономическая эффективность сельскохозяйственного производства в условиях перехода к рыночным отношениям. изд.МСХА. М. 1994. с. 22-34.
27. Свободин В. Вопросы определения эффективности производственного потенциала. ж. «АПК: Экономика, управление». №3-1991.
28. ქეშელაშვილი ო. საქართველოს სოფლის მეურნეობის საწარმოო სპეციალიზაციის განახლებული ზონალური სქემა. „არეალი“. თბ. 2009.
29. Уникович А.В. Методы оценки ресурсного потенциала. Ж. «Экономика сельскохозяйственного производства». №4-1994.

30. მეღაძე მ. „ეკონომიკური პალიტრა“. №47.49-2009.
31. Серова Е.В. Экономика сельского хозяйства с основами сельского предпринимательства. «Тандем» . М. 1999. с.181-202.
32. Попов Н.А. аграрная Экономика сельского хозяйства с основами сельского предпринимательства. «Тандем» . М. 1999. с.181-202.
33. გოგობია რ. როგორ გავხდეთ ფერმერი. „ეკონომიკა“. №7. 1996.
34. Коваленко Н.Я. . Экономика сельского хозяйства с основами аграрных рынков. «ЭКМОС» . М. 1989. с.347-353.
35. სავენკო ნ. დობროლიუბოვა ნ. კოლეზანოვა. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკა, ორგანიზაცია და დაგეგმვა. „განათლება“. თბილისი. 1985. გვ. 41-49.
36. Серова Е.В. Аграрная эконмика. гл. 3.5. сельскохозяйственный маркетинг. М. 1999. с. 146-163.
37. Добринин В.А. Албом показателей экономической эффективности сельскохозяйства в условиях рыночной экономики. изд.МСХА. М. 2000. с. 34-47.
38. Курс предпринимательства. «Финансист». М. 1997. с. 216.
39. Экономическая эффективность. сельскохозяйственного производства. Раздел XIII. ВАСХНИЛ. Албом. М. 2000. с. 215-216.
40. ელიზბარაშვილი ზ. ნოზაძე ღ. კვატალიანი ა. საწარმოო სიტუაციათა მათემატიკური მოდელირება და EXEL. თბ. 2002.
41. ფანჩულიძე ჯ. ქონების (მიწის) ადმინისტრირების საფუძვლები. თბ. 2010.
42. კაკულია რ. მეურნეობრიობის ეკონომიკური მექანიზმის სრულყოფა და წარმოების ეფექტიანობის ამაღლება აგროსამრეწველო კომპლექსში. თბ. გამ. „საქართველო“. 1998.
43. სადარეიშვილი ო. „გარდამავალი პერიოდის აგრარულ

- ურთიერთობათა კონცეფცია“ . ჟ. „ეკონომიკა“. №7-9. 1995.
44. კოდუაშვილი პ. საქართველოს სასურსათო უსაფრთხოება. „რეალობა და პროგნოზი“. თბ. 2004. გამ. „კოდორი“.
  45. კუნჭულია თ. ფისკალური პოლიტიკა და სასოფლო-სამეურნეო წარმოება. ასკემსკი. შრო. კრებული. ტ. III. 2001.
  46. Финансовый менеджмент. учебник. /под ред. Е.С. Стояновой/. изд. третье. М. изд. «Перспектива». 1998.
  47. Федотов М.А. Доходы предпринимателя. М. Финансы и математика. 1993.
  48. быкова Е.В. Стоянова Е.С Финансовое искусство коммерции. . М. изд. «Перспектива». 1995.
  49. Тяпкин В. ТСХА. Определение производственного потенциала растениеводства. ж. «АПК: Экономика, управление». №5-1989.
  50. Уникович А.В. Методы оценки ресурсного потенциала. Ж. «Экономика сельскохозяйственного производства». №4-1989.
  51. საქართველოს სოფლის მეურნეობის სტატისტიკური კრებული 2007. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტი.
  52. Курс предпринимательства (учебник). «Финансы». изд. объединение. «ЮНИТИ». М. 1997.
  53. Финансовый механизм (теория и практика). изд. «Перспектива». М. 1998. с. 165.
  54. საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტი. წელიწადური 2008.
  55. შენგელია თ. თანამედროვე ბიზნესის საფუძვლები. ნაწ.I. ბიზნესის დაწყების დაფინანსების წყაროები. თბ. 2007.
  56. როგორ შევადგინოთ ბიზნეს-გეგმა. „ტექნიფორმი“. თბ. 1998.

57. Крупич А. Государственное регулирование АПК в условиях рынка. ж. «АПК: Экономика, управление». №2-1992.
58. Юдин А. Система налогообложения фортерских хозяйств с США. «Международный с.х. журнал». №3-1992.
59. გაშაკიძე ო. გიორგაძე ჰ. სმედს-ის შრომების კრებული. ტ. 12. თბ. 1996.
60. კუნჭულია თ. საქართველოს სოფლის მეურნეობის საბაზრო ეკონომიკაზე გადაყვანის პრობლემები. „მეცნიერება“. თბ. 1997.
61. ანდლულაძე რ. კვირიკაძე ლ. გოგოტიშვილი მ. სახელმწიფო ინტერვენციონიზმი სოფლის მეურნეობაში. აგრარული ეკონომიკის ს/კ ინსტიტუტის საიუბილეო შრომების კრებული. თბ. 1999.
62. ბურდული ვ. საქართველოში ქმედითუნარიანი საფინანსო-საკრედიტო სისტემის ჩამოყალიბების გზები. პ.გუგუშვილის სახ. ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომათა კრებული. ტ. I. „მეცნიერება“. თბ. 2000.
63. ქეშელაშვილი ო. საქართველოს აგროსამრეწველო სექტორის პოტენციალი. „ცოდნა“. თბ. 1984.
64. დათუნაშვილი ლ. საინვესტიციო კლიმატი საქართველოში, ინვესტიციების როლი წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებაში.
65. მახარაძე ჯ. კუნჭულია თ. და სხვები. ნედლეულის მწარმოებელი და გადამამუშავებელი სფეროების ინტეგრაციის ორგანიზაციის ორგანიზაციულ-ეკონომიკური ასპექტები. აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკისა და მართვის ს/კ ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. II. 1999.
66. ქეშელაშვილი ო. სოფლის მეურნეობა აგროსამრეწველო კომპლექსის სისტემაში. „საქართველო“. 1991.

67. თურმანიძე ს. ჭკადუა გ. გაშაკიძე გ. ძირკვაძე ი. ბიზნეს-მენეჯმენტი სოფლის მეურნეობაში. თბ. 2006.
69. ნიკოლეიშვილი მ. საქართველოს სოფლის მეურნეობის განვითარება მეურნეობრიობის ახალ პირობებში. საკანდიდატო დისერტაცია. თბ. 2005.
70. ქეშელაშვილი თ. ბიზნესის ორგანიზაცია. თბ. 1995.
71. შუბლაძე გ. ბიზნესის საფუძვლები (დამხმარე სახელმძღვანელო). თბ. 2000.
72. ერქომაიშვილი გ. მეწარმეობის ფორმირებისა და განვითარების თავისებურებები საქართველოში. თბ. 2004.
73. ხიზრიჩი რ., პიტერსი მ. მეწარმეობა. თბ. 1994.
74. ყამარაული ს. წარმოების ორგანიზაცია და მართვა ფერმერულ მეურნეობებში. თბ. 2000.
75. ყამარაული ს. მარკეტინგი. თბ. 2005.
76. ჰეჯესი ტ. ფერმერული მეურნეობის ორგანიზაცია. თბ. 1997.
77. ერქომაიშვილი გ. ბიზნესი. თბ. 2007.
78. სამადაშვილი უ. ბიზნესის საფუძვლები. თბ. 2001.
79. ბახტაძე ლ. ფინანსური ბაზარი. თბ. 2007.
80. ბრიგხემი. ჰიუსტონი. ფინანსური მენეჯმენტი: ექსპრეს კურსი. (თარგმანი ინგლისურიდან რუსულ ენაზე). მოსკოვი. 2009.
81. გადელია დ. ფინანსური მენეჯმენტი. თბ. 2006.
82. გიტმანი ლ., ჯონკი მ. ინვესტიციების საფუძვლები (თარგმანი ინგლისურიდან რუსულ ენაზე). მოსკოვი. 2009.
83. ეკონომიკის კურსი. ბ. რაიზბერგის რედაქციით (რუსულ ენაზე). მოსკოვი. 2001.
84. კოვალევი ვ.ვ. ფინანსური მენეჯმენტი. (რუსულ ენაზე). მოსკოვი. 2007.

85. პაპავა გ. ეკონომიკა და ცხოვრების ზიგზაგები. თბ. 2002.
86. პაპავა ვლ. პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია და საქართველოს ეკონომიკა. თბ. 2002.
87. რომაშოვა ი.ბ. ფინანსური მენეჯმენტი. (რუსულ ენაზე). მოსკოვი. 2006.
88. ტულუში მ., ყირიმლიშვილი ნ. მენეჯმენტი. თბ. 2009.
89. ფინანსური მენეჯმენტი. გ.ბ. პოლიაკის რედაქციით (რუსულ ენაზე). მოსკოვი. 2009.
90. ქოქიაური ლ. ინვესტიციების თეორიული გენეზისი. თბ. 2007.
91. ლუდუშაური ზ. ფინანსური მენეჯმენტი: თეორია და პრაქტიკა. თბ. 2007.
92. ხორნი დ., ვახოვიჩი დ. ფინანსური მენეჯმენტი (თარგმანი ინგლისურიდან რუსულ ენაზე). მოსკოვი. 2008.
93. ჩიბურდანიძე ლ. საბანკო საქმე (დამხმარე სახელმძღვანელო). თბ. 2008.
94. Эвере Ф. Предпринимательское управление в фермерстве: АПК экономика, управление. 1992. №11. ст. 41.
95. ჭითანავა ნ. საბაზრო ეკონომიკის რეგულირება (ორგანიზაცია, პრობლემები). ნაწ. I. თბ. 1995.
96. ჭითანავა ნ. გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები. ნაწ. II. თბ. 1999.
97. კუნჭულია თ. სოფლის მეურნეობის საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის სტრატეგია. ჟ. „ეკონომიკა“. №2-9.
98. სანთელაძე ნ. ერის სტრატეგია – საქართველოს საექსპორტო პოტენციალის პრობლემები. ჟ. „მიკრო-მაკრო ეკონომიკა“. 2000. №6.
99. მიშველაძე თ. უძრავი ქონების მართვისა და ფუნქციონირების

საკითხი საქართველოში. სამეცნიერო კონფერენციის მასალები.
გამ. „უნივერსიტეტი“. თბ. 2009.

100. მიშველაძე თ. აგრარული სექტორის განვითარების
თავისებურებები, ტენდენციები და შესაძლებლობები საბაზრო
ეკონომიკის პირობებში. სსა უნივერსიტეტის სამეცნიერო
შრომათა კრებული. ტ. 3. №2 (51).
101. მიშველაძე თ. აგრობიზნესის ეფექტიანობის განსაზღვრისა და
შეფასების მეთოდოლოგიური საკითხები ფინანსური
შეზღუდვის პირობებში. ჟ. „ეკონომიკა“. №10-12. 2010.
102. ჩიბურდანიძე ლ. მიშველაძე თ. აგრარული სექტორის
ოპერაციული და ფინანსური პოტენციალი და დარგობრივ-
დიფერენცირებული უზრუნველყოფის დონე. სსა
უნივერსიტეტის სამეცნიერო შრომათა კრებული. ტ. 3. №2 (52).
103. მიშველაძე თ. კოოპერირება და ინტეგრაცია აგრარულ
სექტორში ბიზნესის ეფექტიანობის ამაღლების საფუძველია.